

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Вінніченко І. І.,

д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Федоренко В. Г.,

д.е.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН, ІПК ДСЗУ

Даций О. І.,

д.е.н., професор, заслужений працівник освіти України

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР:

Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Безус Р. М., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»

Васильєва Н. К., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Величко О. П., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гончаренко О. В., д.е.н., професор, професор кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гудзинський О. А., д.е.н., професор, професор кафедри, Національний університет біотехнологій і природокористування

Демчук Н. І., д.е.н., професор, професор кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Катан А. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кадієвський В. А., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Державна академія статистики, обліку і аудиту

Крисанов Д. Ф., д.е.н., професор, провідний науковий співробітник відділу, ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України

Кураташвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехнологій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Академік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-економічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджменту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-Йоркської Академії наук

Малік М. И., д.е.н., професор, завідувач відділу, ННЦ «Інститут аграрної економіки НААН України»

Павлова Г. Є., д.е.н., професор, професор кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Плаксієнко В. Я., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Полтавська державна аграрна академія

Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри, Полтавський університет економіки та торгівлі

Ульянченко О. В., член.кор. НААН України, д.е.н., професор, професор кафедри, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Чупіс А. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Сумський національний аграрний університет

Шиян Д. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки підприємства та менеджменту, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Передруккування дозволяється лише за згодою редакції. Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Свідоцтво КВ № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року

ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Засновники:

**Дніпровський державний
аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, (044) 537-14-33

Телефон/факс: (044) 458-10-73

www.agrosvit.info

E-mail: economy_2008@ukr.net

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 7 квітень 2019 р.

У НОМЕРІ:

Гринчук Ю. С., Вихор М. В., Шемігон О. І.

Програми підвищення конкурентоспроможності у системі стратегічного управління організаціями 3

Антохов А. А., Антохова О. Ю.

Стратегічні передумови розвитку технологічно-сингулярної економічної системи Карпатського регіону 10

Ковальчук С. Я.

Екологічна складова економічного зростання 17

Лепьохін О. В., Северина С. В.

Теоретичне узагальнення змісту економічної безпеки держави в сучасних умовах глобалізації світового економічного простору 26

Пронкіна А. І., Гавриш О. М.

Сучасні проблеми конкурентоспроможності держави 32

Ковальов Д. В.

Ринок праці Херсонської області та ризики його функціонування 37

Котковський В. С., Максимова А. В.

Набір критеріїв для маркетингового визначення придатності фінансових активів банку для сек'юритизації 43

Гальчинська Ю. М.

Стимулювання розвитку ринку відновлюваної енергетики в Україні за допомогою "зеленого" тарифу ... 49

Самойчук С. І.

Методичні засади удосконалення економічного аналізу діяльності сільськогосподарських підприємств 55

Дергалюк М. О.

Управління економічним потенціалом підприємств торгівлі сільськогосподарською технікою 60

Салюта В. А.

Запровадження кращих європейських практик становлення та розвитку територіальних громад в Україні 65

Фомічов М. В.

Ефективність зрошування в аграрних підприємствах України 71

Лойко С. В.

Результати реформування земельних відносин у сільському господарстві Житомирської області 78

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

(постанова президії ВАК України № 1-05/2 від 27.05.2009 р., наказ ВАК України № 340 від 21.04.2011 р. «Про внесення змін до переліку наукових фахових видань України», наказ Міністерства освіти і науки України № 1528 від 29.12.2014)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:
Index Copernicus (IC); SIS; Google Scholar.

Рекомендовано до друку

Вченою радою Дніпровського державного аграрно-економічного університету 11.04.2019 р.

Підписано до друку 11.04.19 р.

Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 11,1. Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний. Замовлення № 1104/1

© АгроСвіт, 2019

CONTENTS:

Grynchuk Y., Vykhov M., Shemigon O. GROWING COMPETITIVENESS PROGRAMS IN THE SYSTEM OF CORPORATE STRATEGIC MANAGEMENT	3
Antohov A., Antokhova O. STRATEGIC PRECONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF THE TECHNOLOGICAL-SINGULAR ECONOMIC SYSTEM OF THE CARPATHIAN REGION	10
Kovalchuk S. ECOLOGICAL CONSTITUENT OF THE ECONOMY GROWING	17
Lepokhin O., Severyna S. THEORETICAL GENERALIZATION OF THE CONTENT OF ECONOMIC SECURITY OF THE STATE IN THE CURRENT CONDITIONS OF THE GLOBALIZATION OF THE WORLD ECONOMIC SPACE	26
Pronkina L., Gavrish O. MODERN PROBLEMS OF COMPETITIVENESS OF THE STATE	32
Kovalyov D. LABOR MARKET OF KHERSON REGION AND RISKS OF ITS FUNCTIONING	37
Kotkovskiy V., Maksymova A. A SET OF CRITERIA FOR THE MARKETING DEFINITION OF THE SUITABILITY OF A BANK'S FINANCIAL ASSETS FOR SECURITIZATION	43
Galchynska Ju. RESTRUCTURING RENEWABLE ENERGY IN UKRAINE BY A GREEN TARIFF	49
Samaichuk S. METHODICAL PRINCIPLES OF IMPROVEMENT OF ECONOMIC ANALYSIS OF ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	55
Dergalyuk M. MANAGEMENT OF ECONOMIC POTENTIAL OF AGRICULTURAL TRADE ENTERPRISES	60
Saliuta V. IMPLEMENTATION OF THE BEST EUROPEAN PRACTICES OF ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN UKRAINE	65
Fomichov M. EFFICIENCY OF IRRIGATION IN AGRARIAN ENTERPRISES OF UKRAINE	71
Loiko S. RESULTS OF THE REFORM OF LAND RELATIONS IN AGRICULTURE IN ZHYTOMYR REGION	78

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

- У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (реєстр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).
- Назва статті (реєстр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.
- Анотація мовою статті та англійською мовою.
- Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.
- Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури (**References**) в романському алфавіті (**harvard reference system**), повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

- Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файлу з розширенням.doc або.rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі.doc або.rtf.
- Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

— Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

УДК 005.71:005/.332.4

Ю. С. Гринчук,
 д. е. н., доцент, завідувач кафедри менеджменту,
 Білоцерківський національний аграрний університет
 М. В. Вихор,
 к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту,
 Білоцерківський національний аграрний університет
 О. І. Шемігон,
 к. с.-г. н., доцент, доцент кафедри менеджменту,
 Білоцерківський національний аграрний університет

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.7.3

ПРОГРАМИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ У СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Y. Grynychuk,
 Doctor of Economics, Head of the Department of management,
 Bila Tserkva National Agrarian University
 M. Vykhov,
 Ph.D. in Economics, Associate Professor of the Department of management,
 Bila Tserkva National Agrarian University
 O. Shemigon,
 Ph.D. in Agricultural Sciences, Associate Professor of the Department of management,
 Bila Tserkva National Agrarian University

GROWING COMPETITIVENESS PROGRAMS IN THE SYSTEM OF CORPORATE STRATEGIC MANAGEMENT

Розкрито роль та місце програм підвищення конкурентоспроможності у системі стратегічного управління організаціями. Визначено, що програма підвищення конкурентоспроможності як важливий плановий документ, повинна бути складовою частиною стратегічного плану організації і спрямована на забезпечення реалізації обраної конкурентної стратегії. Досліджені спільні риси та відмінності між категоріями "план", "програма", "проект". Зазначено, що програма, на відміну від плану, розробляється для вирішення конкретної проблеми, чітко визначає цілі, обсяги робіт, терміни їх виконання та виконавців. Організаційно вона може бути реалізована як у рамках існуючої організаційної структури, так і мати окрему структуру управління. Показаний взаємозв'язок між процесом розробки програми підвищення конкурентоспроможності та процесом і етапами стратегічного управління організаціями.

The role and the place of growing competitiveness programs in the system of corporate strategic management has been explored. The competitiveness growth is an important strategic problem of corporate sector working in complicated and dynamic competitive environment. Its guidelines can be applied within the framework of strategic planning, particularly in the process of development and implementation of an appropriate competitive strategy. The growing competitiveness program is an integral part of the strategic plan. It can be considered as a plan document with a clear definition of main development objectives according to the accepted strategy with a specific list of initiatives, deadlines, volumes of necessary resources and dedicated implementation managers. The growing competitiveness program has a complex structure with clear hierarchy of goals, sub-goals and individual tasks. It can be implemented both as in the framework of current corporate management level, so to have its own structure of management with an authorized manager to introduce all program guidelines and corresponding management directives.

Subjects of growing competitiveness programs can be customers, investors, designers, suppliers, contractors, consultants, managers and program dedicated team, as well as banks.

The developing process of growing competitiveness programs is closely connected with various stages of strategic management.

Therefore, it is important to specify all specific advantages of the company's products in relation to competitors at the initial stage of incorporation. You have to define objectives of growing competitiveness activities before setting key strategic goals and tasks. A deep analysis of competitive environment can help to identify strengths and weaknesses of corporate structure in relation to closest competitors at the initial stage of strategic development. The evaluation and selection of optimal competitive strategy is carried out at the stages of identification, strategic assessment of alternatives and determining an optimal strategy for development and implementation a competitiveness growing program.

Ключові слова: конкурентоспроможність, організації, стратегія, стратегічне управління, план, програма, проект, програма підвищення конкурентоспроможності.

Key words: competitiveness, organization, strategy, strategic management, plan, program, project, growing competitiveness progra.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Глобалізація світової економіки та загострення конкурентної боротьби, практично, у всіх сферах бізнесу вимагає впровадження у практику управління конкурентоспроможністю вітчизняних підприємств сучасних стратегічних підходів, які б поєднували інструментарій розробки та реалізації стратегії у єдиний управлінський процес, спрямований на одержання визначеного результату.

При цьому, слід відмітити, що підвищення конкурентоспроможності підприємства є складним перманентним процесом, який, не може бути завершеним чи зупиненим. Це зв'язано із тим, що конкурентне середовище, у якому працюють підприємства, постійно змінюється. Але, з іншого боку, у цьому процесі необхідно визначитися локальні кінцеві цілі, досягнення яких повинне здійснюватися у рамках визначених планів і програм, спрямованих на реалізацію розроблених підприємствами конкурентних стратегій. Найбільш поширеними плановими документами, при цьому, є програми підвищення конкурентоспроможності підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемі впровадження стратегічних підходів до управління організаціями приділяли увагу такі зарубіжні та вітчизняні вчені: як, І. Ансофф, П. Дойль, Б. Карлоф, М. Портер, А. Томпсон, А. Срикленд, І. Болховітіна, В. Геєць, В. Горбулін, З. Шершньова та ряд інших. Не менш значна увага приділялась вітчизняними науковцями методам реалізації конкурентних стратегій, зокрема, в частині розробки програм конкурентоспроможності. Це такі вчені, як О. Вареник, О. Коваленко, О. Житкевич, О. Азарова, А. Довгань, В. Липов та інші.

Та, не зважаючи на значну кількість досліджень зазначеної проблеми, окремі аспекти розробки і реалізації програм конкурентоспроможності, а також забезпечення їх відповідності базовим та конкурентним стратегіям підприємств потребують подальших досліджень.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження місця та значення програм підвищення конкурентоспроможності у системі стратегічного управління, а також визначення теоретико-методичних підходів до їх розробки та реалізації у підприємствах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Завдання із підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств є одним із центральних у системі стратегічного управління. На це вказували, зокрема А. Томпсон і А. Стрикленд, визначаючи стратегію як план управління фірмою, спрямований на зміцнення її позицій, задоволення потреб споживачів та досягнення поставлених цілей. Саме обрана стратегія, на думку авторів, визначає методи конкуренції і ведення бізнесу компанії [1, с. 32]. Розробка та реалізація стратегії підприємств здійснюється у системі стратегічного планування. Як зазначала З.Є. Шершньова "стратегічне планування — це систематизовані та більш-менш формалізовані зусилля усієї організації, спрямовані на розробку стратегії, формування їх у вигляді стратегічних планових документів різного типу, організацію виконання цих стратегічних планів, проектів і програм" [2, с. 420—421].

У цьому зв'язку з'являється необхідність у уточненні категорій "план", "програма", "проект", так як з одного боку, всі вони є результатом процесу планування, але, з іншого — кож-

на із цих категорій має своє місце і призначення у системі планування, та має специфічні особливості, які відрізняють її від інших.

Планування, на думку переважної більшості фахівців, є функцією менеджменту суті якої полягає у визначенні цілей об'єкту управління, розробці програми його дій у вигляді прогнозів, стратегічних, тактичних і оперативних планів, які мають на меті передбачити бажаний майбутній стан організації та способи його досягнення за умови раціонального використання залучених для цих потреб ресурсів [3–5].

Кінцевим результатом планування є планове рішення або план. Можна погодитись із думкою В.М. Нелепа, який зазначав, що план — це система взаємозв'язаних цілей, завдань, шляхів і методів їх досягнення, розрахунків, що мають на меті передбачити майбутній стан організації у конкретному часовому періоді [5, с. 5].

План підприємства, має, як правило, комплексний багатоцільовий характер і не дає відповіді на питання, яким є кінцевий перелік завдань, робіт і виконавців, необхідних для досягнення кожної конкретної цілі плану, який обсяг ресурсів для цього необхідний та у які терміни може бути досягнута та чи інша ціль. У плані, у більшості випадків, не визначаються конкретні виконавці, а обсяг ресурсів, необхідний для реалізації планів, визначається укрупнено. Виконання плану передбачається в рамках діючої у підприємстві структури управління (табл. 1).

Програма, на відміну від плану, спрямована на вирішення конкретної комплексної чи одиначної проблеми, що стоїть перед органі-

Таблиця 1. Порівняльна характеристика планів, програм та проектів

	План	Програма	Проект
1. За кількістю цілей	Багатоцільовий	Моноцільова із чітко вираженою ієрархією цілей	Моноцільовий
2. За спрямованістю	Описує майбутнє організації або її частини	Визначає шляхи вирішення окремої проблеми чи групи споріднених проблем у майбутньому	Визначає шляхи вирішення окремої проблеми
3. За ієрархічною будовою	Система планів вибудована за чіткої ієрархії	Є частиною плану підприємства	Є частиною плану або програми
4. За визначеністю виконавців	Виконавці не визначені	Виконавці визначені	Виконавці визначені
5. За визначеністю ресурсів	Обсяг ресурсів визначений укрупнено	Обсяг ресурсів є детально визначеним і кінцевим	Обсяг ресурсів є детально визначеним і кінцевим
6. За структурою управління	Структура управління не визначена	Структура управління автономна	Структура управління автономна
6. За часовою визначеністю	Визначений загальний часовий період	Визначений чіткий графік та кінцевий термін виконання робіт	Визначений чіткий графік та кінцевий термін виконання робіт

Джерело: розроблено на основі [6].

зації. У зв'язку із цим програма є більш спеціалізованим і конкретизованим плановим документом ніж план, і у такій своїй якості, є частиною стратегічного чи тактичного плану підприємства. Таким чином, програму можна розглядати як частину (підсистему) у системі планів підприємства, яка спрямована на вирішення важливої проблеми для підприємства і розробляється у вигляді комплексу взаємозв'язаних завдань і заходів, узгоджених за термінами виконання, складом виконавців та фінансово-ресурсним забезпеченням. Відповідно, деякі риси програм є відмінними від планів. Зокрема програма зорієнтована на досягнення конкретної цілі, тому вона має моноцільовий характер. Але враховуючи той факт, що багато програм є комплексні, у яких досягнення визначеної цілі передбачає вирішення кількох взаємозв'язаних проблем, для них може бути характерна ієрархія цілей (рис. 1).

У програмі повинен бути чітко визначений перелік цілей, підцілей, завдань, робіт, по-

Рис. 1. Дерево цілей комплексної програми підприємств

Джерело: [7, с. 227].

слідовність та графіки їх виконання, обсяги матеріальних і фінансових ресурсів, необхідних для реалізації програми, а також перелік виконавців із точним визначенням завдань, які вони забезпечують.

Організаційно, програма може реалізовуватись як у рамках діючої структури управління підприємством, так і мати власну структуру управління на чолі із керівником, якому надаються необхідні повноваження із реалізації програми та відповідний апарат управління програмою.

Складовою частиною або елементом програми може виступати проект. Стандарт Project Management Institute з управління програмами і проектами (PMI) розглядає програму як ряд зв'язаних один з одним проектів, управління якими координується для досягнення переваг і ступеня керованості не доступних при управлінні ними окремо [8, с. 32].

Більшість авторів розглядають проект як сукупність цілеспрямованих, послідовно орієнтованих у часі, одноразових, комплексних нерегулярно повторюваних дій (заходів або робіт), орієнтованих на досягнення кінцевого результату в умовах обмеженості ресурсів і заданості часу їх початку і завершення [9, с. 9].

Таким чином, програма може містити один чи кілька взаємозв'язаних проектів. У першому випадку програма за своїми характеристиками відповідає характеристикам проекту, у другому — вона має, як уже зазначалось, комплексний характер і ієрархічну структуру.

Слід також мати на увазі, що оскільки програма спрямована на вирішення важливої для організації проблеми, яка має стратегічний характер, то її можна розглядати як важливий інструмент реалізації стратегії. Тому зміст і характер кожної програми, які розробляються у підприємстві повинен відповідати обраній стратегії.

Програма підвищення конкурентоспроможності підприємства відноситься до комплексних програм, тому що на конкурентоспроможність впливають значна кількість факторів, таких як якість продукції, витрати на випуск, техніко-технологічний рівень підприємства, кадровий потенціал та інші. Стосовно розвитку кожного із цих факторів може бути розроблена самостійна програма чи проект як невід'ємна складова частина програми підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Більшість авторів схиляються до думки, що програма підвищення конкурентоспроможності підприємства — це особливим чином організований комплекс робіт, спрямований на

вирішення завдання підвищення конкурентоспроможності підприємства, виконання якого обмежено у часі, а також пов'язано із споживанням конкретних фінансових, матеріальних і трудових ресурсів [8; 10; 11].

Фахівці відмічають, що програми підвищення конкурентоспроможності, як інструмент удосконалення складної соціотехнічної системи організації, характеризуються цільовою спрямованістю та складністю мети, багатозначністю та невизначеністю середовища, складною організаційною структурою із залученням великої кількості виконавців і організація їх кооперації, складною динамікою функціонування та великими термінами розробки, суттєвими ризиками успішного виконання [12, с. 179].

Суб'єктами програми підвищення конкурентоспроможності можуть виступати:

1. Головний учасник — це Замовник, тобто майбутній власник та користувач результатів програми. Для програми підвищення конкурентоспроможності підприємства Замовником найчастіше виступають власники підприємства чи вища ланка менеджменту.

2. Інвестор — це сторона, яка вкладає грошові ресурси в програму. Інвестором, у більшості випадків, може виступати сам Замовник.

3. Проектувальник — розробник проектно-звітної документації.

4. Постачальник, який відповідає за матеріально-технічне забезпечення програми (проекту).

5. Підрядник — юридична особа, яка несе відповідальність за виконання робіт згідно з контрактами.

6. Консультант.

7. Керівник програмою (проектом) — це зазвичай менеджер проекту, тобто фізична особа, котрій Замовник делегує повноваження з керівництва роботами за програмою (проектом) (планування, контроль та координування робіт учасників програми).

8. Команда програми (проекту) — це організаційна структура під керівництвом менеджера проекту, яка створюється на період впровадження програми (проекту) для ефективного досягнення її цілей.

9. Банк як інвестор (чи один з основних інвесторів) [13].

Серед основних засобів підвищення конкурентоспроможності підприємства можна виділити:

— промисловий інжиніринг: комп'ютеризація та автоматизація процесів на підприємстві, забезпечення гнучкості виробничого процесу;

- організаційний розвиток;
- економічні засоби: управління запасами, фінансами;
- біхевіористські засоби [13].

Як справедливо відмітили О.В. Коваленко та Д.М. Мисенко, "підвищення конкурентоспроможності становить процес змін, здійснення якого вимагає стратегічного підходу, оскільки зміни торкаються всіх основних організаційних складових, включаючи структуру кадрів, кваліфікацію, технологію, устаткування, продукцію, ринки збуту. Це викликає необхідність розробки стратегії підвищення конкурентоспроможності" [14, с. 7]. Таким чином, процес розробки програми підвищення конкурентоспроможності тісно ув'язаний із загальним процесом стратегічного управління у підприємстві (табл. 2).

Серед основних етапів процесу стратегічного управління, які взаємозв'язані із етапами розробки програми підвищення конкурентоспроможності, можна виділити такі:

1. Формування, або уточнення місії організації як загального довготермінового орієнтиру її діяльності. На цьому етапі, крім іншого, у місії вказуються особливі переваги для споживача продукту чи послуги підприємства як основи формування конкурентних переваг.

2. Формулювання або уточнення цілей організації, які кількісно визначають її майбутній стан в конкретний момент часу. Фахівці зауважують, що організація визначає для себе множину цілей серед яких називають економічні, ринкові, виробничі, соціальні, кадрові та інші. Цілі підвищення конкурентоспроможності знаходять своє відображення у групі ринкових цілей через визначення бажаних параметрів обсягів продаж, долі ринку, якості продукції та інше.

3. Стратегічний аналіз зовнішнього середовища організації. Цей етап передбачає збір і обробку всієї доступної інформації про стан, тенденції розвитку факторів зовнішнього середовища, які мають суттєвий вплив на організацію, а також визначається характер їх впливу. Складовою частиною такого аналізу є аналіз конкурентного середовища у процесі якого виявляють головних конкурентів, оцінюють їх конкурентні позиції, форми і методи конкурентної боротьби, їх сильні і слабкі сторони, можливі дії у майбутньому.

4. Стратегічний аналіз внутрішнього середовища організацій. У рамках цього етапу зби-

Таблиця 2. Взаємозв'язок етапів стратегічного управління та розробки програми підвищення конкурентоспроможності підприємства

	Етапи процесу стратегічного управління в організаціях	Етапи розробки програми підвищення конкурентоспроможності
1.	Формулювання або уточнення місії організації	Визначення у місії особливих переваг продукту фірми для споживача
2.	Формулювання або уточнення цілей організації	Формулювання або уточнення цілей підвищення конкурентоспроможності
3.	Стратегічний аналіз зовнішнього середовища організації	Стратегічний аналіз конкурентного середовища
4.	Стратегічний аналіз внутрішнього середовища організації	Стратегічний аналіз сильних і слабких сторін організації із застосуванням бенчмаркінгу
5.	Визначення критеріїв і обмежень	Визначення критеріїв та обмежень у підвищенні конкурентоспроможності
6.	Виявлення стратегічних альтернатив	Виявлення альтернативних варіантів підвищення конкурентоспроможності
7.	Оцінка стратегічних альтернатив	Оцінка альтернативних варіантів підвищення конкурентоспроможності
8.	Вибір та розробка стратегії	Вибір та розробка найбільш ефективної конкурентної стратегії
9.	Реалізація стратегії	Розробка та реалізація програми підвищення конкурентоспроможності
10.	Аналіз, контроль за ходом реалізації стратегії, внесення необхідних коректив	Аналіз, контроль за ходом виконання програми підвищення конкурентоспроможності, внесення необхідних коректив

Джерело: розроблено автором.

рається і обробляється вся необхідна інформація про стан самої організації та окремих її частин, виявляються внутрішні можливості досягнення поставлених цілей. Складовою частиною цього аналізу є виявлення сильних і слабких сторін організації у порівнянні із конкурентами із застосуванням бенчмаркінгу як порівняльного конкурентного аналізу.

5. Визначення обмежень і критеріїв. На цьому етапі менеджери фірми, на основі аналізу зовнішньої і внутрішньої інформації, визначають обмеження, які ускладнюють або унеможливають досягнення поставлених цілей, у тому числі і цілей підвищення конкурентоспроможності, а також критерії, згідно з якими визначатиметься рівень досягнення цілей. При цьому менеджери виявляють і аналізують економічні, правові, екологічні, фінансові, інвестиційні, техніко-технологічні, кадрові та інші обмеження. Одним із наслідків їх виявлення і оцінки може стати корекція початкових цілей організації.

6. Виявлення стратегічних альтернатив. На цьому етапі менеджери виявляють всі можливі шляхи досягнення поставлених цілей. Відповідно, виявляються можливі альтернативні варіанти конкурентних стратегій, реалізація яких забезпечить підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства.

7. Оцінка стратегічних альтернатив. На цьому етапі всі виявлені шляхи досягнення цілей оцінюються через призму визначених критеріїв

і обмежень щодо їх придатності для досягнення поставлених цілей. У цьому випадку для подальшого розгляду залишаються ті стратегічні альтернативи, які відповідають критеріям і обмеженням. Одночасно піддаються оцінці і аналізу виявлені на попередньому етапі альтернативні варіанти підвищення рівня конкурентоспроможності організації.

8. Вибір стратегії. На цьому етапі приймається остаточне рішення щодо найбільш оптимального шляху досягнення стратегічних цілей організації. Зокрема здійснюється вибір найбільш ефективної конкурентної стратегії, яка може бути реалізована організацією у рамках програми підвищення конкурентоспроможності.

9. Реалізація стратегії. Цей етап передбачає дії спрямовані на виконання стратегічних планів через розробку тактичних і оперативних планів і програм, політичних установок, процедур, правил з використанням бюджетування та методів цільового управління. На цьому етапі здійснюється розробка програми підвищення конкурентоспроможності як інструменту реалізації обраної конкурентної стратегії та визначаються заходи із її реалізації.

10. Зворотній зв'язок (аналіз, контроль) передбачає встановлення постійного спостереження за ходом розробки та реалізації стратегічних планів з метою внесення необхідних коректив. Відповідно, здійснюється контроль за ходом реалізації програми підвищення конкурентоспроможності та вносяться, за потреби, необхідні корективи.

Більш детально процес розробки та реалізації програми підвищення конкурентоспроможності розкритий О.Ф. Вареник та В.М. Марченко. У цьому процесі автори виділили три стадії: дослідження проблеми конкурентоспроможності; формування та затвердження проекту цільової програми підвищення конкурентоспроможності; реалізація цільової програми підвищення конкурентоспроможності [15, с. 52].

Кожна стадія передбачає проходження відповідної кількості етапів. Перша стадія розпочинається етапом виявлення проблемної ситуації і завершується прийняттям рішення вищим керівництвом щодо розробки цільової програми. Друга стадія розпочинається формуванням проекту завдання на розробку та здійснення цільової програми і завершується прийняттям рішення вищим керівництвом про затвердження цільової програми підвищення конкурентоспроможності. Третя стадія розпочинається інформуванням

усіх учасників цільової програми підвищення конкурентоспроможності і завершується аналізом результативності цільової програми і здійсненням наступних програмних заходів на майбутнє.

Зауважимо, що запропоновані підходи визначення етапів процесу розробки та реалізації програми підвищення конкурентоспроможності підприємства взаємодоповнюють один одного і є, як уже відмічалось, складовою частиною загального процесу стратегічного управління підприємством.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Вирішення проблеми підвищення конкурентоспроможності входить у число головних стратегічних пріоритетів організацій, які функціонують у жорсткому конкурентному середовищі. Основою її ефективного вирішення повинна стати методологія стратегічного управління, яка передбачає розробку та реалізацію ефективної конкурентної стратегії. У свою чергу, одним із найбільш ефективних інструментів реалізації обраної конкурентної стратегії є програма підвищення конкурентоспроможності яка, по суті своїй, повинна стати частиною стратегічного плану організації. Вона повинна містити конкретні цілі, перелік робіт і термінів їх виконання, ресурсів та виконавців, які у комплексі зможуть забезпечити виконання програми та досягнення намічених цілей. Подальші дослідження повинні бути спрямовані як на вдосконалення системи управління конкурентоспроможністю організацій.

Література:

1. Томпсон А., Стрикленд А. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа. — 12-е изд.; пер с англ. — М.: Издат. дом Вильямс, 2009. 928 с.
2. Шершньова З. Є. Стратегічне управління: підручник. — 2-е вид., перероб. і доп. — К.: КНЕУ, 2004. 699 с.
3. Богацька Н., Говдуш І. Сутність процесу планування в економічній діяльності підприємств: [www.rusnauka.com / 28_PRNT_2009/Economics/52957.doc.htm](http://www.rusnauka.com/28_PRNT_2009/Economics/52957.doc.htm)]
4. Тарасюк Г. М. Організаційні аспекти планування діяльності підприємств в ринкових умовах. Вісник ЖДТУ. — 2007. — № 2 (40). — С. 225—234.
5. Нелеп В.М. Планування на аграрному підприємстві: підручник. — 2-ге вид., перероб і допов. — К.: КНЕУ, 2004. — 495 с.

6. Решетняк О.І. Планування та контроль на підприємстві: навч. посіб. — Нар. укр. акад. — Х.: Вид-во НУА, 2012. — 348 с.

7. Циганок О.О. Основні етапи розробки програми підвищення конкурентоспроможності. Труды Одесского политехнического университета, 2009. — Вып 1 (31). — С. 225—230.

8. Сухонос М.К., Старостіна А.Ю. Використання інноваційних систем управління при формуванні і розвитку енергоспоживання підприємств комунальної сфери. Енергозбереження, енергетика, энергоаудит, 2010. — № 3 (73). — С. 32—35.

9. Управління проектами: навч. посіб. / Укладачі: Л.Є Довгань, І.П. Малик. — К.: КПІ ім. І. Сікорського, 2017. — 420 с.

10. Костев О.І. Програма підвищення конкурентоспроможності підприємства: www.rusnauka.com/1_NIO_2013/Economics/6_124878.doc.htm

11. Иванов Ю.Б. Конкурентоспособность предприятия в условиях формирования рыночной экономики: монография. — Х.: ХГЭУ, 1997. — 246 с.

12. Цибульська Е.І. Конкурентоспроможність підприємства: навч. посіб. / Нар. укр. акад. — Харків: Вид-во НУА, 2018. — 320 с.

13. Управління конкурентоспроможністю підприємства: навч. посіб.: <http://posibniki.com.ua/post-rozrobka-ta-zabezpechennya-realizacii-program-pidvischennya-konkurentospromozhnosti>

14. Коваленко О.В., Мисенко Д.М. Розробка заходів із підвищення конкурентоспроможності в сучасних умовах: www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_8_005.pdf

15. Вареник О.Ф., Марченко В.М. Особливості розробки і реалізації цільової програми підвищення конкурентоспроможності підприємств. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу, 2014. — № 3 (27). — С. 57—62.

References:

1. Tompson, A. and Strikland, A. (2009), *Strategicheskij menedzhment: koncepcii i situacii dlja analiza* [Economic management: concepts and situations for analysis], Izdat. dom Vil'jams, Moscow, Russia.

2. Shershn'ova, Z.Ye. (2004), *Stratehichne upravlinnia* [Strategic management], KNEU, Kyiv, Ukraine.

3. Bohats'ka, N. and Hovdush, I. (2009), "The essence of the planning process in the economic activity of enterprises", available at: www.rusnauka.com/28_PRNT_2009/Economics/52957.doc.htm/ (Accessed 05 March 2019).

4. Tarasiuk, H.M. (2007), "Organizational aspects of enterprise activity planning in market conditions", *Visnyk ZhDTU*, vol. 2 (40), pp. 225—234.

5. Nelep, V.M. (2004), *Planuvannia na ahrarnomu pidpryemstvi* [Planning at an agrarian enterprise], KNEU, Kyiv, Ukraine.

6. Reshetniak, O.I. (2012), *Planuvannia ta kontrol' na pidpryemstvi* [Planning and control at the enterprise], Vyd-vo NUA, Kharkiv, Ukraine.

7. Tsyhanok, O.O. (2009), "The main stages of developing a program for improving competitiveness", *Trudy Odesskoho polytekhnycheskoho unyversyteta*, vol. 1 (31), pp. 225—230.

8. Sukhonos, M.K. and Starostina, A.Yu. (2010), "The use of innovative management systems in the formation and development of energy consumption of enterprises in the communal sphere", *Enerhozberezhennia, enerhetyka, enerhoaudyt*, vol. 3 (73), pp. 32—35.

9. Dovhan', L.Ye and Malyk, I.P. (2017), *Upravlinnia proektamy* [Project Management], KPI ім. І. Сікорського, Kyiv, Ukraine.

10. Kostiev, O.I. (2013), "Program for improving the competitiveness of the enterprise", available at: www.rusnauka.com/1_NIO_2013/Economics/6_124878.doc.htm (Accessed 05 March 2019).

11. Ivanov, Ju.B. (1997), *Konkurentosposobnost' predpriyatija v uslovijah formirovanija rynochnoj jekonomiki* [Competitiveness of an enterprise in a market economy], HGJeU, Kharkiv, Ukraine.

12. Tsybul's'ka, E.I. (2018), *Konkurentospromozhnist' pidpryemstva* [Competitiveness of the enterprise], Vyd-vo NUA, Kharkiv, Ukraine.

13. Omelianenko, T. (2017), "Managing the competitiveness of the enterprise", available at: <http://posibniki.com.ua/post-rozrobka-ta-zabezpechennya-realizacii-program-pidvischennya-konkurentospromozhnosti> (Accessed 05 March 2019).

14. Kovalenko, O.V. and Mysenko, D.M. (2014), "Development of measures to improve competitiveness in modern conditions", available at: www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_8_005.pdf (Accessed 05 March 2019).

15. Varenyk, O.F. and Marchenko, V.M. (2014), "Features of development and implementation of the target program for improving the competitiveness of enterprises", *Visnyk Berdians'koho unyversytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 3 (27), pp. 57—62.

Стаття надійшла до редакції 13.03.2019 р.

УДК [330.341.1: 332.146.2]: 339.97

А. А. Антохов,д. е. н., доцент, доцент кафедри економічної теорії, менеджменту і адміністрування,
Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича**О. Ю. Антохова,**к. е. н., асистент, асистент кафедри фінансів та кредиту,
Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.7.10

СТРАТЕГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ТЕХНОЛОГО-СИНГУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

A. Antohov,doctor of economics, associate professor, associate professor of the department of economic theory,
management and administration, Chernivtsi national university named after Yu. Fedkovich**O. Antokhova,**PhD in Economics, assistant, associate professor of the department of finance and credit,
Chernivtsi national university named after Yu. Fedkovich

STRATEGIC PRECONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF THE TECHNOLOGICAL- SINGULAR ECONOMIC SYSTEM OF THE CARPATHIAN REGION

У статті визначено резерви забезпечення "верхнього шляху" підвищення конкурентоспроможності економіки України та охарактеризовано можливості технологічно-сингулярних регіональних економічних систем для їх мобілізації. При науковому обґрунтуванні стратегічного вектора розвитку технологічно-сингулярних регіональних економічних систем в Україні визначено, що техногенна цивілізація нині вступає в смугу особливого типу прогресу, коли гуманістичні орієнтири стають вихідними у визначенні стратегій наукового пошуку. Зазначено, що у центрі розвитку технологічно-сингулярних регіональних економічних систем має стояти людина як важливий "елемент" цілісного регіону-соціуму — із зіставленням індивідуальних інтересів колективним та їх взаємною детермінацією. Вказано на основні позиції визначення стратегічних орієнтирів розвитку технологічно-сингулярних регіональних економічних систем в Україні. Здійснено типологію регіональних технологічно-сингулярних регіональних економічних систем. Зазначено, що в основі розробки стратегії розвитку технологічно-сингулярних регіональних економічних систем має лежати потреба реанімації науково-технічного потенціалу України попередніх років. Описано ідеальний тип технологічно-сингулярної економічної системи Карпатського регіону та визначено її поліспеціалізацію. Зроблено висновок, що розвиток технологічно-сингулярної економічної системи Карпатського регіону в цільовій перспективі передбачає забезпечення її поліспеціалізації, монолітності, синергетики взаємодій різних сфер господарювання і галузей знань. Головною умовою розвитку такої системи є її здатність продукувати інновації — як результат інтелектуальної діяльності, технологізації економічних процесів.

The reserves to ensure "upper path" of competitiveness improving of Ukraine's economy were defined and the technology-singular possibilities of regional economic systems for their mobilization were described. In the scientific substantiation of the strategic vector of the development of technology-singular regional economic systems in Ukraine, it has been determined that technogenic civilization now enters a special type of progress, when humanistic benchmarks become the starting point in determining the strategies of scientific research. It is noted that in the center of the development of technology-singular regional economic systems there must be a person as an important "element" of the whole region-society — with the comparison of individual interests with collective and their mutual determination. The main positions of defining of the strategic orientation of technology-singular regional economic systems in Ukraine were indicated. The typology of technology-singular regional economic systems was implemented. It is noted that the development of a strategy for the development of technology-singular regional economic systems should be based on the need to reanimate the scientific and technical potential of Ukraine in previous years. The ideal type of technology-singular regional economic system of Carpathian region in Ukraine was described and its various specializations were defined. It is concluded that the development of a technology-singular economic system of the Carpathian region in the target perspective provides for the provision of its polyspecialization, monolithic, synergy of interactions between different

spheres of management and knowledge sectors. The main condition for the development of such a system is its ability to produce innovations — as a result of intellectual activity, technological processes of economic processes. In general, it is stated that the strategic priorities of the development of technology-singular regional economic systems in Ukraine should include measures aimed at preparing the institutional environment for a new way of economic and social development, ensuring the processes of intellectualization of society, development of a competitive scientific and technical environment and regional IT infrastructure with technological-singular orientations, as well as the development of innovative specialist spatial entities.

Ключові слова: технологічно-сингулярна регіональна економічна система, стратегія, "верхній шлях" підвищення конкурентоспроможності, інтелектуалізація суспільства, технологізація економіки.

Key words: technology-singular regional economic system, strategy, "upper path" of competitiveness, the society intellectualization, technologization of economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Практична втіленість у життя концепту технологічно-сингулярних регіональних економічних систем вимагає конкретизації стратегічних пріоритетів. Стратегія — це завжди певна хронологічно-хорологічна визначеність, яка за ідеальних умов має опиратись на реальні ресурсні можливості з резервами їх мобілізації і нагромадження. Орієнтир на розвиток технологічно-сингулярних регіональних економічних систем в Україні є доволі виграшним, адже такі системи передбачають модерну модель розвитку регіональної економіки, що забезпечує неперервність технологізації виробничих процесів та комерціалізацію результатів інтелектуальної діяльності з цільовою напрямленістю на створення технології штучного інтелекту. Вважаємо, що це найбільш актуальний стратегічний вектор розвитку національної економіки України, базований на процесах регіоналізації, інтелектуалізації і технологізації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Актуальність обраної теми дослідження доводить відсутність у вітчизняній науці цілісних напрацювань за тематикою технологічною сингулярності, тим паче розвитку технологічно-сингулярних регіональних економічних систем. Результати цієї статті базовані на напрацюваннях українських і зарубіжних вчених, чий дослідження присвячені різним питанням інноваційного розвитку економіки і науково-технічної діяльності (В. Грига, П. Єщенко, А. Лобанова, Б. Малицький, А. Омельченко, В. Сеньченко, А. Степаненко, В. Стюпін, І. Ящишина та ін.), а

також програмних пріоритетах розвитку України (Стратегія сталого розвитку "Україна-2020") і країн Європейського Союзу (Стратегія ЄС 2020).

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою публікації є наукове обґрунтування стратегічних передумов розвитку технологічно-сингулярних регіональних економічних систем в Україні, зокрема в Карпатському регіоні.

Цілями при цьому поставлено:

- визначити резерви забезпечення "верхнього шляху" підвищення конкурентоспроможності економіки України та охарактеризувати можливості технологічно-сингулярних регіональних економічних систем для їх мобілізації;

- виділити основні позиції визначення стратегічних орієнтирів розвитку технологічно-сингулярних регіональних економічних систем в Україні;

- здійснити типологію регіональних технологічно-сингулярних регіональних економічних систем;

- описати ідеальний тип технологічно-сингулярної економічної системи Карпатського регіону та визначити її поліспеціалізацію.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Поточні кризові умови в Україні не є перешкодою практичної реалізації концепту технологічно-сингулярних регіональних економічних систем. Навіть в умовах форс-мажорної ситуації надзвичайно важливо сконцентрувати зусилля і направити соціальну енергію на пришвидшений розвиток соціально-орієнтованої

Рис. 1. Резерви "верхнього шляху" підвищення конкурентоспроможності економіки України (згідно з підходом В. Паппа)

Джерело: складено на основі [3, с. 54].

інноваційної економіки [2, с. 67]. Нинішня ситуація — це шанс для переосмислення пріоритетів розвитку, соціально-економічної самоідентифікації як на владному рівні, так і на рівні окремих соціальних груп.

При науковому обґрунтуванні стратегічного вектора розвитку технолого-сингулярних регіональних економічних систем в Україні слід враховувати, що техногенна цивілізація нині вступає в смугу особливого типу прогресу, коли гуманістичні орієнтири стають вихідними у визначенні стратегій наукового пошуку [6, с. 640]. Таким чином, у центрі розвитку технолого-сингулярних регіональних економічних систем має стояти людина як важливий "елемент" цілісного регіону-соціуму — із зіставленням індивідуальних інтересів колективним та їх взаємною детермінацією.

Розробка стратегічних пріоритетів розвитку технолого-сингулярних регіональних економічних систем в Україні потребує об'єктивної оцінки їх реальності. Для України реальна стратегія є необхідною через низку причин. У науковій літературі і серед експертів можна знайти безліч обґрунтувань крайньої потреби інноваційного розвитку економіки. Зокрема, як пише В. Папп, украї важливим у зв'язку з проґрашними конкурентними перевагами української економіки є значне підвищення рівня розвитку високих технологій та включення їх у глобальний високотехнологічний обмін [4, с. 29]. Україна йде "нижнім шляхом" підвищен-

ня конкурентоспроможності, використовуючи такі джерела, як скорочення заробітної плати, податків і субсидій, зростання валового прибутку, скорочення кінцевого споживання, зменшення валового накопичення основного капіталу, екстенсивне зростання промисловості, зростання від'ємного сальдо платіжного балансу, скорочення сфери послуг; перехід до "верхнього шляху" підвищення конкурентоспроможності потребує від України концентрації організаційно-економічного механізму управління розвитком національної економіки на якісні параметри формування ВВП [3, с. 54]. На наше переконання, "верхній шлях" підвищення конкурентоспроможності економіки України слід диференціювати до максимізації можливостей розвитку регіональних економік з мобілізацією тих резервів людського потенціалу, які наразі не лише не використовуються, але й втрачаються на користь економічних систем інших держав. Мова йде про міграційні втрати і наростаючу кількість фахівців, зайнятих на засадах фрілансерства. Окрім того, "верхній шлях" підвищення конкурентоспроможності економіки України повинен враховувати можливі переваги співпраці з членами Євросоюзу. Загальновідомо, що серед пріоритетних напрямів Стратегії ЄС 2020 — розвиток цифрових технологій, який включає завдання прискорення повсюдного розвитку високошвидкісного Інтернету, покращення комп'ютерної освіченості, розгортання та використання нових

соціальних інформаційно-комунікаційних технологій ("оперативне здоров'я", "розумний дім" тощо), розширення участі в загальному цифровому просторі для всіх [9; 8, с. 5]. Через організоване залучення українських фахівців, розробку та реалізацію спільних проектів з країнами ЄС у сфері цифрових технологій, інших знаннємістких секторах співпраці можна забезпечити не лише поглиблення інтеграційних зв'язків на якісній основі, але й мобілізувати величезний інтелектуальний та інноваційний ресурс технологічно-сингулярного економічного розвитку. Ці та інші заходи мають визначати "верхній шлях" підвищення конкурентоспроможності економіки України (рис. 1).

Якісне формування ВРП передбачає такі його економіко-структурні пропорції, за яких рушійну функціональність прогресивних змін відіграють знаннємісткі види економічної діяльності — енергетика, медицина, біотехнології, електротехніка, радіотехніка, електроніка, оптоволоконна техніка, інформаційні технології, робототехніка та ін. Важливою є не стільки вагомість валової доданої вартості знаннємістких видів економічної діяльності в структурі регіональної економіки, скільки їх динаміка з детермінаціями наступних інноваційних змін та підвищення рівня добробуту населення.

Формування і розвиток технологічно-сингулярних регіональних економічних систем дозволяє досягнути всіх означених на рисунку 1 резервів "верхнього шляху". Найперше, це власний орієнтир інноваційного розвитку економіки, що проявляється через процеси регіоналізації з наданням широких повноважень стратегічного й оперативного планування органам місцевої влади. Розвиток технологічно-сингулярних економічних систем спричинить активні мобілізаційні процеси людського потенціалу:

- стосовно осіб, котрі навчаються — мотивація формування якісного особистісного інтелектуально-трудового потенціалу з конкуренцією фаховості у знаннємістких сферах зайнятості;

- стосовно зайнятих осіб і таких, котрі шукають місце праці — мотивація розвитку інтелектуально-трудового потенціалу зі схильністю до неперервного навчання, високими ознаками професійної і соціальної мобільності;

- стосовно осіб, що перебувають у статусі мігранта — мотивація інтеграції міграційного капіталу в економіку регіону походження;

- стосовно осіб працєактивного віку, що проживають та зайняті в інших регіональних

супільних системах — підвищення просторової мобільності з формуванням конкурентного середовища на ринку праці знаннємістких сфер зайнятості.

Стратегічні орієнтири розвитку технологічно-сингулярних регіональних економічних систем в Україні можна визначати з різних позицій та їх поєднання:

- виконання означених раніше цілей інноваційного розвитку економіки, які не були досягнуті (повністю чи частково). Опирання виключно на цей варіант є дуже сумнівним, адже перед українським суспільством нині стоять уже зовсім інші виклики — територіальної цілісності, що мають забезпечуватись не лише через засади національної єдності, але й мотив інтеграції соціального капіталу на благо економічного зростання; глобальної технологізації, що переводять людство в еру роботизованих технологій та значно підвищують ймовірність штучного інтелекту; розвитку ноо-економіки, що переводить процеси формування і розвитку різних видів відносин у віртуальну економічну площину та ін. Проте деякі кроки інноваційного розвитку економіки України з важкістю, однак реалізувались — щодо створення специфічних інститутів інноваційного розвитку (бізнес-інкубаторів, технопарків, спеціальних економічних зон та ін.), налагодження наукового співробітництва, обміну науково-педагогічними кадрами і т.д. Такі досягнення слід удосконалювати та поглиблювати на шляху розвитку технологічної сингулярності;

- відновлення науково-технологічного та інтелектуально-трудового потенціалу регіонів України. В основі розробки стратегії розвитку технологічно-сингулярних регіональних економічних систем має лежати потреба реанімації науково-технічного потенціалу України попередніх років. Досить згадати, що у 1990 році в Україні було зосереджено 65% світового науково-технічного потенціалу; при цьому на кожну тисячу працюючих припадало 11 зайнятих у науково-технічній сфері [7, с. 52; 1, с. 12]. Такі початкові позиції нині не просто втрачено, але й ускладнено їх відновлення на фоні наростаючого прогресу провідних держав світу;

- нівелювання стратегічних ризиків. Площина таких ризиків є дуже широкою. Більше того, різні процеси можна трактувати різнобоко, надаючи їм властивостей як переваг, так і недоліків. Для прикладу, А. Степанченко та А. Омельченко визначають наступні нові ризики — ризики характерного типу, пов'язані з розвитком нанотехнологій, збитком від несанкціонованого доступу до елек-

Рис. 2. Типологія регіональних технолого-сингулярних економічних систем

Джерело: складено авторами.

тронних каналів зв'язку; транснаціональні ризики, коли людська діяльність в одній країні може завдати шкоди навколишньому середовищу, здоров'ю, економіці в інших країнах; генетичні ризики, пов'язані з використанням досягнень генної інженерії для виробництва збудників нових хвороб, біологічної та генетичної зброї; приховані чи відкладені ризики, що проявляються з великим запізненням (наприклад, інфекції з тривалим латентним періодом, коли інфікування відділене від прояву перших симптомів хвороби значним інтервалом часу) [5, с. 20]. Визначення стратегії розвитку з позиції нівелювання стратегічних ризиків є важливим, однак не пріоритетним підходом;

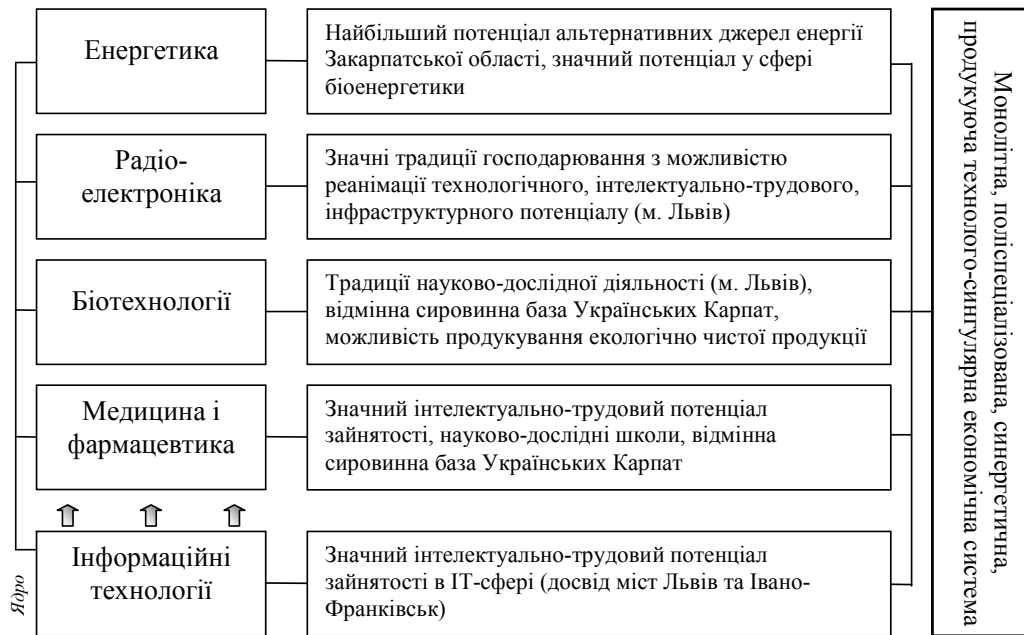
— формування нової моделі економічної політики — регіональної технолого-сингулярної економіки. При цьому для різних регіонів така економіка повинна мати свою специфіку, виходячи з ресурсних можливостей і традицій господарювання. На рисунку 2 відобразимо типологію регіональних технолого-сингулярних

економічних систем, яка може бути найбільш прийнятною для областей України.

За ідеальних умов в Україні, зокрема у межах Карпатського регіону, має розвиватись технолого-сингулярна економічна система з наступними ознаками:

1) поліспеціалізована в таких знаннємістких сферах, як фармацевтика і медицина, біотехнології (наявні достатні наукові школи в даних сферах, а також винятковий сировинний потенціал українських Карпат для виробництва екологічно чистих препаратів), енергетика (достатній ресурсний потенціал альтернативних джерел енергії), радіоелектроніка (традиції розвитку даної сфери в м. Львів), інформаційні технології (поточна зростаюча зайнятість в ІТ-сфері фахівців Львівської та Івано-Франківської областей). Узагальнення даних позиції — на рисунку 3;

2) домінування сфер продукування інноваційних технологій з одночасним впровадження і використанням тих інновацій, які продуковані іншими технолого-сингулярними еконо-

Рис. 3. Поліспеціалізація технологічно-сингулярної економічної системи Карпатського регіону

Джерело: складено авторами.

мічними системами, зокрема провідних економік світу;

3) синергетична технологічно-сингулярна економічна система з функціональним ядром у сфері інноваційних технологій. Центровість сфери інноваційних технологій обумовлена їх практичною значимістю для всіх знаннємістких сфер господарювання й інтелектуальної діяльності. Синергетичність означає таку взаємодію інновацій, продукованих різними сферами, їх взаємопроникнення, що супроводжується їх вдосконаленням та створенням нових можливостей інноваційної діяльності при застосуванні. Досить часто проявляється ризик формування міжгалузевих знаннєвих і технологічних дисбалансів з подальшими труднощами прикладного застосування результатів винахідницької діяльності, коли в окремих галузях знань і сферах науки відкриття давно себе зарекомендували та одержали належну оцінку з боку суспільства, проте практичного їх впровадження досі не здійснено через те, що інші галузі знань не готові адаптуватись до інновацій. Якщо міжгалузеві знаннєві і технологічні дисбаланси є частими, то синергетичність технологічно-сингулярної економічної системи ускладнена та потребує більших часо-вих затрат;

4) спочатку рушійна, а надалі монолітна технологічно-сингулярна економічна система, базована на цілісних процесах технологізації економічного розвитку та інтелектуалізації су-

спільства, неперервних інноваційних змінах. Монолітність системи означає, що в структурі економіки не може бути жодного виду економічної діяльності, що за своїми якісними параметрами не відзначався би високим рівнем технологізації, інтелектуалізації сфер прикладання праці;

5) технологічно-сингулярна економічна система без ризиків наслідків інновацій. Такий дещо "утопічний" характер наслідків інновацій є цілорієнтиром, хоча й слід розуміти, що завжди залишається певна невизначеність нововведень. Майже всі інновації спричиняють як позитивні, так і негативні зміни. Тому ризиковість технологічно-сингулярної економічної системи має бути крайньою, тобто такою, що зберігає конкурентне середовище інноваційної діяльності та забезпечує переважно позитивні для суспільства й економіки нововведення;

6) технологічно-сингулярна економічна система з наслідковою значимістю трансформації економічних процесів. Важливо забезпечити збереження дії принципу "печерної людини" з недопущенням руйнації специфічного інституціонального середовища Українських Карпат. Процеси технологізації повинні максимально впроваджуватись в економічні процеси. Їхній вплив на спосіб життя суспільства має бути побіжним, з орієнтацією на підвищення комфорту побуту людини, однак не кардинальним, з помітним (повним) заміщенням віртуальним стилем життя реального;

7) технологічно-сингулярна економічна система як детермінанта зростання креативності людської праці. Заміщення монотонної, фізично виснажливої, небезпечної людської праці новітніми технологіями має спричинити можливість людини творити, розвивати свій інтелектуальний потенціал, не пригнічуючи при цьому її розумові здібності (відсутність потреби зберігання в пам'яті великої кількості інформації натомість можливостей її пошуку в мережі Інтернет).

ВИСНОВКИ

Таким чином, розвиток технологічно-сингулярної економічної системи Карпатського регіону в цільовій перспективі передбачає забезпечення її поліспеціалізації, монолітності, синергетики взаємодій різних сфер господарювання і галузей знань. Головною умовою розвитку такої системи є її здатність продукувати інновації — як результат інтелектуальної діяльності, технологізації економічних процесів. У цілому ж стратегічні пріоритети розвитку технологічно-сингулярних регіональних економічних систем в Україні повинні охоплювати заходи, спрямовані на підготовку інституціонального середовища до нового способу економічного і соціального розвитку, забезпечення процесів інтелектуалізації суспільства, розвиток конкурентного науково-технічного середовища та регіональної ІТ-інфраструктури з технологічно-сингулярними орієнтирами, а також розвиток інноваційно спеціалізованих просторових утворень.

Література:

1. Єщенко П.С. Економічне зростання без розвитку: причини і шляхи інноваційного перетворення економіки / П.С. Єщенко // Економіка України. — 2013. — № 10. — С. 4—20.
2. Малицький Б. А. Проблемы модернизации системы подготовки и аттестации научных кадров высшей квалификации в контексте развития человеческого капитала / Б.А. Малицкий, Л.С. Лобанова // Наука та наукознавство. — 2014. — № 2. — С. 66—75.
3. Папп В.В. Інноваційний фактор у підвищенні конкурентоспроможності економіки України / В.В. Папп, Н.В. Бошота // Бізнес Інформ. — 2013. — № 11. — С. 52—56.
4. Папп В.В. Структурна трансформація економіки України у контексті євроінтеграційних процесів / В.В. Папп // Регіональна економіка. — 2008. — № 1. — С. 23—31.
5. Степаненко А. Соціально-економічний розвиток України у вимірах стратегічних ри-

зиків / Анатолій Степаненко, Алла Омельченко // Економіст. — 2014. — № 8. — С. 8—11.

6. Степин В.С. Теоретическое знание: монография / В.С. Степин. — М.: Прогресс-Традиция, 2003. — 744 с.

7. Україна-2015: Національна стратегія розвитку. — К., 2008. — 73 с.

8. Ящишина І.В. Соціальна ефективність інноваційної політики ЄС / І.В. Ящишина // Наука та наукознавство. — 2015. — № 1. — С. 3—12.

9. Europe 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth [Electronic resource]. — Access: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>

References:

1. Yeschenko, P.S. (2013), "Economic growth without development: causes and ways of innovation transformation of the economy", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 10, pp. 4—20.
  2. Malickij, B.A. (2014), "Problems of modernization of the system of training and certification of scientific personnel of the highest qualification in the context of human capital development", *Nauka ta naukoznavstvo*, vol. 2, pp. 66—75.
  3. Papp, V.V. (2013), "Innovation factor in increasing the competitiveness of Ukraine's economy", *Biznes Inform*, vol. 11, pp. 52—56.
  4. Papp, V.V. (2008), "Structural transformation of Ukraine's economy in the context of European integration processes", *Rehional'na ekonomika*, vol. 1, pp. 23—31.
  5. Stepanenko, A. (2014), "Socio-economic development of Ukraine in the measurement of strategic risks", *Economist*, vol. 8, pp. 8—11.
  6. Stepin, V.S. (2003), *Teoreticheskoe znanie [Theoretical knowledge]*, Progress-Tradiciya, Moscow, Russia.
  7. Ukrainian forum (2008), *Ukraina-2015: Natsional'na stratehiia rozvytku [Ukraine-2015: National Development Strategy]*, Kiev. Ukrayina.
  8. Yashishina, I.V. (2015), "Social effectiveness of EU innovation policy", *Nauka ta naukoznavstvo*, vol. 1, pp. 3—12.
  9. European Commission (2010), "Europe 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth", available at: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET-ENBARROSO007-Europe2020-ENversion.pdf> (Accessed 05 March 2019).
- Стаття надійшла до редакції 20.03.2019 р.*

УДК 330.366:502

С. Я. Ковальчук,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки,
Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.7.17

ЕКОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

S. Kovalchuk,
PhD in Economics, associate professor, Economics Department,
Vinnytsia National Agrarian University

ECOLOGICAL CONSTITUENT OF THE ECONOMY GROWING

У статті проаналізовано значимість екологічної складової економічного зростання економіки. Дослідження побудовано на використанні діалектичних підходів, також застосовано статистичний аналіз, методи аналізу та синтезу. Охарактеризовано "зелену" економіку як рамкову модель взаємодії економіки з природним середовищем у системі складових сталого розвитку. Наголошено на тому, що у ході трансформаційних процесів в Україні так і не вдалося наростити економічний потенціал. Економічні проблеми сьогодення стали основою сталого розвитку і як наслідок "зеленої", економіки. Відзначено, що нинішній розвиток економіки позначається складним еколого-економічним взаємозв'язком, де необхідною умовою є узгоджена взаємозалежність економічних та екологічних інтересів для вирішення шляхів адаптації до нових умов господарювання. Для нівелювання негативного впливу на довкілля та економічного зростання запропоновано: використання чітко визначених екологічних порогів; застосування для збереження довкілля, жорстких заходів у податковій, кредитній, штрафній політиці; забезпечення створення стійких систем виробництва, що сприяють збереженню екосистем.

Meaningfulness of ecological constituent of the economy growing of economy is analysed in the floor. The research is based on the use of dialectical approaches, as well as the use of statistical analysis, methods of analysis and synthesis. The "green" economy is described as a framework model for interaction of the economy with the natural environment in the system of components of sustainable development. It was emphasized that during the transformation processes in Ukraine, the economic potential was not able to grow. The economic problems of present day became basis of steady development and as a result of "green" economy. Consideration of economy as the difficult organized and reproductive system, where it is necessary to determine the mechanisms of its organization, transformed. It is marked that present development of economy is reflected difficult ecology — by economic intercommunication, where a necessary condition is the concerted interdependence of economic and ecological interests for the decision of ways of adaptation to the new terms of manage. The base documents of UNO are described, where the renewed going is marked near effective co-operation of economy and environment. Next to it, Conceptions of "green" economy and "green" growth the same as conception of steady development, YUNEP were developed, OESR and ESKATO in the last years on the basis of anthropogenic influence on an environment, speed-up depletion of natural resources, influence of contamination on a health of people and low effectiveness of long-term efforts on providing of steady development on national and international levels. The distinguishing features of "green" economy are selected, that necessity of "planting" of greenery of activity of sectors of economy. Outlined, sweep the use of "green" GDP, which consists in that, to find out actual economic earnings in the situation of exhaustion of natural capital, to represent the real economy growing of country. It

is offered for leveling of negative influence on an environment and economy growing: use of expressly certain ecological thresholds; application is for environmental, hard measures preservation in a tax, credit, penalty policy; providing of creation of the proof systems is productions which are instrumental in the maintainance of ecosystems.

Ключові слова: економічне зростання, сталий розвиток, "зелене" зростання, індикатори "зеленого" зростання, екологічні чинники.

Key words: economy growing, steady development, "green" growth, indicators of "green" growth, ecological factors.

ВСТУП

Характерними ознаками сучасного економічного розвитку є постійне вирішення проблем суперечності суспільства і природи, для забезпечення необхідності охорони навколишнього середовища, поряд з цим споживання природного капіталу і як наслідок забрудненням довкілля. Екологічний фактор став невід'ємною складовою економічного зростання, але не самим джерелом зростання. Тому сучасний економічний стан вирізняється необхідністю переходу до сталого економічного розвитку через "зелене" зростання — тобто, забезпечення зростання якісно нового рівня, за якого ефективно задовольняються потреби суспільства без виснаження, деградації і забруднення природи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження в галузі аналізу, оцінки та управління розвитком економіки, в умовах екологізації господарської діяльності, знайшли своє відображення у працях авторів: Н.М. Андрєєвої, О.Ф. Балацького, Б.В. Буркинського, О.О. Векліч, Б.М. Данілішина, М.І. Долішнього, О.В. Козьменка, В.С. Кравціва, А.Є. Купінець, Є.В. Мішенина, О.В. Садченко, В.М. Степанова, Ю.Ю. Туниці, Є.В. Хлобистова, Н.І. Хумарової та інших.

Проте недостатній рівень теоретичного дослідження екологічної складової в економічному зростанні економіки та стимулювання еколого-орієнтованого бізнесу, відсутність науково-методичної бази потребують поглиблених науково-теоретичних розробок та практичної реалізації стосовно визначення взаємозв'язку між екологічними факторами та економічним розвитком.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є визначення взаємозв'язку екологічних факторів та економічного розвитку, щодо позитивного впливу на економічне зростання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У ході трансформаційних процесів в Україні так і не вдалося наростити економічний потенціал. Натомість під час структурної, енергетичної та фінансової криз, які спричинили нестійкий розвиток національної економіки, були втрачені ресурси, капітал та час. У свою чергу, геополітичний конфлікт, що триває понад три роки, звужує можливості забезпечення ефективного розвитку. Певне пожвавлення економічної активності, що спостерігалось у 2016 році, є незначним. Україна і надалі потребує системних інституційних та глибоких структурних реформ, запуску масштабних технологічних перетворень [1].

Як відомо під економічним зростанням розуміють зміни реального обсягу національного виробництва на основі позитивної динаміки валового національного продукту.

Однак збільшення обсягів виробництва завжди поєднується з виснаженням природних ресурсів та забруднення навколишнього середовища, внаслідок чого світова економіка XXI сторіччя позначається глобальними екологічними проблемами.

Економічне зростання тісно взаємопов'язане з проблемою економічного розвитку. Економічний розвиток можна визначити як перехід від одного стану економіки до іншого, — якісно нового, більш досконалого, на основі інноваційних, структурних та інституціональних зрушень. Економічне зростання може відбуватися і за умов відсутності економічного розвитку

ку, в той час як економічний розвиток без економічного зростання неможливий. Це означає, що "економічний розвиток" більш широке поняття, ніж "економічне зростання", і включає в себе його як найважливішу умову. Тому економічний розвиток визначається традиційними факторами економічного зростання, які його забезпечують, тобто факторами пропозиції, факторами попиту і розподілу, але при цьому він охоплює значно ширше їх коло: розвиток науки, технологій, інформаційних послуг, політичні і соціально-економічні фактори, а також і екологічні фактори, які в комплексі є джерелами економічного розвитку [2].

Економічні проблеми сьогодення стали основою сталого розвитку і як наслідок "зеленої" економіки. Розгляд економіки як складної організованої та само відтворювальної системи, де необхідно визначати механізми її організації, трансформується. Зауважимо, що сучасний розвиток економіки позначається складним еколого-економічним взаємозв'язком, де необхідною умовою є узгоджена взаємозалежність економічних та екологічних інтересів для вирішення шляхів адаптації до нових умов господарювання. Сьогодні вже недостатньо говорити про те, що економічна теорія досліджує тільки проблему раціонального використання обмежених ресурсів для максимального задоволення, перш за все, матеріальних потреб людей.

Справа в тому що, безкоштовність або мінімальна оцінка величезної кількості природних благ і послуг головна проблема економічного розвитку. Коли ми знищуємо безкоштовну природу, це приводить до величезного збитку. Отже, то, у чого немає ціни або оцінки, не існує для економіки. Понад 90%, природних благ і послуг не має ціни або оцінки, тому вони не існують. І тому людство і всі окремі країни продовжують знищувати природу.

Наступною проблемою є поняття екстернальних (зовнішніх) ефектів. Це витрати, що не компенсуються, які накладає одна сторона на іншу. Класичний приклад — екологічний збиток.

І третя проблема традиційної економіки, — чинник часу. На жаль, у практиці і теорії є така проблема дисконтування, коли ми намагаємося майбутні вигоди привести до справжнього моменту. А коли йдеться про сталий розвиток, наприклад про клімат, кліматичні збитки почнуть проявлятися через 20—30 років. Збиток може досягти 20% валового внутрішнього продукту [3, с. 34—44].

Оновлений підхід до ефективної взаємодії економіки та навколишнього середовища надається у базових документах ООН. Тут можна виділити три конститутивні документи Організації Об'єднаних Націй. Перший з них був підписаний в Ріо-де-Жанейро в 2012 році. — "Майбутнє, якого ми прагнемо" ("Future we want"). Де чітко заявлено, що розвиток людства пов'язаний з формуванням sustainable development — сталого розвитку.

Другий дуже важливий документ був прийнятий у 2015 році, і називається він "Цілі сталого розвитку" ("Sustainable Development Goals") — порядок денний на 2030 рік: де визначено 17 цілей, понад 160 завдань, понад 230 індикаторів.

І третій документ — Паризька угода по зміні клімату, де теж було сказано, що людство повинне розвиватися на основі сталого розвитку, низько вуглецевого розвитку. На підставі цих трьох документів, які були прийняті всіма країнами світу, можна говорити про консенсусну парадигму: всі країни світу погодилися, що ХХІ століття — це століття переходу до сталого розвитку.

Поряд з цим, Концепції зеленої економіки та зеленого зростання так само, як і концепція сталого розвитку, були розвинуті ЮНЕП, ОЕСР та ЕСКАТО в останні роки на основі антропогенного впливу на довкілля, прискореного вичерпання природних ресурсів, впливу забруднення на здоров'я людей та низької результативності багаторічних зусиль із забезпечення сталого розвитку на національному та міжнародному рівнях. Зрозуміло, що ці концепції повинні, виходячи зі стратегії сталого розвитку, пропонувати більш практичний підхід до механізмів та інструментів для забезпечення економічного зростання [4].

"Зелена" економіка згідно з визначенням ЮНЕП — це економіка, яка покращує добробут людей, забезпечує соціальну справедливість, одночасно суттєво зменшуючи ризики для довкілля та вичерпання природних ресурсів [5; 6].

Відмінними рисами зеленої економіки є:

— зростання доходів і зайнятості забезпечується державними та приватними інвестиціями у ті заходи і проекти, які сприяють зменшенню викидів вуглецю та забруднення, підвищують ефективність використання енергії і ресурсів, працюють на упередження втрати біорізноманіття та екосистемних послуг; це створює базу для розгортання підприємництва, інновацій та росту зайнятості;

Таблиця 1. Необхідні умови формування "зеленого" зростання

Передумови	Необхідні умови	Інструменти
Дефіцит води; Зміни клімату; вплив забруднення на здоров'я людини Втрата біорізноманіття	Збалансована структура податків; стимулювання науково-дослідної та інноваційної діяльності; конкуренція; стимулювання торгівлі	Підвищення ціни на забруднення навколишнього середовища. Оцінка вартості природного капіталу та послуг екосистем. Відмінна екологічно шкідливих субсидій впровадження регулятивних вимог та стандартів; стимулювання зелених інновацій; вимір процесу економічного зростання

— економічне зростання має забезпечуватися при менш інтенсивному споживанні ресурсів в усіх секторах економіки за принципом "створювати більше вартості за меншого впливу" ("creating more value with less impact");

— головну роль у переході на засади зеленої економіки грає державна політика стимулювання розвитку "зелених" видів діяльності, обмеження субсидій на підтримку забруднюючих довілля "коричневих" виробництв, впровадження більш жорстких екологічних стандартів та відповідальності виробників і споживачів, продуманої системи державного регулювання;

— впровадження більш чистих технологій та еко-інновацій відкриває нові можливості зростання у зелених напрямках, компенсуючи втрату робочих місць у коричневих секторах;

— ключові сектори зеленої економіки включають сільське, житлово-комунальне господарство (опалення та освітлення будівель), енергопостачання, рибальство, лісове господарство, промислові сектори, зокрема заходи з підвищення ресурсо- та енергоефективності, туризм, транспорт, утилізацію та перероблення відходів, управління водними ресурсами [6].

Особливо необхідна екологізація або "озеленення" діяльності у таких секторах:

— розвиток відновлюваних джерел енергії (сонячна, вітрова, геотермальна енергія, біогаз);

— "озеленення" сектора житлово-комунального господарства ("зелені" будівлі з ефективним енерго- та водопостачанням, використання "зелених" матеріалів у будівництві та ін.);

— розвиток "чистого" транспорту (планування і розширення громадського транспорту, використання альтернативних видів палива, широке використання електромобілів та інших більш "чистих" транспортних засобів);

— удосконалення управління відходами (рециклінг, перероблення муніципальних твердих відходів, відновлення кинутих об'єктів промислової забудови, використання більш "чистих" пакувальних матеріалів);

— "озеленення" в сфері управління водними ресурсами (очищення води, система повторного використання води);

— "озеленення" в сфері управління земельними ресурсами (обмеження використання добрив та пестицидів), збереження і відновлення міських парків, лісонасадження, збереження та підвищення якості ґрунту).

Збереження ж існуючої економічної структури, в якій домінують сектори "коричневої" економіки з їх традиційною залежністю від забруднюючих не відновлюваних джерел енергії та нераціональним використанням матеріальних ресурсів, продовження інвестування в нестабільні види діяльності буде відтворювати існуючі диспропорції розвитку і вести до криз, з якими все частіше стикається людство [7].

Виділимо головні переваги "зеленого" зростання: стимулювання виробництва; стимулювання еко-інновацій; вихід на нові ринки та створення робочих місць; зниження вартості деградації навколишнього середовища; підвищення цінової стабільності на природні ресурси; підвищення довіри інвесторів; диверсифікація економіки; збереження якості водних та збереження енергетичних ресурсів; зниження ризиків негативних потрясінь для економічного зростання та безпечності в транскордонному співробітництві; зелене зростання зберігає національний природний капітал шляхом раціонального використання природних ресурсів, де природний капітал має особливе значення в структурі національного багатства країн з низькими доходами [8].

Аналітична база для формування стратегій зеленого зростання в країнах таблиці 1.

За оцінками ЮНЕП, потреба у щорічному фінансуванні на "озеленення" світової економіки складає від 1,05 до 2,59 трлн дол. США, що становить менш як 1/10 всіх річних світових інвестицій (світового валового нагромадження основного капіталу) або 2% від світового ВВП.

Прийняття країнами зобов'язань щодо інвестування 2% від ВВП у розвиток "зелених" технологій, ресурсну ефективність, відновлювані джерела енергії, сталий транспорт, енергое-

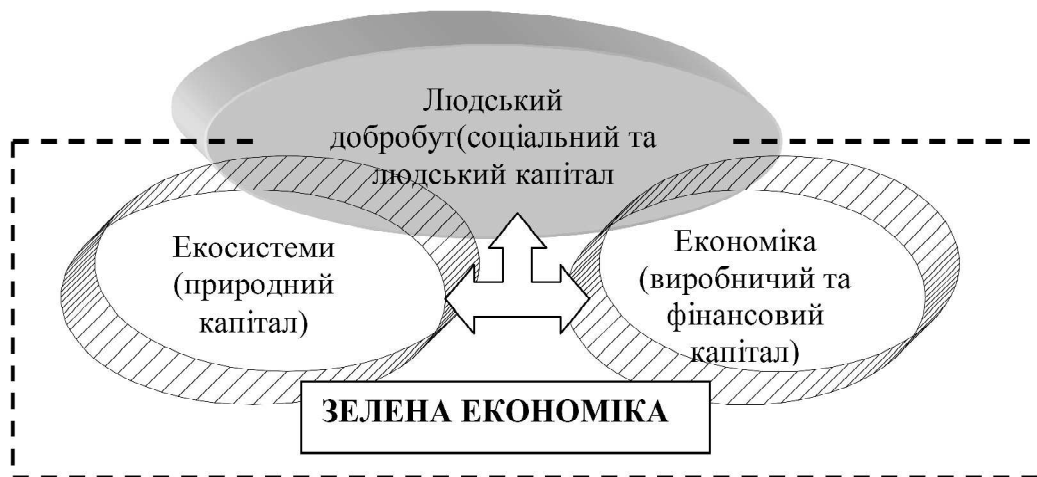

Рис. 1. Єдність економічного, соціального розвитку та збереження довкілля

фективні будівлі, збереження екосистем забезпечить зміну фундаментальних засад моделі економічного розвитку: від кількісного зростання за будь-яку ціну до якісного зростання, підпорядкованого довгостроковим цілям збереження ресурсів планети.

Стає очевидною необхідність розрахунку екологічно скоректованого показника ВВП, так званого "зеленого" ВВП. Цей показник визначається як різниця оцінок традиційного ВВП і складових екологічного коректування, до яких відносять:

- зменшення запасів природних ресурсів;
- витрати на охорону навколишнього природного середовища;
- деградація навколишнього природного середовища.

Мета використання "зеленого" ВВП полягає в тому, щоб виявити дійсний економічний прибуток в ситуації виснаження природного капіталу, відобразити реальне економічне зростання країни. Єдиної методики розрахунку поки просто не існує, проте існуючі на цей момент розрахунки показників ВВП на прикладі 12 країн показали, що традиційний ВВП був завищений у всіх країнах без виключення, причому максимальна розбіжність належить КНР (реальне зростання економіки дорівнює нуль) [9, с. 48—54]

Один з головних висновків доповіді ЮНЕП — перехід до "зеленої" економіки стимулює зростання, доходи і зайнятість, а проблема подолання протиріччя і знаходження компромісу між економічним зростанням та екологічною сталістю є наслідком недостатньо якісного державного управління.

Концепція "зеленої" економіки пропонує саме ті речі, яких людство на початку другої декади ХХІ століття, у період майже одночас-

ного розгортання глобальних криз, потребує найбільше. Це робочі місця, інвестиції, новітні більш чисті технології, проривні інновації, ресурсозбереження та сподівання на покращання умов життя людей. Разом з тим для бізнесу, так само, як і для країн, що швидко розвиваються на шляху індустріалізації, прийняття принципів "зеленої" економіки є скоріше викликом [5].

Конференція ООН зі сталого розвитку (міжсесійна), яка відбулася 10—11 січня 2011 року у Нью-Йорку, розглянула питання зв'язку між концепціями "зелена економіка" та "сталий розвиток" та дійшла висновку, що "зелена економіка" — це орієнтована на результат концепція, спрямована на досягнення конвергенції між трьома складовими сталого розвитку, що стратегії переходу до зеленої економіки потребують більш ґрунтовного розроблення економічних важелів на рівні як національних економік, так і окремих секторів [7].

Позиційний документ "Майбутнє, якого ми прагнемо" (так званий "нульовий проект" або "zero-draft"), опублікований Бюро з підготовки рішень Конференції Ріо+20 Комісії ООН зі сталого розвитку в січні 2012 року за результатами узагальнення рекомендацій міжнародних організацій, урядів окремих країн, підсумкових документів різних конференцій та обговорень, містить наступне бачення зеленої економіки в контексті сталого розвитку та подолання бідності [10].

Зелена економіка повинна базуватися на принципах Декларації Ріо, зокрема на принципі спільної, але диференційованої відповідальності, повинна бути людино-центрованою та інклюзивною, забезпечуючи можливості та вигоди для всіх людей та країн. Зелена економіка повинна захищати та сприяти базі при-

родних ресурсів, підвищувати ресурсну ефективність, сприяти сталому споживанню та виробництву та рухатися у бік низьковуглецевого розвитку.

"Зелена" економіка — це не жорсткий набір правил, а скоріше рамка для прийняття рішень у напрямі інтегрованого розгляду трьох складових сталого розвитку у всіх відповідних сферах прийняття державних та приватних рішень.

Уряд Великої Британії у своєму пакеті програмних документів у рамках Плану зростання, погоджуючись з визначенням ЮНЕП зеленої економіки, тим не менше відмітив, що "...зелена економіка не є підсистемою економіки — вся наша економіка повинна стати зеленою, зелена економіка максимізує вартість і зростання, водночас забезпечуючи стале управління природними активами" [11].

Європейський підхід до впровадження заasad зеленої економіки полягає у забезпеченні більшої інтеграції трьох підходів до забезпечення сталості розвитку: економічного, соціального та екологічного та координації дій у цьому напрямі. Дорожня карта переходу до ресурсно-ефективної Європи до 2050 року, прийнята Європейською комісією у вересні 2011 року, [12] визначає конкретні напрями дій та головні віхи на цьому шляху (рис. 1), однак акцент робить більше на інтеграції завдань економічного та екологічного блоків.

Економічний підхід передбачає оптимальне використання як накопиченого виробничого і фінансового капіталу, так і обмежених ресурсів та екологічних технологій (природо-, матеріало- та енергозберігаючих, включаючи видобуток та перероблення сировини, перероблення та ліквідацію відходів тощо). Домінування критерію максимізації прибутку в господарській діяльності за умови недоврахування або заниження оцінки використаних у виробництві та споживанні природних ресурсів призводить до викривлення сигналів для прийняття економічних рішень, скорочення невідновлюваних природних ресурсів, погіршення природного середовища для життєдіяльності людей. Тому метою економічної підсистеми з точки зору сталого розвитку є покращання ефективності використання ресурсів.

Екологічний підхід передбачає збереження цілісності біологічних та фізичних природних систем (природний капітал, екосистеми та створене людьми середовище для існування, включаючи міську інфраструктуру), їх спроможності до самовідновлення та адаптації до постійних змін. Метою екологічної підсистеми повинно бути забезпечення еластичності при-

родного середовища, його адаптивної спроможності до зміни умов розвитку.

Соціальна складова (підхід з позицій сталого людського розвитку) спрямована на збереження і відновлення соціального й культурного капіталу, справедливий розподіл благ та стабільні умови життєзабезпечення, підтримання спроможності людської особистості до самовідтворення, а також зменшення нерівності за широким колом критеріїв, і не тільки за доходами. Мета соціальної підсистеми — підвищення соціальної рівності та прозорого розподілу навантаження на дохід.

Трансформація економіки за такого підходу вимагає визнання взаємозалежності між економікою, людським добробутом та природним капіталом і спрямована на подолання бар'єрів для покращання ресурсної ефективності, стимулювання переходу на стале виробництво та споживання, перетворення відходів на ресурси, підтримку досліджень у напрямі розвитку новітніх більш екологічно чистих технологій та еко-інновацій [12].

Підхід ОЕСР до оцінки прогресу у напрямі "зеленого" зростання був представлений в звіті 2011 року "Курс на зелене зростання: моніторинг прогресу" (OECD 2014a). Він описує концептуальну методологію вимірювань, яка об'єднує основні параметри "зеленого" зростання з базовими принципами бухгалтерського обліку і моделлю "тиск — стан — реакція", яка використовується в екологічній звітності і експертизі [5].

Для моніторингу прогресу на шляху до "зеленого" зростання ОЕСР пропонує використовувати 5 груп показників, чотири з яких охоплюють різні зрізи зеленої економіки, а п'ята — макроекономічні показники національного розвитку:

- екологічну та ресурсну ефективність економіки;
- базу природних активів;
- екологічні аспекти якості життя;
- економічні можливості та відповіді політики;
- соціально-економічний контекст та характеристики економічного зростання.

Показники екологічної та ресурсної продуктивності описують ключові аспекти переходу до низьковуглецевої і ресурсоефективної економіки. У багатих на природні ресурси країнах їх кількісній оцінці приділяється недостатньо уваги. Однак і в цих країнах результати економічного розвитку та якості зростання все більше залежать від природного середовища, яке є одночасно постачальником ви-

Таблиця 2. Динаміка основних індикаторів "зеленого" зростання для України (галузь сільського господарства)

Показники ОЕСР за напрямками	Імплементация індикаторів «зеленого» зростання для України	Оцінка тренда за 10 років
Індикатори екологічної та ресурсної продуктивності		
Баланс гумусу та поживних речовин	Баланс гумусу в ґрунтах України, т/га Баланс поживних речовин в ґрунтах України, т/га Внесення азотних та фосфорних добрив, т/1000 га	↓
Індикатори наявності та використання природних ресурсів		
Земельні ресурси	Розподіл земельних ресурсів України, % до загальної території країни	↓
	Площа ріллі, % до загальної території країни	↑
	Площа пасовищ та сіножатей, % до загальної території країни	↓
Органічне землеробство	Площа сільськогосподарських угідь, зайнята під органічним землеробством, га	↑
Індикатори екологічних аспектів якості життя		
Рівень забруднення повітря	Обсяги викидів найбільш шкідливих забруднюючих речовин в атмосферу, тис. тонн Обсяги викидів оксиду азоту на душу населення, кг/чол Обсяги викидів PM10 та PM 2,5 на душу населення, кг/чол	↓
Стан здоров'я населення	Середня очікувана тривалість життя при народженні (років)	↑
Доступ населення до водопостачання та поліпшених санітарних умов	Частка домогосподарств, підключених до централізованого водопостачання, % до загальної кількості домогосподарств	↓
Індикатори економічних можливостей та відповідей політики		
Капітальні інвестиції та поточні видатки на захист навколишнього середовища за рахунок коштів Державного бюджету	Капітальні інвестиції та поточні видатки на захист навколишнього середовища за рахунок коштів Державного бюджету, млн грн Розподіл поточних видатків за видами природоохоронної діяльності, % до загального обсягу поточних видатків	↓
Соціально-економічні умови та характеристики зростання		
Ринок праці	Рівень економічно активного населення у віці 15-70 років, % економічно активного населення до чисельності населення відповідного віку	↓
Багатофакторна продуктивність по економіці в цілому	Багатофакторна продуктивність по економіці в цілому	↑
Індикатори ефективності політичних рішень	Індекс екологічної ефективності (обстеження та оцінки Іельського університету).	↑
	Індекс сталості суспільства (оцінки Фонду сталого суспільства)	↑

Джерело: складено з використанням [13].

хідних ресурсів (енергії, води, матеріалів) та поглиначем забруднень і відходів. Ефективне використання первинних ресурсів, мінімізація відходів, їх переробка і перетворення в ресурс підвищують дохідність бізнесу (за умови, що ціни на ресурси не спотворюють конкуренцію) і уповільнюють виснаження бази природних активів.

Для забезпечення довгострокової стабільності розвитку країни необхідно, щоб база природних активів виконувала не тільки ресурсні, а й поглинальні, сервісні функції (біорізноманіття), а навантаження на природне середовище не перевищувало його несучої спроможності. З цією метою відслідковуються показники запасів і потоків відновлюваних (вода, ліс)

Таблиця 3. Прояв негативного впливу екологічного фактора на економічне зростання

Фактори	Наслідки
Вичерпування невідновлювальних природних ресурсів	Збідніння ресурсної бази виробництва і зниження рівня конкурентноздатності країни на світовому ринку та додаткових витрат на залучення альтернативних ресурсів
Нагромадження значних обсягів відходів і викидів виробництва	Значні економічні витрати на їх утилізація і знешкодження
Забруднення довкілля промисловими викидами	Зниження якості життя людей і значні витрати суспільства на лікування, реабілітацію, охорону здоров'я та створення рекреаційних зон
	Додаткових витрат підприємств на очищення води, повітря і інших природних ресурсів для потреб виробництва, як наслідок збільшення вартості продукції і її ринкової ціни, (платить не тільки забруднювач, а і споживач)
	Необхідність впровадження енергозберігаючих, ресурсозберігаючих, екологічно чистих технологій

та невідновлюваних ресурсів (мінеральні ресурси).

Є прямий зв'язок між станом навколишнього середовища та якістю життя людини. Він повинен відслідковуватись за допомогою показників екологічної якості життя, які відображають ризики для здоров'я і безпеки, доступність зручностей і еко-системних послуг.

Показники економічних можливостей і заходів політики оцінюють результативність дій держави в підтримку "зеленого" зростання: інвестицій в "зелені" види діяльності та розвиток технологій, стимулювання еко-інновацій і зелених закупівель, реформування субсидій та цін.

Показники, пов'язані з соціально-економічним контекстом та характеристиками економічного зростання, використовуються для відображення результатів зеленої трансформації на макrorівні, включаючи задіяння додаткових джерел зростання, зміни економічної структури, зайнятості та ринків праці, підвищення доходів і конкурентно-спроможності бізнесу та економіки в цілому [13].

Перелік основних (у галузі сільського господарства) показників "зеленого" зростання (всього ОЕСР пропонує 60 показників), які відповідають задекларованим програмним цілям розвитку України і можуть використовуватись для оцінки ефективності політики "зеленого" зростання запропоновано в таблиці 2. На постійній основі особливо важливо відстежувати показники екологічної та ресурсної продуктивності, багатофакторної продуктивності, динаміки землекористування, очікуваної тривалості життя, фінансування досліджень і розробок, важливих для зниження енерго- і ресурсоспоживання, обсягів відходів та викидів шкідливих речовин, а також структуру споживання енергії, матеріалів, води; викидів CO₂ в розрізі видів економічної діяльності.

З економічної точки зору негативний вплив екологічного фактора на економічне зростання проявляється в таких формах (табл. 3).

Вартість заходів по раціональному природокористуванню та охороні природи достатньо висока та має тенденцію до збільшення. Для попередження цієї негативної ситуації запропоновано:

— застосування чітко визначених екологічних порогів (цьому випадку економічні заходи направлені на ліквідацію негативних екологічних наслідків);

— застосування для збереження довкілля, жорстких заходів у податковій, кредитній, штрафній політиці.

— стимулюючі заходи (створення умов для розвитку різних видів господарської діяльності, які сумісні з екосистемами чи є природоохоронними).

ВИСНОВКИ

Отже, задача економічного зростання зі збереження навколишнього середовища є складною та комплексною. Для її вирішення необхідно: забезпечити створення стійких систем виробництва, що сприяють збереженню екосистем і поступово покращують якість земель та ґрунтів, у першу чергу за рахунок використання інноваційних технологій; збільшення частки сільськогосподарських угідь під органічним виробництвом у загальній площі сільськогосподарських угідь України; знизити волатильність цін на продукти харчування. Також пріоритетним завданням економічного зростання є забезпечення упродовж наступних 15 років реального зростання валового внутрішнього продукту щонайменше удвічі з одночасним підвищенням рівня зайнятості населення працездатного віку до 70%. Виконання цього завдання залежить від: створення та розвитку високотехнологічних конкурентоздатних виробництв (від фундаментальної науки до виробництва й обслуговування); збільшення внутрішнього попиту за рахунок зростання доходів населення та активізації інвестиційних процесів; підтримки експорту з високою часткою валової доданої вартості, реалізації інфраструктурних проектів; швидкого нарощування продуктивності аграрно-промислового комплексу. Питання визначення ефекту декаплінгу у економічному зростанні країни, визначення екологічної ефективності та зеленого ВВП основні напрями подальших досліджень.

Література:

1. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Національна доповідь "Цілі Сталого Розвитку: України" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://menr.gov.ua/files/docs>.
2. Салатюк Н.М. Актуальні аспекти переходу до моделі сталого розвитку в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/4_SND_2013/Economics/14_126770.doc.htm
3. Бобылев С.Н., Горячева А.А., Немова В.И. "Зеленая" экономика: проектный подход // Государственное управление. Электронный вестник (Электронный журнал), 2017 — № 64. — С. 34—44 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://istina.msu.ru>

4. Глобальный новый зеленый курс. Доклад ЮНЕП. Март 2009 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.unep.org/greenconomy

5. EaP Green. Оценка Зеленой Трансформации Экономики: Руководство для стран Восточного Партнерства ЕС. Париж. 2016 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.green-economies-eap.org/ru/resources/EaP%20GREEN_GGI%20Guide_clean_RUS_Final.pdf

6. Навстречу зеленой экономике: путь к устойчивому развитию и искоренению бедности. Обобщающий доклад для властных структур. ЮНЕП, 2011. — С. 2 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.unep.org/green-economy

7. Мусина Л.А. Взаємний вплив економіки та природного середовища в сучасному світі: політика, стратегії, технології: монографія / Л.А. Мусина, А.В. Ямчук, Т.К. Кваша. — К.: УкрІНТЕІ. — 2012. — 260 с.

8. Стратегия зеленого роста ОЭСР: продвижение новой модели развития. Национальная конференция на пути Рио+20 (22—23 мая 2012), Бишкек [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://caresd.net/img/docs/8872.pdf>

9. Весклич О.А., Шлапак Н.Ю. Экологический скорректированный ВВП как показатель реального экономического развития / О.А. Весклич, Н.Ю. Шлапак // Проблемы прогнозирования. — 2012. — № 3. — С. 48—54.

10. The future we want. United Nations, 10 January 2012 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.uncsd2012.org

11. Enabling the Transition to a Green Economy: Government and business working together. HM Government. 2011. — С. 4.

12. Communication COM. 571 final "Roadmap to a Resource Efficient Europe". Brussels [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://ec.europa.eu/resource_efficiency. — С. 5.

13. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Доповідь про зелену трансформацію в Україні на основі показників "зеленого" зростання ОЕСР". 2016 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.me.gov.ua>

References:

1. Ministry of Economic Development and Trade (2017), "National Report "Sustainable Development Goals: Ukraine", available at: <https://menr.gov.ua/files/docs/> (Accessed 05 March 2019).

2. Salatyuk, N.M. (2013), "Actual aspects of the transition to a sustainable development model in Ukraine", available at: http://www.rusnauka.com/4_SND_2013/Economics/14_1267-70.doc.htm (Accessed 05 March 2019).

3. Bobylev, S.N. Goryacheva, A.A. and Nemova, V.I. (2017), "Green" economy: a project approach", Public administration. Electronic messenger, vol. 64, pp. 34—44, available at: <http://istina.msu.ru> (Accessed 05 March 2019).

4. United Nations Environment Programme (2009), "The Global New Green Course", available at: www.unep.org/green-economy (Accessed 05 March 2019).

5. EaP Green (2016), "Evaluation of the Green Transformation of the Economy: Guide for the Eastern Partnership countries of the EU", available at: http://www.green-economies-eap.org/ru/resources/EaP%20GREEN_GGI%20Guide_clean_RUS_Final.pdf (Accessed 05 March 2019).

6. United Nations Environment Programme (2011), "Towards a Green Economy: The Road to Sustainable Development and the Eradication of Poverty", available at: www.unep.org/green-economy (Accessed 05 March 2019).

7. Musina, L.A. Yamchuk, A.V. and Kvasha, T.K. (2012), Vzayemnyy vplyv ekonomiky ta pryrodnoho sredovyscha v suchasnomu sviti: polityka, stratehiyi, tekhnolohiyi: monohrafiya [Mutual influence of the economy and the natural environment in the modern world: politics, strategies, technologies: monograph], UKRINTEI, Kyiv, Ukraine.

8. OECD (2012), "OECD Green Growth Strategy; promotion of a new model of development", available at: <http://caresd.net/img/docs/8872.pdf> (Accessed 05 March 2019).

9. Vesklych, O.A. and Shlapak, N.Y. (2012), "Environmentally — adjusted GDP as an indicator of real economic development", Problems of forecasting, vol. 3, pp. 48—54.

10. United Nations (2012), "The future we want", available at: <http://www.uncsd2012.org> (Accessed 05 March 2019).

11. HM Government (2011), Enabling the Transition to a Green Economy: Government and business working together, HM Government, London, UK.

12. Communication COM (2011), "571 final "Roadmap to a Resource Efficient Europe", Brussels, available at: http://ec.europa.eu/resource_efficiency (Accessed 05 March 2019).

13. Ministry of Economic Development and Trade (2016), "Report on Green Transformation in Ukraine based on indicators of green growth of the OECD", available at: <http://www.me.gov.ua> (Accessed 05 March 2019).

Стаття надійшла до редакції 13.03.2019 р.

УДК 338.242.4

О. В. Лепьохін,

к. е. н., доцент, завідувач кафедри управління фінансово-економічною безпекою і проектами, Запорізький національний університет

С. В. Северина,

к. е. н., старший викладач кафедри управління фінансово-економічною безпекою і проектами, Запорізький національний університет

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.7.26

ТЕОРЕТИЧНЕ УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗМІСТУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

O. Lepokhin,

PhD in Economics, associate professor, Head of management of financial and economic security and projects, Zaporizhzhya National University

S. Severyna,

PhD in Economics, senior Lecturer of management of financial and economic security and projects, Zaporizhzhya National University

THEORETICAL GENERALIZATION OF THE CONTENT OF ECONOMIC SECURITY OF THE STATE IN THE CURRENT CONDITIONS OF THE GLOBALIZATION OF THE WORLD ECONOMIC SPACE

У статті здійснено теоретичне узагальнення змісту економічної безпеки держави в контексті сучасних умов глобалізації світового економічного простору. Встановлено, що формування середовища безпеки передбачає усвідомлення того, що не загрози є причиною порушення економічної безпеки країни, оскільки їх не можна розглядати як спонтанне явище. Загрози майже завжди є вторинними, вони є наслідком певних загрозливих для вітчизняної економіки тенденцій, що виникли як результат суперечностей, породжених чіимись інтересами. Внаслідок розмитих глобалізацією зовнішніх і внутрішніх кордонів більшість сучасних протиріч формуються у загальному геоекономічному просторі. Відповідно, для чіткого уявлення про механізм запобіжних дій проблему забезпечення економічної безпеки України необхідно розглядати саме в контексті глобалізації соціально-економічних процесів.

In the article the theoretical generalization of the content of economic security of the state in the context of modern conditions of globalization of the world economic space is carried out.

It has been established that security is possible to a greater extent not by responding to actual threats in order to reduce their negative impact, but by creating certain conditions under which the system environment can not generate threats or the likelihood of their occurrence is extremely small. The formation of the security environment implies awareness of the fact that not threats cause a violation of the country's economic security, since they can not be considered as a spontaneous phenomenon. Threats are almost always secondary, they are a consequence of certain threats to the domestic economy that arose as a result of contradictions generated by someone's interests. Due to the blurred globalization of external and internal borders, most modern contradictions are formed in the general geoeconomic space. Accordingly, for a clear idea of the mechanism of preventive actions, the problem of ensuring Ukraine's economic security must be considered in the context of the globalization of socio-economic processes.

The modern system of ensuring economic security of Ukraine is considered as a system of responding to the emerging threats to the national economy. That is, it conceptually focuses on countermeasures and is defensive and ineffective. The

system conceptually should be focused not on confronting threats, but on purposeful persistent influence on the environment that produces threats in order to change the negative tendencies of its development for the country, or to activate the mechanism of adaptation of the national economy to the features of its future characteristics.

The generalization of the essence and peculiarities of ensuring the economic security of the state in the context of the current conditions of globalization of the world economic space is to deepen the theory of economic science. A clear scientific understanding of the essence of the process provides an opportunity to develop an effective mechanism for counteracting and preventing both internal and external threats.

Ключові слова: економічна безпека, національна безпека, глобальна економіка, стратегія, національні інтереси.

Key words: economic security, national security, global economy, strategy, national interests.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

До недавнього часу проблема забезпечення економічної безпеки держави розглядалася з точки зору захисту національної економіки від згубного впливу загроз в основному внутрішнього характеру. Економічна безпека як тема теоретичних і прикладних досліджень, що виходять за межі проблеми оборонного підходу забезпечення стійкості економіки, стала розроблятися вітчизняними вченими лише в останнє десятиліття. Саме в цей період увага почала приділятися проблемі забезпечення національної безпеки держави, конкурентоспроможного, незалежного від зовнішніх впливів господарського комплексу країни. Це обумовлено тим, що сучасна епоха характеризується глобальними змінами які руйнують раніше непорушні основи суспільства. Так, у сучасному суспільстві політика протекціонізму внутрішнього ринку держави виявляється не ефективною. У зв'язку з цим, виникає об'єктивна необхідність наукового переосмислення сутності економічної безпеки держави й розробки нових підходів до її забезпечення.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Усі роки незалежності України були відзначені зростаючою кількістю монографічних і статейних публікацій з питань економічної безпеки держави. Активно обговорювалося питання не тільки про механізми забезпечення економічної безпеки, а й про змістовність категорії, теоретичні підходи до її визначення. Ця проблема розглядалася в наукових працях С. Блохіна, В. Богомолова, С. Воробйова, І. Гу-

барєвої, Б. Губського, А. Крамаренка, І. Мішиної, О. Новікової, О. Олейнікова, Г. Пастернак-Таранушенко, Р. Покотиленко, В. Пономаренко, А. Рудницького, А. Сундука, А. Сухорукова, В. Шлемко та ін. Дослідження механізмів забезпечення економічної безпеки України та інших країн в умовах глобалізації присвячені праці В. Г. Андрійчука, П. Баранай, Є. М. Білоусова, З. В. Гбура, О. Є. Денисова, М. П. Денисенко, М. В. Желіховської, К. С. Колеснікової, М. В. Корж, З. О. Луцишина, А. М. Письмаченко, Є. М. Рудніченко та інші.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНОЇ ПРОБЛЕМИ

Не зважаючи на ґрунтовність наукового опрацювання проблематики економічної безпеки ряд її аспектів не отримали належного вивчення або потребують подальшого уточнення і розвитку. Питання теоретичного узагальнення змісту економічної безпеки держави в сучасних умовах глобалізації світового економічного простору досі залишається актуальним.

Відсутність чіткості розуміння феномену економічної безпеки, наявність десятків визначень, різних не лише за змістовним навантаженням, але й за семантикою словосполучення, змушує погодитися з тим, що поняття економічної безпеки належить до складу тих, які, з одного боку, є інтуїтивною аксіомою, а з іншого — важкодосяжним, у досить коректній і вищерпній формі, визначенням.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Здійснити теоретичне узагальнення змісту економічної безпеки держави в контексті су-

часних умов глобалізації світового економічного простору.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Можна відзначити, що сьогодні при розробці парадигми економічної безпеки питання про саме її визначення відходить на другий план. Відсутність узгодженого уявлення про сутність економічної безпеки стало менше хвилювати вітчизняних економістів. Декларується неможливість єдиного усебічного визначення економічної безпеки, яке б характеризувало це явище в усьому його різноманітті. Зазначається, що різні визначення категорії "економічна безпека" є рівноправним, додатковим описом, ознакою поліморфності, гетерогенності економічного явища.

Проте вважаємо, що вироблення єдиного підходу до визначення економічної безпеки є одним з основоположних завдань, а не суперечкою про дефініції. Поняття "економічна безпека" має набути конкретного змісту. Без ефективного категоріального аналізу економічної безпеки є неможливим як доведення до практично актуального стану механізмів її забезпечення, так і саме її досягнення. Лише отримавши чітке визначення, що таке "економічна безпека", можна осмислено структурувати і ранжувати її складові. В кінцевому рахунку, лише те, що піддається визначенню, піддається і реалізації.

Аналізуючи дефініцію економічної безпеки, що наведено у публікаціях вітчизняних науковців, передусім слід виокремити три групи розуміння сутності зазначеного феномену: основу визначення економічної безпеки покладено зазначення завдань, що мають бути досягнуті [1—3]; економічна безпека ототожнюється з таким станом економіки, який призводить до ряду сприятливих наслідків [4; 5]; економічна безпека розуміється як стійкість розширеного відтворення [6; 7].

Наведемо ряд визначень, що відносяться нами до першої групи. В. Третяк вважає, що економічна безпека — це є стан, в якому народ (через державу) може суверенно, без втручання і тиску ззовні, визначати шляхи і форми свого економічного розвитку [3].

За визначенням Т.В. Сак, економічна безпека є надійною і забезпеченою всіма необхідними засобами держави захищеність національних інтересів у сфері економіки від внутрішніх і зовнішніх загроз, економічних і прямих матеріальних збитків [2].

У цілому у визначеннях першої групи простежується зміщення акценту з того, що треба

зробити на те, для чого це треба робити, що, на нашу думку, призводить до підміни конкретного абстрактним. Крім того, більшість вітчизняних дослідників зазначеної проблематики, визначаючи сутність безпеки терміном "економічна", намагаються розробляти механізми і рекомендації, конкретних механізмів захисту не давши чітке визначення що саме треба захищати чи зводячи їх визначення, до забезпечення національних інтересів. Проте захист національних інтересів є об'єктами національної безпеки як спільного знаменника різних рівнів її складових, у тому числі й економічної. При цьому важливим є розуміння того, що національна безпека є не лише сукупність всіх видів безпеки, що включаються в неї, а досягається і підтримується тими методами, які впливають з наявності певних видів безпеки. Відповідно, поняття "економічна безпека" має відображати умови, за яких можлива реалізація економічних методів захисту національних інтересів.

Таким чином для економічної безпеки повинен бути власний об'єкт, збереження і надійне функціонування якого забезпечило б можливість реалізації відповідних методів захисту національних інтересів. Вважаємо, що таким об'єктом економічної безпеки є економіка країни як механізм захисту національних інтересів економічними методами. Ефективний економічний захист країни безпосередньо пов'язаний зі створенням сильної і конкурентоспроможної економіки. Відповідно економічна безпека передбачає певний стан економіки.

З цієї точки зору більш функціональними представляються визначення другої групи. Наприклад, В. Сенчагов вважає, що "економічна безпека — це такий стан економіки та інститутів влади, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціально спрямований розвиток країни в цілому, достатній оборонний потенціал навіть при найбільш несприятливих умовах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів" [4].

Проте в подібних визначеннях мова йде про певний стані економіки, який призводить до сприятливих наслідків. Крім іншого, зазначаються розмиті й всеохоплюючі наслідки, що ускладнює розуміння того, досягнуто це стан економіки чи ні. Вважаємо, що для уточнення цього моменту необхідним є будь-який узагальнюючий критерій, що конкретизує той стан економіки, який дає можливість вважати економічну безпеку досягнутою. Виокремлюючи цей критерій, слід виходити з того, що в певних випадках систему економічної безпеки можна вважати ефективною, якщо вона в змозі нейт-

ралізувати негативний вплив різних чинників і, тим самим, зберегти колишній стан економіки. Водночас, якщо зберігати існуючий економічний стан країни є недоречним, економічна безпека держави постає як мета, до досягнення якої слід прагнути. Економіка, як динамічна система, розвивається в напрямі, що залежить від закладених у неї чинників. З цього випливає, що якщо сьогодні економіка забезпечує розширене відтворення, але в ній наявні системні загрози, то, у майбутньому вона не зможе його забезпечити. Таким чином, критерієм економічної безпеки можна визнати стійкість відтворювального процесу.

Певною мірою розуміння економічної безпеки як стійкості розширеного відтворення простежується у визначеннях третьої групи. Наприклад, В. Панько вважає, що економічна безпека — це такий стан національної економіки, який характеризується її стійкістю, "імунітетом" до впливу внутрішніх і зовнішніх факторів, що порушують нормальне функціонування процесу суспільного відтворення, підбивають досягнутий рівень життя населення і тим самим викликають підвищену соціальну напруженість в суспільстві, а також істотну загрозу існуванню держави [7]. Але при співвіднесенні поняття "економічна безпека" зі стійкістю розширеного відтворення, питання принципової важливості полягає в тому, що стійкість розширеного відтворення повинна бути не спонтанною, а захищеною наявністю відповідних умов. У забезпеченні цих умов, по суті, і полягає економічна безпека. Тобто економічна безпека — це не стільки певний стан економіки, скільки механізм захисту сталого розвитку економіки.

У більшості визначень (як другий, так і третьої групи) економічна безпека практично отождолюється з певним станом економіки. Проте розуміння економічної безпеки як аналога певного стану економіки навряд чи є вірним, оскільки в цьому випадку забезпечення економічної безпеки перетворюється, по суті, у самоціль економічного розвитку, що перебуває в прямій залежності від нього. За такого підходу економічна безпека з самостійної проблеми перетворюється в певну оцінку рівня розвитку економіки. Проте розвиток і безпека — це різні, паралельно існуючі умови життєдіяльності системи. Безумовно, стан економіки істотно визначає можливості забезпечення економічної безпеки за рахунок поповнення ресурсної бази її забезпечення. Проте ми вважаємо, що, швидше навпаки, безпека є одним з компонентів розвитку. Відповідно, економічна безпека є умо-

вою сталого прогресивного розвитку економіки. За такого підходу виникає можливість конкретизувати відповідні розробки й більш виважено розставити акценти в стратегії і механізмах забезпечення економічної безпеки.

Крім іншого, незалежно від того, якого визначення економічної безпеки дотримуються науковці позиція більшості з приводу механізмів її забезпечення орієнтована на захист об'єкту шляхом усунення загроз. У наукових роботах з економічної безпеки загроза є основоположною точкою якщо не визначень, то всіх подальших міркувань. А оскільки найбільш часто економічна безпека ототожнюється зі станом самої економіки, то, як правило, в роботах простежується така схема: детальний аналіз всіх сфер економіки України; за результатами аналізу наводиться докладний перелік загроз у кожній сфері; з метою усунення загроз ставляться завдання щодо поліпшення параметрів соціально-економічного розвитку країни.

У ряді наукових робіт загрози поділяють на зовнішні і внутрішні. До зовнішніх загроз відносять, наприклад, втрату ринків збуту, сировинну спрямованість економіки, залежність від імпорту, зовнішній борг тощо. До внутрішніх загроз відносять падіння обсягів виробництва, зниження інвестицій, зниження рівня життя і купівельну спроможність населення тощо. Відповідно із зростаючого переліку загроз і з самого підходу до визначення існуючого рівня економічної безпеки України, який полягає в докладному аналізі всіх сфер економіки, визначаються пропоновані системи індикаторів економічної безпеки, що розмежовують безпечне і небезпечне функціонування економіки. У свою чергу вважаємо, що забезпечення безпеки є можливим у більшій мірі не шляхом реагування на фактично наявні загрози з метою зменшити їх негативний вплив, а шляхом створення певних умов, за яких середовище функціонування системи не зможе продукувати загрози або ймовірність їх виникнення, є вкрай малою. Прагнення до створення таких умов, передусім, тягне за собою необхідність зміни сформованого підходу до розгляду системи забезпечення економічної безпеки України.

Сьогодні система забезпечення економічної безпеки України розглядається як система реагування на загрози національній економіці, що виникають. Безумовно, на рівні аналітичної роботи, покликаній оцінити існуюче положення справ в економіці, виявлення загроз є необхідним. При цьому внутрішні загрози, на нашу думку, слід розглядати як поживне середови-

ще для зовнішніх загроз. Проте у стратегічному плані важливішим є інше.

Система забезпечення економічної безпеки України концептуально орієнтована на контрзаходи та має оборонний характер [8]. Такий підхід представляється явно неефективним, оскільки, образно кажучи, зводиться до "латання дірок". Вважаємо, що така система концептуально повинна бути орієнтована не на протистояння загрозам, а на попередження їх виникнення, на формування самого середовища безпеки. Мова має йти не про захист, а про цілеспрямований наполегливий вплив на середовище яке продукує загрози з метою змінити негативні для країни тенденції його розвитку, або активізувати механізм адаптації національної економіки до особливостей її майбутньої характеристики.

Підкреслимо, що саме в активних попереджувальних діях, в недопущенні самої можливості виникнення загроз полягає канва, за якої вибудовується Стратегія національної безпеки США. Ключовим терміном цього документа є термін "попередження", а сама національна безпека в американському варіанті розуміється як відсутність загроз досягнутим цінностям [9].

Характерним є те, що у останніх Стратегіях національної безпеки США спостерігається практично повна заміна поняття "національний" поняттям "глобальний". Аналіз цих стратегій засвідчує, що США в своєму підході до оцінювання загроз національній безпеці відходять від їх поділу на зовнішні й внутрішні. За своїм змістом стратегії національної безпеки США є симбіозом зовнішньополітичної і зовнішньоекономічної доктрин, але ніяк не документом, який перераховують поточні проблеми внутрішнього характеру. Більш того, глобальний підхід проявляється навіть при складанні переліку національних інтересів США. Офіційна класифікація цих інтересів, яка представлена у Стратегії національної безпеки США 2017 р., виділяє життєво важливі інтереси, важливі інтереси, і гуманітарні інтереси, пов'язані з широким спектром міжнародних проблем [10]. "Комісія США з національної безпеки в XXI столітті", створена Конгресом США у 1998 р. з метою уточнення переліку загроз безпеці, визначила три групи інтересів: інтереси виживання, критично важливі й суттєві інтереси. Проте зміст кожної групи інтересів, по суті, залишається незмінним [11].

Таким чином, визначення чітких пріоритетів у політиці національної безпеки США починається з самої градації інтересів. При цьому

не можна не звернути увагу, що до життєво важливих інтересів (інтересів виживання), при відстоюванні яких нація буде використовувати усі інструменти національної могутності, віднесені не лише захист території США, забезпечення безпеки і економічного благополуччя громадян і забезпечення найважливіших систем інфраструктури, а й такі глобальні інтереси: недопущення домінування в Європі і в державах Азійсько-Тихоокеанського регіону держав або коаліцій ворожих США; забезпечення власного домінування в Західній півкулі; недопущення розвалу систем міжнародної торгівлі; забезпечення доступу на ринки фінансів і джерел енергії. Крім того, вважається вкрай важливим забезпечення переваги в сфері освіти, промисловості і технологій [10].

ВИСНОВКИ

Таким чином, формування середовища безпеки передбачає усвідомлення того, що не загрози є причиною порушення економічної безпеки країни, оскільки їх не можна розглядати як спонтанне явище. Більшість загроз не можуть з'явитися раптово. Їх навряд чи варто розглядати і, як результат, випадкових прорухунків реформаторів національної економіки. Загрози майже завжди є вторинними, вони є наслідком певних загрозливих для вітчизняної економіки тенденцій, що виникли як результат суперечностей, породжених чиїмись інтересами.

У деяких вітчизняних наукових працях вибудовується ланцюг взаємозв'язків, що призводять до збитків, а саме: безпека — небезпека — загроза — вплив загрози — збиток. Проте за умов об'єктивного неспівпадання інтересів, що породжує появу протиріч такий ланцюг взаємозалежності логічніше вибудовувати, як інтереси (мета) — протиріччя — загрози — наміри — загроза — вплив загрози — збиток. Внаслідок розмитих глобалізацією зовнішніх і внутрішніх кордонів, ці протиріччя слід шукати у загальному геоекономічному просторі. Відповідно, для чіткого уявлення про механізм запобіжних дій проблему забезпечення економічної безпеки України необхідно розглядати саме в контексті глобалізації соціально-економічних процесів. На наше переконання, це не один з аспектів розгляду проблеми. Це найбільш ефективний підхід до її розгляду.

Література:

1. Падалко Р.К. Адміністративно-правова природа економічної безпеки України. Науковий вісник Національного університету біоре-

сурсів і природокористування України. — 2013. — Вип. 182. — Ч. 1. — С. 285—292.

2. Сак Т.В. Економічна безпека України: поняття, структура, основні тенденції. Інноваційна економіка. — 2013. — № 6. — С. 336—340.

3. Третяк В.В., Гордієнко Т.М. Економічна безпека: сутність та умови формування. Економіка та держава. — 2010. — № 1. — С. 6—8.

4. Козловський С.В., Жураківський Є.С. Теоретико-методологічні підходи до визначення категорії "економічна безпека" та складових економічної безпеки України. Економіка та держава. — 2015. — № 6. — С. 37—42.

5. Шайдоров О.І. Економічна безпека в системі національної безпеки. Університетські наукові записки. — 2011. — № 4. — С. 395—400.

6. Богданов И.Я. Экономическая безопасность России: теория и практика. — М.: ИСПИ РАН, 2001. — 348 с.

7. Паньков В. Економічна безпека. Інтерлінк. — 2007. — № 3. — С. 113—117.

8. Білоусов Є. М. Глобалізація та економічна безпека держави: теоретико-правові аспекти. Право та інновації. — 2014. — № 3. — С. 77—82.

9. Тихоненко І. В. Стратегія національної безпеки США як інструмент підтримки глобального лідерства та міжнародного порядку за адміністрації Б. Обама та Д. Трампа. Політичне життя. — 2018. — № 1. — С. 158—163.

10. Вонсович О. С. Стратегія національної безпеки США 2017 р.: нові підходи щодо боротьби із пріоритетними викликами та загрозами. Гілея: науковий вісник. — 2018. — Вип. 129. — С. 332—334.

11. Абдуліна Т.Г. Теоретичні та практичні аспекти функціонування системи національної безпеки США — досвід для України. Грані. — 2014. — № 9. — С. 82—86.

References:

1. Padalko, R.K. (2013), Administratyvno-pravova pryroda ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Administrative and legal nature of economic security of Ukraine]. Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrainy [Scientific herald of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine]. 2013. vol. 182. Ch. 1. pp. 285—292.

2. Sak, T.V. (2013), Ekonomichna bezpeka Ukrainy: poniattia, struktura, osnovni tendentsii [Economic security of Ukraine: concept, structure, main tendencies]. Innovatsiina ekonomika [Innovative economy]. 2013. no. 6. pp. 336—340.

3. Tretiak, V. V. Hordiienko, T. M. (2010), Ekonomichna bezpeka: sutnist ta umovy formu-

vannia [Economic security: the essence and conditions of formation]. Ekonomika ta derzhava [Economy and the state]. 2010. no. 1. pp. 6—8.

4. Kozlovskiy, S. V. Zhurakivskiy, Ye. S. (2015), Teoretyko-metodolohichni pidkhody do vyznachennia katehorii "ekonomichna bezpeka" ta skladovykh ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Theoretical and methodological approaches to the definition of the category "economic security" and components of economic security of Ukraine]. Ekonomika ta derzhava [Economy and the state]. 2015. no. 6. pp. 37—42.

5. Shaidorov, O. I. (2011), Ekonomichna bezpeka v systemi natsionalnoi bezpeky [Economic security in the system of national security]. Univer-sytetski naukovy zapysky [University Scientific Notes]. 2011. no. 4. pp. 395—400.

6. Bogdanov, I. Ya. (2001), Ekonomicheskaya bezopasnost' Rossii: teoriya i praktika [Economic security of Russia: theory and practice]. M.: ISPI RAN, 2001. 348 p. (in Russia).

7. Pankov, V. (2007), Ekonomichna bezpeka [Economic security]. Interlink [Interlink]. 2007. no. 3. pp. 113—117.

8. Bilousov, Ye. M. (2014), Hlobalizatsiia ta ekonomichna bezpeka derzhavy: teoretyko-pravovi aspekty [Globalization and economic security of the state (theoretical and legal aspects)]. Pravo ta innovatsii [Law and innovations]. 2014. no. 3. pp. 77—82.

9. Tykhonenko, I. V. (2018), Stratehiia natsionalnoi bezpeky SShA yak instrument pidtrymky hlobalnoho liderstva ta mizhnarodnoho poriadku za adminstratsii B. Obamy ta D. Trampa [The National Security Strategy of the USA as an Instrument to Support Global Leadership and International Order in the Administration of B. Obama and D. Trump]. Politychne zhyttia [Political life]. 2018. no. 1. pp. 158—163.

10. Vonsovych, O. S. (2018) Stratehiia natsionalnoi bezpeky SShA 2017 r.: novi pidkhody shchodo borotby iz priorytetnyimi vyklykamy ta zahrozamy [The Strategy of National Security of the USA 2017: New Approaches to Addressing Priority Challenges and Threats]. Hileia: naukovyi visnyk [Gilea: Scientific Herald]. 2018. vol. 129. pp. 332—334.

11. Abdulina, T. H. (2014), Teoretychni ta praktychni aspekty funktsionuvannya systemy natsionalnoi bezpeky SShA — dosvid dlia Ukrainy [Theoretical and practical aspects of functioning of the system of national security of the USA — experience for Ukraine]. Hrani [Edges]. 2014. no. 9, pp. 82—86.

Стаття надійшла до редакції 14.03.2019 р.

УДК 330.1 005 (477)

Л. І. Пронкіна,

к. е. н., доцент, професор кафедри економіки та безпеки бізнесу,
Харківський торговельно-економічний інститут Київського
національного торговельно-економічного університету, м. Харків

О. М. Гавриш,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та безпеки бізнесу,
Харківський торговельно-економічний інститут Київського
національного торговельно-економічного університету, м. Харків

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.7.32

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ДЕРЖАВИ

L. Pronkina,

Ph. D. in Economics, assistant professor, professor of Economics and Business Security department
of Kharkov Institute of Economics and Trade of Kyiv national university of Economics and Trade

O. Gavrish,

Ph. D. in Economics, assistant professor, Senior Lecturer of Economics and Business Security department
of Kharkov Institute of Economics and Trade of Kyiv national university of Economics and Trade

MODERN PROBLEMS OF COMPETITIVENESS OF THE STATE

У статті досліджується актуальна теоретична і практична проблема — конкурентоспроможність економіки України в умовах ринкової трансформації. Нові корективи у визначенні конкурентоспроможності та факторів впливу на неї, вносять протиріччя сучасного етапу розвитку світової економіки.

Розглянуто особливості формування конкурентної політики держави на сучасному етапі, проаналізовано теоретичні засади конкурентної політики, розглянуто тенденції її формування за умови зміни економічного, політичного та соціального стану держави.

Головна увага приділяється принципам і факторам формування конкурентної політики держави в умовах ринкової трансформації економіки. Докладно розглядаються такі фактори підвищення конкурентоспроможності, як якість продукції, впровадження інновацій, реалізація державної промислової політики.

The article analyzes the definition of "national competitiveness", which is a comparative characteristic of the socio-economic situation of the state. While researching into the place of Ukraine in the global competitiveness rating, it was concluded that Ukraine is at a low level of development according to the main economic indicators. The mechanisms of increasing the competitive advantages of the country, the main of which are the implementation of internal reforms and the transformation of foreign economic policy vectors, are proposed.

In the article such current theoretical and practical problem as competitiveness of Ukrainian economy under the conditions of market transformation is being researched. Contradictions of the world economy's modern stage of development make new adjustments into defining competitiveness and factors of influence on it.

Particularities of formation of the country's competitive policy at the present stage are considered, theoretical concepts of competitive policy as well as the tendency of its formation on the assumption of alterations of the country's economic, political and social state are reviewed.

The primary focus is given to the principles and factors of formation of the country's competitive policy under the conditions of economy market transformation. Such factors of improving competitiveness as product quality, promotion of innovations, realization of nationalized industrial policy are being considered in depth.

On the basis of the studies, the authors concluded that a chronic backlog in Ukraine in the competitive environment in of the global markets is due to the

number of reasons:

- a) the low efficiency of economic reforms, particularly at the macroeconomic level;
- b) ignoring the need to gain the optimum interference of the state in the regulation and management of the economy;

- c) the absence of scientifically proven state industrial policies, as well as the system of state regulation of competitiveness;
- d) insufficient consideration of the problem of accelerating the innovative capacity of the state;
- e) the lack of necessary research quality level as a factor of competitiveness of under economic transformation and the paltry financing of scientific-research and developments.

Ключові слова: конкурентоспроможність, якість продукції, інновації, конкурентна політика, управління якістю, ефективність виробництва, трансформація економіки.

Key words: competitiveness, product quality, innovations, competitive policy, quality control, manufacturing effectiveness, economy transformation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На початку ХХІ ст. на перше місце в масштабі національних економік, міжнародних економічних союзів, світового господарства вийшла проблема конкурентоспроможності економіки.

До недавнього часу вітчизняна економічна наука не приділяла достатньо уваги дослідженню цієї проблеми, обмежуючись оцінкою тільки техніко-економічних параметрів продукції, її зіставленням зі світовими аналогами. Панувала думка, що український експортний потенціал високий, що багато видів продукції відповідають світовим аналогам.

Необхідність активізації досліджень механізмів підвищення конкурентоспроможності підтверджує сучасний стан економіки України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема підвищення конкурентоспроможності активно обговорюється на Всесвітніх економічних форумах, у міжнародних фінансових і економічних організаціях, в парламентах, урядах провідних країн світу, в наукових та університетських кругах. Видано значну кількість наукових праць зарубіжних вчених, а саме: М. Портер, І. Ансофф, П. Друкер, П. Кругман, П. Самуельсон, Дж. Стигліц, Й. Шумпетер.

Вказана проблема є об'єктом дослідження і вітчизняних економістів, серед них А.А. Антонюк [1], А. Піддубна [2], Н.В. Якименко-Терещенко [3] та інші.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження сучасного стану і напрямів удосконалення конкурентоспроможності економіки України, передусім шляхом інноваційної діяльності та підвищення якості продукції.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Загострення конкурентної боротьби за збут продукції, за місце на ринку спонукає усі країни на пошук нових можливостей для створення більш економічних і якісних товарів.

Високий рівень конкурентоспроможності економіки є фундаментальною умовою інтеграції України у світовий економічний простір в якості рівноправного учасника міжнародних економічних відносин. Це одночасно є і метою, і основою сталого економічного розвитку країни, спрямованого на підвищення суспільного добробуту. Але у сучасний період Україна втрачає свої позиції у рейтингу глобальної конкурентоспроможності, які і раніше не були високими.

Всесвітнім економічним форумом оприлюднено рейтинг країн світу за Індексом глобальної конкурентоспроможності 2017—2018 роки (The Global Competitiveness Index), згідно з яким Україна, посіла 81-е місце серед 137 країн світу, покращивши свої позиції на чотири пункти. За результатами аналізу визначено, що за останні роки позиції України мають коливання від 73-го місця у 2012 р. до 85-го місця в 2017 р. [4, с. 78].

Теорія конкуренції виходить з того, що конкурують не країни, а окремі виробники продукції. Однак економічний успіх держави у світовій економіці, визначається наявністю в ній декількох конкурентоспроможних галузей, виробництв, фірм, корпорацій.

На основі проведених досліджень, автори дійшли висновку, що хронічне відставання України у конкурентному середовищі на світових ринках пояснюється цілою низкою причин, серед яких насамперед ігнорування концепції "економічного етатизму", недостатня увага до проблеми прискорення інноваційного потенціалу держави, мізерне фінансування науково-

дослідних розробок. Практична та матеріальна не готовність багатьох суб'єктів господарювання до технічного переоснащення підприємств, впровадження сучасних технологій та обладнання, сучасних систем управління якістю та сертифікації продукції; відсутність матеріальної бази для розширення асортименту продукції, підвищення її якості, — значні матеріальні витрати, що передбачені в програмах розвитку галузей і пов'язані з потребою відповідності українських стандартів, законодавчої та нормативної бази до вимог європейських стандартів, норм і правил.

Безперервне погіршення показників майже всіх напрямів інноваційної діяльності являє значну проблему для підвищення конкурентоспроможності.

У глобальному рейтингу інновацій Україна у 2017—2018 роках серед 137 країн з найбільш інноваційною економікою посіла 61 місце, проти 54 у 2015—2016 (серед 140 країн), та 52 у 2016—2017 (серед 138 країн) [4, с. 3].

Ми поділяємо точку зору дослідників, що сьогодні для вирішення проблем інновації можна виділити чотири основні концептуальні підходи: науково-технічний; ринковий; підприємницький; інтелектуальний [5, с. 78].

Прихильники науково-технічної концепції інноваційного розвитку одним з важливих етапів більш складного циклу "наука-техніка-виробництво" вважають інноваційну діяльність.

Ринкова концепція базується на пріоритетності ролі інновацій у забезпеченні реалізації ринкових можливостей підприємства та у досягненні конкурентних переваг. Проте, на нашу думку, слід зазначити, що прийняття рішення щодо вибору інновацій для реалізації ринкових можливостей майже неможливо відділити від носія цих інтересів та його суб'єктивних уявлень щодо корисності нововведень.

Підприємницька концепція інноваційного розвитку базується на поглядах Й. Шумпетера, який вважав інновацію певною новою науково-організаційною комбінацією існуючих і новітніх виробничих факторів, що мотивується підприємницьким духом [6, с. 23].

Інтелектуальна концепція інновацій визначається орієнтацією на оцінку інтегральних результатів впровадження нововведень, з точки зору суспільства, держави, соціальних груп.

Неоднозначна природа походження та різноманітність нововведень, які складають основу інноваційної діяльності, обумовлює формування складної класифікаційної системи інновацій. Характерна особливість цього процесу полягає насамперед у наявності чітко вираже-

них циклічних закономірностей здійснення процесів виникнення, відбору, прийняття, впровадження та всілякого поширення інновацій.

Впровадження інновацій є досить коштовним та ризикованим процесом, тому прийняття рішень щодо вибору інноваційного напрямку залежить від відповідного мотиваційного комплексу власників інвестиційного капіталу, який поділяється на два основних елементи: комплекс мотивів портфельних інвесторів та комплекс мотивів підприємців.

Результатом сполучення зазначених факторів є вибір певного варіанту розвитку ринкових можливостей підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Щоб країна стала на інноваційний шлях розвитку, необхідно активне втручання держави в сферу створення та впровадження інновацій. Тому у конкурентній політиці України слід всіляко заохочувати всіх, хто реально зайнятий інноваційною діяльністю. Причинами інноваційної кризи необхідно визнати так звану політику невтручання урядових структур в інноваційну діяльність. Сьогодні необхідне ефективне державне прогнозування та планування науки, зростаюче вкладення коштів у модернізація суспільного виробництва.

Важливим кроком на шляху розбудови інноваційної економіки та інноваційної інфраструктури стало затвердження середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2017—2021 рр., де визначені найважливіші вектори високотехнологічного розвитку України [7].

Головним завданням України в умовах реформування національної економіки у глобальному економічному просторі є вивірена в галузевих пріоритетах підтримка експортоорієнтованих виробництв.

Конкурентоспроможність формується на різних рівнях, але первинним є підприємство (фірма), де в процесі виробництва товарів і послуг закладаються основи їхньої якості, як головного фактора.

Дослідження показали, що головною умовою конкурентоспроможності продукції виступає її якість. Саме якість товарів і послуг формує конкурентні переваги корпорації, що означають історично сформовані об'єктивні і суб'єктивні умови. Доцільно звернути увагу, що конкурентоспроможність продукції — це міра привабливості для споживача, вона визначається ступенем задоволення сукупності різних потреб.

В економічній літературі можна зустріти трактування конкурентоспроможності як синоніма якості продукції. На нашу думку, таке отождення є некоректним.

Конкурентоспроможність товару визначається сукупністю тільки тих його властивостей, що становлять інтерес для покупця і забезпечують задоволення цієї потреби, а інші показники, такі, як умови транспортування товару, його проектування і виробництва споживача не цікавлять.

Необхідним елементом визначення рівня якості продукції є порівняння з базою, вибір якої є іноді досить проблематичним. Для оцінки конкурентоспроможності необхідно порівняти параметри аналізованого виробу і товару-конкурента з рівнем, заданими запитами і перевагами покупця, а потім порівняти отримані показники.

З позиції якості можна порівнювати лише однорідні об'єкти з огляду не тільки на їх призначення та області застосування, але й на основні конструктивні і технологічні особливості. З позиції конкурентоспроможності, де за базу приймається задоволення конкретної потреби, можливі зіставлення і неоднорідних зразків.

Дослідження якості, виконане відповідно до діючих нормативів, ще не дає оцінки ступеня конкурентоспроможності продукції, що визначається в процесі реалізації і не залежить від реакції покупця.

Можна стверджувати, що для споживача якість є обов'язковою, але недостатньою характеристикою, для ухвалення рішення про придбання цього товару. Конкурентоспроможність визначається не просто відмітними характеристиками товару, а його привабливістю для клієнта, націленого на покупку. У цьому випадку суверенітет споживача полягає в тому, що вирішальне слово залишається за ним. В історії бізнесу чимало прикладів, коли товари, що одержали найвищі оцінки експертів, залишали байдужими споживачів.

Обумовлені сукупністю властивостей товару його якість і конкурентоспроможність виявляються в різних сферах. Якість продукції закладається в сфері вивчення потреб потенційних споживачів, на стадії проектування і виробництва і виявляється в сфері споживання, а конкурентоспроможність продукції може бути встановлена лише в сфері обігу.

Конкурентоспроможність — визначальна ринкова категорія, що відбиває одну з найважливіших властивостей ринку — його конкурентність. При незмінних якісних характеристиках виробу його конкурентоспроможність

може змінюватися в досить широких межах, реагуючи на різні фактори, обумовлені конкурентним середовищем.

Резюмуючи сказане, на нашу думку, можна запропонувати наступні визначення:

— конкурентоспроможність — властивість об'єкта, що має визначену частку відповідного ринку, що характеризує ступінь відповідності техніко-функціональних, економічних характеристик об'єкта вимогам споживачів, визначає частку ринку, що належить даному об'єктові і перешкоджає перерозподілу цього ринку на користь інших об'єктів;

— якість продукції — сукупність властивостей, що характеризують ступінь його суспільної корисності з урахуванням суспільно-необхідних витрат праці на всіх стадіях відтворального циклу.

Незважаючи на визначене розходження названих категорій, пріоритетним фактором для конкурентоспроможності продукції є її якість.

Ефективність політики у галузі якості продукції найбільшою мірою пов'язана з тим, що для її вирішення необхідний комплексний підхід. Особливу актуальність у цьому зв'язку здобуває необхідність розробки і впровадження систем управління якістю. Варто враховувати, що економія матеріальних і трудових ресурсів за рахунок високоякісної продукції досягається на всіх фазах економічного відтворення і може забезпечити значний економічний ефект тільки за рахунок системного, комплексного впливу на виробництво, розподіл, обмін і споживання.

Об'єктивно повинна існувати єдина система управління якістю, конкурентоспроможністю й ефективністю виробництва. Неухильне підвищення якості продукції та її конкурентоспроможності — це засіб і результат інтенсифікації виробництва, що з загальноекономічних позицій сприяє підвищенню ефективності суспільного виробництва. Найважливішою складовою дослідження системи управління якістю є аналіз її інваріантного аспекту. І тому великого значення набуває характеристика структури системи по суб'єктах управління.

Встановлення взаємозв'язків якості, конкурентоспроможності й ефективності на всіх стадіях суспільного відтворення є головною умовою удосконалення управління. Для орієнтації виробництва на рішення взаємозалежної проблеми поліпшення якості продукції і її конкурентоспроможності необхідно враховувати як корисний ефект від експлуатації продукції, так і сумарні витрати на її створення і використання.

ВИСНОВКИ

Таким чином, конкурентне суперництво є одним з найважливіших механізмів гнучкого саморегулювання розширеного суспільного виробництва.

Підвищення конкурентоспроможності є процесом комплексного впливу системи взаємозалежних заходів економічного і організаційно-технічного характеру.

Потенціалом для підвищення конкурентоспроможності економіки України є якість продукції. Тільки продукція високого рівня якості здатна забезпечити конкурентоспроможність вітчизняних підприємств як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках.

Якість і конкурентоспроможність є взаємопов'язаними характеристиками продукції, що у сукупності визначають конкурентні переваги її виробника на національному і світовому ринках. Підвищенню їх рівня буде сприяти комплексна система управління якістю і конкурентоспроможністю продукції, впровадження якої українськими підприємствами дозволить ефективно адаптуватися до вимог сучасного світогосподарського процесу.

Однак варто враховувати, що на конкурентоспроможність впливають також і інші фактори, пріоритетність яких залежить від рівня соціально-економічного розвитку країни, характеристик ринків, на яких реалізується продукція, особливостей конкретних потреб.

Перспективи подальших досліджень у даній сфері пов'язані із дослідженням проблем гармонізації конкурентної політики з економічною політикою держави.

Література:

1. Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність країни: теорія та механізм реалізації: монографія. — К.: КНЕУ, 2004. — 273 с.
2. Піддубна Л.І. Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання та управління: монографія. — Харків: ІНЖЕК, 2007. — 367 с.
3. Якименко-Терещенко Н.В. Інновації як основа забезпечення конкурентоспроможності: теорія і практика діяльності підприємств: монографія / За ред. Л.М. Савчук. — Дніпро: Пороги, 2017. — 472 с.
4. Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2017—2018. URL: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2> (дата звернення 19.03.2018).

5. Пронкіна Л. І. Сучасні підходи та пріоритети підвищення конкурентоспроможності України. Вісник Тернопільського національно-економічного університету. — 2015. — № 3. — С. 77—80.

6. Шумпетер Й. Теория экономического развития: исследования предпринимательской прибыли, капитала, кредита и цикла конъюнктуры / Пер. с англ. Л.И. Кравченко. — М.: Прогресс, 1982. — 455 с.

7. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / За ред. В.М. Гейця. — К.: НАН України, 2015. — 336 с.

References:

1. Antoniuk, L. L. (2004), *Mizhnarodna konkurentospromozhnist krainy: teoriia ta mekhanizm realizatsii* [International competitiveness of the country: the theory and mechanism of implementation], KNEU, Kyiv, Ukraine.
  2. Piddubna, L. I. (2007), *Konkurentospromozhnist ekonomichnykh system: teoriia, mekhanizm rehuliuвання ta upravlinnia* [Competitiveness of economic systems: theory, mechanism of regulation and management], INZhEK, Kharkiv, Ukraine.
  3. Iakymenko-Tereshchenko, N. V. (2017), *Innovatsii yak osnova zabezpechennia konkurentospromozhnosti: teoriia i praktyka diialnosti pidpriemstv* [Innovations as a basis for ensuring competitiveness: theory and practice of enterprises], Porohy, Dnipro, Ukraine.
  4. The Global Competitiveness Index (2017), "Ukraine's position in the world ranking according to the Global Competitiveness Index 2017—2018", available at: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2> (Accessed 05 March 2019).
  5. Pronkina, L. I. (2015), "Modern approaches and priorities of increasing competitiveness of Ukraine", *Visnyk Ternopilskoho natsionalno-ekonomichnoho universytetu* — Bulletin of Ternopil National University of Economics, vol.3, pp. 77—80.
  6. Shumpeter, J. (1982), *Teoriya e'konomicheskogo razvitiya: issledovaniya predprinimatel'skoj pribyli, kapitala, kredita i czikla kon'yuktury* [The Theory of Economic Development: A Study of Entrepreneurial Profit, Capital, Credit and the Conjunction Cycle], Progress, Moscow, Russia.
  7. Heits, V. M. (2015), *Innovatsiina Ukraina 2020: natsionalna dopovid* [Innovation Ukraine 2020: national dopovid], NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 18.03.2019 р.*

УДК 331.5 (477.72)

Д. В. Ковальов,

к. с.-г. н., доцент, доцент кафедри загальноекономічних дисциплін, Державний вищий навчальний заклад "Херсонський державний аграрний університет", м. Херсон

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.7.37

РИНОК ПРАЦІ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА РИЗИКИ ЙОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ

D. Kovalyov,

Ph.D. in Agricultural Sciences, Associate Professor, Department of General Economics,
State Higher Educational Institution "Kherson State Agrarian University", Kherson

LABOR MARKET OF KHERSON REGION AND RISKS OF ITS FUNCTIONING

У статті проаналізовано сучасний стан та тенденції розвитку ситуації на ринку праці у Херсонській області. За статистичними даними окреслено вплив негативних тенденцій в сфері ринку праці на економічну безпеку. Акцентовано увагу на значний розрив між показниками зареєстрованого безробіття і показниками відповідно до методологічної оцінки МОП та на проблеми ринку праці, зумовлені наявністю величезних масштабів тіньової зайнятості. В дослідженні актуалізується необхідність аналізу динаміки процесів сукупного ринку праці, що передбачає врахування та оцінку як характеристик безробіття та наслідків, які воно справляє на суспільний розвиток, так і з'ясування ключових проблем у зайнятості населення, які в сучасних умовах перешкоджають реалізації стратегічних цілей економічного розвитку України та виступають загрозами щодо безпеки людського розвитку.

The article has been analyzed contemporary state and tendencies of development of situation on labor market in Kherson region. According to the statistical facts it is enveloped the influence of negative tendencies in the sphere of labor market on economic safety. Peculiarity of labor market in the region is a serious gap between indicators of registered unemployment and indicators according to the methodological assessment of IWO. Thus, exceeding of quantity of a real unemployment that is determined according to the methodology of IWO, is over quantity of registered unemployment for the period from 2013 to 2017 hovers at around 3,3—5 times that is very threatening phenomenon on labor market.

Peculiarity of the mentioned period is the fact that starting with 2014 it can be observed predominance of discharges concerning economic reasons over discharged to his/her own desire and agreement of sides and as a result at the end of 2017 these indicators were accordingly 37,6%, 25,5%.

During the last five years the quantity of economically active population in a general was shortened from 524,6 thousand persons to 497,2 thousand persons (27,4 thousand persons), general reduction of employment of population was 38 thousand persons or 2,5%. It is necessary to mark that while reduction of general quantity of employed for the period from 2013 to 2017 on 2,5 %, reduction was very negative phenomenon of employed in the sphere of industry almost at 7,8%, that threatened with development of a region on the base of realization of potential of innovative model, able to produce highly technological and competitiveness goods on the world market.

According to the data of a State service of statistics in 2017 in a whole the quantity of non-formal employed population in Ukraine was 24,3% from the general quantity of employed, in Kherson region this indicator was — 42,1% and it took the 4-th place.

Analysis of contemporary tendencies of labor market of Kherson region indicated on the deepening of crisis phenomena in the sphere of unemployment and in the sphere of employment of population as well that is emphasized mainly by negative dynamics of the main indicators of labor market that carried threats for valuable and effective usage of labor resources, realization of a model of innovative development of our State and also they brought down guarantees of social protection and justice in a society.

Ключові слова: ринок праці, безпека ринку праці, загрози економічної безпеці, зайнятість, безробіття.

Key words: labor market, safety of labor market, threats for economic safety, employment, unemployment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Характерні соціально-економічні, демографічні та природно-кліматичні особливості розвитку Херсонської області обумовлюють нові нюанси під час вивчення проблем зайня-

тості та безробіття населення. Центальною обставиною є й те, що, з одного боку, формування ринку праці є результатом соціально-економічних процесів, які відбуваються в суспільстві, а з іншого — кількісно-якісні ха-

**Таблиця 1. Динаміка показників реального
(за методологією МОП) та офіційного безробіття у Херсонській області**

Найменування показника	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Чисельність безробітних за методологією МОП, тис. осіб	44,4	49,6	50,8	55,9	55,0
Рівень безробіття (за методологією МОП), %	8,4	9,9	10,2	11,2	11,1
Чисельність безробітних, що перебували на обліку в Державній службі зайнятості, тис. осіб	13,1	15,1	15,2	11,2	11,2
Рівень зареєстрованого безробіття, %	2,6	3,1	3,1	2,3	2,2
Перевищення чисельності безробітних за методологією МОП над чисельністю безробітних, що перебували на обліку в Державній службі зайнятості, разів	3,4	3,3	3,3	5,0	4,9
Перевищення рівня безробіття за методологією МОП над рівнем зареєстрованого безробіття, п.п.	+5,8	+6,8	+7,1	+6,2	+8,9

Джерело: розраховано заданими [5].

рактеристики ринку праці справляють беззаперечний вплив на динаміку цих процесів. Тому з'ясування характерних особливостей функціонування ринку праці в Херсонській області на сучасному етапі соціально-економічних трансформації дозволить встановити ті тенденції у його формуванні, які чинять суттєвий негативний вплив на соціально-економічний розвиток, а отже, несуть загрози економічній безпеці держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у дослідження функціонування ринку праці в Україні внесли такі видатні вітчизняні вчені: Е. Лібанова, О. Грішнова, А. Колот, Т. Кір'ян, А. Лісогор, І. Петрова, які в своїх працях висвітлюють соціально-економічні проблеми зайнятості та безробіття населення.

Комплексне дослідження ринку праці в контексті економічної безпеки фактично не проводилося. Найбільш дотичною у цій сфері є монографія І. Гнибіденка [1], що присвячена теорії та практиці соціальної безпеки, в якій окремим розділом [1, с. 214—222] розглядається питання зайнятості, ринку праці та безробіття. Питання, пов'язані з ризиками функціонування ринку праці досліджував В. Близнюк [2, с. 121—135]; В. Сибірцев [3] окреслив теоретичні основи ринку праці в системі економічної безпеки; А. Баранник [4] розглянув проблему безробіття в якості індикатора національної безпеки; проте недостатньо дослідженими залишаються питання щодо вивчення впливу проблем в сфері ринку праці на економічну безпеку держави з огляду на мінливість ринкової

ситуації та можливу появу у зв'язку з цим нових загроз.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є визначення сучасних тенденцій ринку праці Херсонської області щодо з'ясування негативних тенденцій у сфері зайнятості та безробіття населення, які здатні нанести загрози економічній безпеці, що в подальшому визначатиме засоби для їх протидії.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В умовах сьогодення ринок праці формується під дією негативних чинників економічної динаміки, погіршення зовнішньоекономічної кон'юнктури, подорожчання вартості кредитних ресурсів, вкрай низького платоспроможного попиту населення; до того ж, до усталеного переліку негативних чинників, що порушують дисбаланс на ринку праці України, в останні роки додалися воєнні дії на сході нашої держави. Поширення кризових явищ в економіці класично спричиняє різкий дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили, що призводить до неможливості її повноцінного та якісного відтворення, посилення конкуренції, яка в таких умовах не здатна виконувати функцію ефективного елемента ринкового механізму, а набуває якостей, що призводять до вкрай гострої напруженості на ринку праці та спричиняють розбалансування всіх його складових, посилюючи соціально-економічні загрози та протиріччя в суспільстві.

Найважливішим індикатором, що визначає стан ринку праці, є рівень безробіття, який до того ж є одним з основних макроекономічних показників. Рівень зареєстрованого безробіт-

тя, що розраховується за даними Державної служби зайнятості, не відображає в повній мірі всієї гостроти наявних проблем на ринку праці, пов'язаних з переважанням пропозиції праці над попитом на неї та всіх послідовних негативних наслідків, що витікають з цього. Більш реальну картину щодо масштабів поширення безробіття представляє оцінка безробіття згідно з методологічними підходами Міжнародної організації праці (МОП), що відображається даними таблиці 1.

За даними таблиці 1 видно, що особливістю ринку праці у Херсонській області є значний розрив між показниками зареєстрованого безробіття та показниками відповідно до методологічної оцінки МОП. Так, перевищення чисельності реального безробіття, яке визначається згідно з методологією МОП, над чисельністю зареєстрованого безробіття в період 2013—2017 рр. коливається в межах 3,3—5,0 рази, що є надзвичайно загрозливим явищем на ринку праці.

Рівень офіційно зареєстрованого безробіття нині у Херсонській області є досить низьким і відповідає параметрам природного безробіття, яке, як відомо, не має загрозливого характеру впливу. Проте показники зареєстрованого рівня безробіття у їх зіставленні з показниками реального безробіття засвідчують надзвичайну масштабність проблем на ринку праці, а в реальності ж держава зменшує обсяги їх вирішення в рази, перекладаючи покладені на неї соціальні зобов'язання виключно на рахунок самих безробітних. Отже, завуальованість розмірів поширеності проблем безробіття в Херсонській області унеможливорює їх ефективне вирішення взагалі, бо складається зовнішня видимість відсутності критичних моментів у цій сфері.

У Херсонській області продовжує зберігатись значна відмінність в показниках безробіття за районами. Так, у той час коли кількість зареєстрованих безробітних у Херсонській області в цілому у 2017 р. складало 11223 осіб, спостерігаються значні районні відмінності вказаного показника з мінімальним значенням у Іванівському районі — 259 осіб та наближені до цього значення у Великопетиському (303 осіб) та Олешківському (311 осіб) районі, максимальна ж кількість зареєстрованих безробітних зафіксовано у м. Херсон — 1536 осіб. Досить високим є кількість зареєстрованих безробітних у Генічеському, Голопристанському та Каховському районі. Зазначені обставини призводять до порушення пропорцій регіонального соціально-економічного розвитку, що

збільшує нерівність між районами та сприяє значній маятниковій трудової міграції і міграції за кордон.

Досить важливим в аналізі проблем безробіття є врахування середньої тривалості пошуку роботи, оскільки цей час показує перебування людини у стані безробіття. Кожна держава намагається запобігти поширенню довготривалого безробіття, оскільки саме цей вид безробіття має надзвичайно загрозливі наслідки для всіх суб'єктів соціально-трудової сфери. Довготривале безробіття призводить до значних витрат держави на соціальний захист та забезпечення безробітних, втрати безробітними професійно-кваліфікаційних знань та вмінь, втрати активності в пошуках роботи і небажання в подальшому працювати; довготривале безробіття є однією з причин розшарування населення та маргіналізації його частини. У Херсонській області в період 2013—2017 рр. середня тривалість пошуку роботи коливається в межах 5—6 місяців. Необхідно відмітити, що серед тих, хто здійснював пошук роботи впродовж 12 місяців і більше, чоловіків — 16,3%, жінок — 12,5% [5].

Щодо поширення безробіття серед населення (за методологією МОП) за причинами незайнятості, то варто відмітити, що у Херсонській області в період 2013—2017 рр. переважаючими причинами незайнятості є вивільнення працівників з економічних причин та звільнення за власним бажанням і угодою сторін, які в сукупності складають близько 70%. Особливістю вказаного періоду є те, що починаючи з 2014 р. спостерігається переважання звільнень з економічних причин над звільненими за власним бажанням і угодою сторін, і за підсумком 2017 р. ці показники становлять відповідно 37,6%, 25,5% [5].

На нашу думку, такий високий рівень звільнень, що виходить з ініціативи самого працівника в умовах дефіциту робочих місць, вказує на їх не конкурентоспроможність і невідповідність принципам гідної праці. Також варто відмітити, що у Херсонській області є проблема поповнення лав безробітних випускниками загальноосвітніх та вищих навчальних закладів, у 2014 р. — 14,4%, у 2017 р. — 16,4% [5].

Аналіз безробіття за віком свідчить про те, що у Херсонській області, найпоширенішим є безробіття серед молоді у віці 15—24 роки, частка безробітних у цьому сегменті за показниками 2017 р. становила 21,0% при тому, що в цілому по відношенню до всіх вікових груп рівень безробіття був зафіксований на рівні

Таблиця 2. Динаміка показників економічної активності та зайнятості населення Херсонської області

Найменування показника	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Кількість економічно активного населення, тис. осіб	524,6	499,8	496,6	496,9	497,2
Рівень економічної активності населення, %	48,8	46,7	46,6	47,0	47,3
Кількість зайнятого населення, тис. осіб	480,2	450,2	445,8	441,0	442,2
Рівень зайнятого населення, %	44,6	42,1	41,8	41,7	42,1

Джерело: розраховано за даними [5].

11,1% [5]. Отже, наведені показники відображають значні проблеми молоді щодо можливостей першого працевлаштування та великий ступень ризику для неї не знайти перше місце роботи, тому вказані питання повинні зайняти особливе місце серед засобів соціально-економічної політики держави щодо вирішення проблем безробіття.

Навантаження зареєстрованих безробітних на одну вакансію за професійними групами у 2017 р. у цілому у Херсонській області склало 24 осіб, що свідчить про значний дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили; при цьому серед такої професійної групи, як кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства зазначений показник становить 162 особи; також суттєве навантаження на вакантні посади склалось серед робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин — 30 осіб. Найменша напруженість на ринку праці спостерігається серед професіоналів — 9%, та фахівців — 14% [5]. На нашу думку, зазначені показники вказують на критичність ситуації в цілому на ринку праці Херсонської області, а окремі його сегменти перебувають у стані повної руйнації.

Зростання безробіття в суспільстві наносить як прямі, так і непрямі негативні наслідки для усіх учасників соціально-трудової сфери, серед яких найсуттєвішими є:

— відсутність життєвих засобів для існування у індивіда, що не має роботи, втрата ним кваліфікації та зневіра у майбутньому;

— зменшення попиту та товари і послуги фірм в результаті зниження платоспроможного попиту, що призводить до поглиблення кризи виробництва;

— збільшення державних витрат на соціальні виплати і допомоги безробітному населен-

ню, що також призводить до збільшення різного роду податків та зборів;

— зростання незадовільних настроїв, виступів, страйків та злочинності в суспільстві.

Подолання проблем безробіття потребує комплексного та систематичного підходу, що сприятиме підвищенню рівня захищеності усіх соціальних партнерів та найповнішій реалізації їх економічних інтересів.

Важливе значення має досягнення критеріїв ефективної зайнятості, що сприятиме раціоналізації використання людських ресурсів та їх найповнішому залученню у сферу суспільного виробництва. Ступень участі населення у суспільно-корисній діяльності та його забезпеченість робочими місцями відображається сукупністю показників економічної активності та зайнятості населення, які в цілому засвідчують наявність ресурсів праці в умовах добровільності трудової діяльності. Дані таблиці 2 відображають негативні тенденції вказаних показників, що має загрозливі наслідки для області.

Так, лише за останні п'ять років, тобто в період 2013—2017 років, чисельність економічно активного населення в цілому у Херсонській області скоротилась з 524,6 тис. осіб до 497,2 тис. осіб, (27,4 тис. осіб); загальне скорочення зайнятості населення при цьому становить 38 тис. осіб, або 2,5 %. Варто відмітити, що при скороченні загальної чисельності зайнятих у Херсонській області в період 2013—2017 рр. на 2,5%, вельми негативним явищем є скорочення зайнятих у сфері промисловості майже на 7,8 % [5], що загрожує розвитку області на основі реалізації потенціалу інноваційної моделі, здатної продукувати високотехнологічні та конкурентоспроможні товари на світовому ринку.

Колектив науковців [6, с. 138 — 153], досліджуючи складові економічної безпеки держави виокремлює її таку складову, як "безпе-

Таблиця 3. Структура зайнятих у Херсонській області за професійними групами

Професійні групи	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери	8,6	8,5	10,6	12,2	10,5
Професіонали	6,7	7,2	6,9	7,2	6,8
Фахівці	8,2	9,0	9,0	8,2	7,6
Технічні службовці	5,1	5,6	5,6	4,7	5,1
Працівники сфери торгівлі та послуг	15,6	16,2	16,0	14,7	15,2
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	11,5	11,0	11,9	12,5	11,5
Кваліфіковані робітники з інструментом	7,8	8,1	7,0	5,9	6,3
Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	17,9	16,0	14,7	17,2	19,1
Найпростіші професії	18,5	18,3	18,1	17,3	17,8

Джерело: розраховано за даними [5].

ка людського розвитку", досягнення якої потребує формування умов щодо безпеки зайнятості, під якою розуміється такий стан національної економіки та інститутів ринку праці, за якого забезпечується збалансованість робочої сили та робочих місць в усіх галузях і регіонах країни, а також є можливість своєчасно реагувати на виклики з боку світових ринків праці. Також в дослідженні наголошується, що зайнятість повинна забезпечувати достатній для гідного прожиття дохід, сталий економічний розвиток і конкурентоспроможність виробництва та країни.

Нераціональною нині є структура зайнятих за професійно-кваліфікаційним складом, що зумовлене досить високою часткою зайнятих, які мають найпростіші професії (табл. 3).

Так, дані таблиці 3 свідчать, що, не зважаючи на помітну тенденцію скорочення представництва найпростіших професій в структурі зайнятих, частка зайнятих, що володіла найпростішими професіями у 2017 р. становила 17,8%, що засвідчує досить високий попит на некваліфіковану робочу силу. Як позитивний момент, необхідно відмітити, що в період 2013—2017 рр. в структурі зайнятих спостерігається стабільне зростання такої професійної групи, як "робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин".

Окремого вирішення потребують проблеми ринку праці України, зумовлені наявністю величезних масштабів тіньової зайнятості, яка має надзвичайно негативні наслідки на економічну безпеку держави та її соціально-економічний розвиток [7, с. 48—50].

За даними Державної служби статистики [5], в 2017 р. у цілому по Україні чисельність неформально зайнятого населення становила 24,3% загальної кількості зайнятих, у Херсонській області цей показник становить — 42,1% та посідає 4 місце після Івано-Франківській (53,2%), Чернігівській (49,9%), Рівненській областей (46,5%). При цьому найбільшого поширення неформально зайнятість набула серед молоді у віці 15—24 роки, а також осіб передпенсійного віку. Відмічається також той факт, що неформально зайнятими є переважно особи, які мають низький рівень освіти, і ті, хто займаються фізичною і некваліфікованою працею. Найбільшого поширення неформальна зайнятість отримала в сільському, лісовому та рибному господарстві, а також сфері оптової та роздрібної торгівлі і будівництва.

Особливістю сучасного етапу трансформації соціально-економічної моделі національної економіки вказують на загострення суперечностей між працею та капіталом, збільшуючи нерівність у процесі розподілу доходів на особисте споживання між найманими працівниками і роботодавцями, що на практиці призводить до стискування оплати праці до рівня, нижчого за вартість робочої сили, таким чином підприємці збільшують свій надприбуток, не бажаючи ним добровільно ділитися [8, с. 22].

Поглиблення суперечностей між працею та капіталом не лише загрожує принципам соціальної справедливості в суспільстві, а й є дійсною ознакою експлуатації робочої сили, що, на нашу думку, варто віднести до критичних чинників загроз економічній безпеці України.

ВИСНОВКИ

Аналіз сучасних тенденцій ринку праці Херсонської області вказує на поглиблення кризових явищ як у сфері безробіття, так і у сфері зайнятості населення, що виражається переважно негативною динамікою основних показників ринку праці, які несуть загрози для повноцінного та ефективного використання ресурсів праці, реалізації моделі інноваційного розвитку нашої держави, а також знижують гарантії соціальної захищеності та справедливості в суспільстві. Таким чином, результати проведеного дослідження в подальшому слугуватимуть основою для вироблення засобів щодо посилення захищеності ринку праці Херсонської області від усіх можливих загроз з метою підвищення рівня її економічної безпеки.

Література:

1. Соціальна безпека: теорія та управлінська практика / І.Ф. Гнибіденко, А.М. Колот, О.Ф. Новікова та ін.; за ред. І.Ф. Гнибіденко. — К.: КНЕУ, 2006. — 291 с.
2. Близнюк В.В. Ринок праці України та ризики його функціонування / Ринок праці України та ризики його функціонування / В.В. Близнюк // Економіка і прогнозування. — 2008. № 1. — С. 121—135.
3. Сибірцев В.В. Ринок праці як складова забезпечення економічної безпеки національного та регіонального розвитку Електронний ресурс / В.В. Сибірцев // Глобальні та національні проблеми економіки. — 2017. — № 17. — С. 129 — 135. — Режим доступу: [http:// global — national. in.ua. / archive/ 15 — 2017/25. pdf](http://global-national.in.ua/archive/15-2017/25.pdf)
4. Баранник А. Б. Рівень безробіття як індикатор національної безпеки Електронний ресурс / А. Б. Баранник, Р.С. Шаранов // Економічний вісник Національного гірничого університету. — 2016. — № 4 (56). — Режим доступу: [http://ev. nmu.org. ua/docs/2016/4/EV20164 — 055 — 063.pdf](http://ev.nmu.org.ua/docs/2016/4/EV20164-055-063.pdf)
5. Статистичний щорічник Херсонської області за 2017 рік / За ред. В.А. Вознюка. — Херсон: Головне управління статистики у Херсонській області. 2018. — 452 с.
6. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування: монографія / А.С. Шевченко, О.А. Гриценко, С.М. Макуха та ін. / За ред. д-ра екон. наук, проф. А.С. Шевченко. — Х.: Право, 2009. — 321 с.
7. Стрембіцька А.А. Тінювий ринок праці як чинник загроз економічній безпеці держави / А.А. Стрембіцька // Політичні, правові та фінансово-економічні пріоритети розвитку економіки України: стратегія і перспективи:

збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції; 28 травня 2014 року. — Умань: Видавничо-поліграфічний центр "Візаві". — 2014. — С. 48—50.

8. Ковальов В.М. Соціальні наслідки розвитку людської праці / В.М. Ковальов, О.А. Атаєва // Економіка України. — 2016. — № 11. — С. 19—33.

References:

1. Hnybidenko, I.F. Kolot, A.M. and Novikova, O.F. (2006), *Sotsial'na bezpeka: teoriia ta upravlin'ska praktyka* [Social Security: Theory and Management Practice], KNEU, Kyiv, Ukraine.
  2. Blyzniuk, V.V. (2008), "Labor market of Ukraine and risks of its functioning", *Ekonomika i prohnzuvannia*, vol. 1, pp. 121—135.
  3. Sybirtsev, V.V. (2017), "Labor market as a component of ensuring economic security of national and regional development", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 17, pp. 129—135, available at: [http://global-national.in.ua./ archive/15-2017/25.pdf](http://global-national.in.ua/archive/15-2017/25.pdf) (Accessed 05 March 2019).
  4. Barannyk, L.B. and Sharanov, R.S. (2016), "Unemployment rate as an indicator of national security", *Ekonomichnyj visnyk Natsional'noho hirnychoho universytetu*, vol. 4 (56), available at: [http://ev. nmu.org. ua/docs/2016/4/EV20164-055-063.pdf](http://ev.nmu.org.ua/docs/2016/4/EV20164-055-063.pdf) (Accessed 05 March 2019).
  5. Vozniuk, V.A. (2017), *Statystychnyj shorichnyk Khersons'koi oblasti za 2017 rik* [Statistical Yearbook of Kherson Oblast for 2017] [Statistical yearbook of the Kherson region for 2017], *Holovne upravlinnia statystyky u Khersons'kij oblasti*, Kherson, Ukraine.
  6. Shevchenko, L.S. Gritsenko, O.A., Makukha, S.M. (2009), *Ekonomichna bezpeka derzhavy: sutnist' ta napriamy formuvannia* [Economic security of the state: the essence and directions of formation], *Pravo*, Kharkiv, Ukraine.
  7. Strembits'ka, L.L. (2014), "Shadow labor market as a factor in threats to the economic security of the state", *Politychni, pravovi ta finansovo-ekonomichni priorytety rozvytku ekonomiky Ukrainy: stratehiia i perspektyvy: zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Political, legal and financial and economic priorities of Ukraine's economy development: strategy and prospects: a collection of materials of the International Scientific and Practical Conference], *Uman'*, Ukraine, 28 May 2014, pp. 48—50.
  8. Koval'ov, V.M. and Ataieva, O.A. (2016), "Social implications of human labor development", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 11, pp. 19—33.
- Стаття надійшла до редакції 21.03.2019 р.*

УДК 336.717

В. С. Котковський,
к. е. н., доцент, доцент кафедри соціально-політичних та економічних дисциплін,
Криворізький факультет Національного університету "Одеська юридична академія",
м. Кривий Ріг

А. В. Максимова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Криворізький економічний інститут ДВНЗ "Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана", м. Кривий Ріг

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.7.43

НАБІР КРИТЕРІЇВ ДЛЯ МАРКЕТИНГОВОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПРИДАТНОСТІ ФІНАНСОВИХ АКТИВІВ БАНКУ ДЛЯ СЕК'ЮРИТИЗАЦІЇ

V. Kotkovskyi,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Socio-Political and Economic Disciplines,
Faculty of the National University Odesa Law Academy, Kryvyi Rih

A. Maksymova,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Economic Institute SHEI "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kryvyi Rih

A SET OF CRITERIA FOR THE MARKETING DEFINITION OF THE SUITABILITY OF A BANK'S FINANCIAL ASSETS FOR SECURITIZATION

Сек'юритизація, безумовно, стає одним з основних джерел фінансування для компаній і банківських установ у всьому світі. Європейські країни змагаються у створенні найбільш сприятливих законодавчих умов для здійснення угод сек'юритизації. Незважаючи на динамічний розвиток сек'юритизації, її базові принципи, цілі та структурні елементи залишаються незмінними.

Статтю присвячено розгляду властивостей фінансових активів, які роблять їх придатними для сек'юритизації. Доведено, всі активи поділяються на дві загальні групи: реальні активи, з яких можна отримувати вигоди, володіючи ними або використовуючи їх певний час, і фінансові активи, що мають цінність у тій мірі, в якій вони є контрактними претензіями на економічні вигоди від використання реальних активів.

Розглянуто основні властивості фінансових активів, які роблять активи придатними або непридатними на роль збереження вартості. Зокрема до властивостей слід віднести: придатність до тривалого використання, вироблення та подільність.

Визначено набір критеріїв, які повинні відобразити всі найважливіші характеристики фінансових активів, що сек'юритизуються, за допомогою алгоритму вивчення фінансових активів на предмет придатності для сек'юритизації за обов'язковими та бажаними характеристиками.

Охарактеризовано окремі види фінансових активів, що обертаються на ринку банківських послуг, придатних для сек'юритизації, а також виявлено окремі вимоги, що висуваються до фінансових активів, які планується використовувати для проведення сек'юритизації.

Доведено, існування деяких потоків платежів, що породжуються фінансовими активами, та їх прямий зв'язок з виплатами, які отримують інвестори, складають важливий конструктивний елемент сек'юритизації активів. Тому маркетингова оцінка, відбір активів і формування пулу, який буде генерувати необхідний потік платежів для обслуговування цінних паперів, може вважатися основною фазою сек'юритизації активів.

The article is devoted to the consideration of the properties of financial assets that make them suitable for securitization. It is proved that all assets are divided into two general groups: real assets which you can benefit from, owning or using them for a certain time and financial assets with value to the extent that they are contractual claims for the economic benefits of using real assets.

Securitization, of course, is becoming one of the main sources of financing for companies and banking institutions around the world. European countries are competing to create the most favorable legal framework for securitization

transactions. Despite the dynamic development of securitization, its basic principles, goals and structural elements remain unchanged.

The main properties of financial assets that make assets suitable or unsuitable for the role of cost saving are considered. In particular the properties should include: suitability for long-term use, elaboration and divisibility.

A set of criteria has been identified that should reflect all the most important characteristics of securitized financial assets by using an algorithm for the study of financial assets for the purpose of securitization by obligatory and desirable characteristics.

Certain types of financial assets rotating in the market of banking services suitable for securitization are described, as well as certain requirements for financial assets that are intended to be used for securitization are identified.

It has been proved that the existence of some flows of payments generated by financial assets and their direct connection with payments received by investors constitute an important constructive element of asset securitization. Therefore, a market valuation, asset selection and pool formation that will generate the required flow of payments for servicing securities can be considered as the main phase of securitization of assets.

Ключові слова: банк, сек'юритизація, реальні активи, фінансові активи, придатність, забезпечення, однорідність активів, цінні папери, потік платежів, дострокове погашення.

Key words: bank, securitization, real assets, financial assets, suitability, security, homogeneity of assets, securities, flow of payments, early repayment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Банківські установи на ринку банківських послуг відповідно до нормативних актів отримують певні види інформації, на підставі яких повинні визначити доцільність або придатність конкретного фінансового активу. Ця інформація, як правило, включає фінансове становище клієнта (наприклад, регулярний дохід, активи), а також його інвестиційні цілі (види послуг, характер, обсяг і періодичність операцій тощо).

Глобальна фінансова криза суттєво змінила підходи до оцінки фінансових інновацій, які мали місце останні 10 років. Однією з таких неоднозначних інновацій є сек'юритизація, що є специфічним механізмом фінансування та передбачає перетворення неліквідних активів у цінні папери. Зважаючи на переваги, які уможливляються в разі використання сек'юритизації в банківській практиці, обов'язкові дослідження та бажані характеристики придатності фінансових активів вітчизняних банків для сек'юритизації [1].

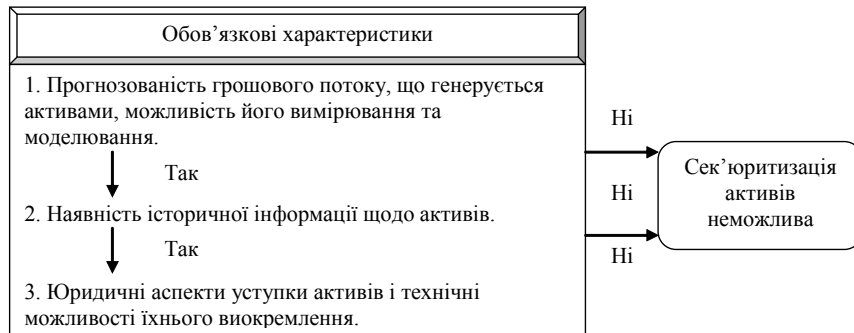
У цілому вимоги придатності є більш конкретними, і засоби правового захисту з більшою ймовірністю будуть конкретно запропоновані регуляторами цінних паперів або тими, хто має дозвіл на ведення бізнесу. Наприклад, сектор цінних паперів, особливо в США, приносить найбільшу кількість примусових дій і накладає найширші санкції. Проте наглядові органи також здійснюють нагляд за дотриманням фірмами стандартів придатності за допомогою їх перевірок і наглядових процесів або інших наглядових і корегувальних підходів. Це особливо відноситься до банківського і страхового сектору.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аспекти маркетингових досліджень та оцінки ефективності маркетингу в банках, що освітлені в статті, присвятили вивченню такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як Бернет Дж., Моріарті С. [2], Дубовик О.В., Бойко С.М., Вознюк М.А., Гірченко Т.Д. [3], Армстронг Г., Котлер Ф. Сондерс Дж., Вонг В. [4], Лютий І.А. [5], Нікітін А.В., Бортніков Г.П., Федорченко А.В. [6], Спіцин І.А., Спіцин Я.А. [7], Хершген Х. [8] та ін. Їх наукові розробки включили теоретичний і практичний аспект проблематики. Але, при цьому, вчені обмежено розкрили інноваційний елемент.

Вагомий внесок у розвиток теоретичних та практичних знань щодо функціонування та розвитку сек'юритизації зробили такі зарубіжні вчені: Айленбергер Г. [9], Бэр, Х.П. [10], Девідсон Е., Сандерс Е. [11], Фабозці Ф. [12], Оль Х. [13]. В Україні за останні роки також підвищився інтерес багатьох вчених до питань сек'юритизації, а саме: Кравчук І.С., Юхимчук В.Д. [14], Васильченко З.М. [15], Ткаченко Н.М. [16] та інші.

Не зважаючи на значну кількість наукових праць присвячених інноваційно-інвестиційним аспектам банківської діяльності та використанню сек'юритизації українськими банками на міжнародному ринку, обмаль досліджень проблеми визначення придатності фінансових активів з позиції маркетингової оцінки. Потребують обґрунтування та розвитку питання формування критеріїв для маркетингового визначення придатності фінансових активів з урахуванням інноваційного сегменту.

Рис. 1. Алгоритм вивчення фінансових активів на предмет придатності для сек'юритизації за обов'язковими характеристиками

Джерело: складено на основі [10].

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Ключовою метою дослідження є маркетингове визначення перспектив застосування сек'юритизації в діяльності банків та аналіз відповідності придатності фінансових активів, якими вони володіють, загально визначеним вимогам.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Збереження приймають форму різноманітних активів, що створюють багатство домогосподарств. Активи — це все те матеріальне і нематеріальне, що дозволяє створювати вартість і приносить їх власникам додатний дохід. Доведено, всі активи поділяються на дві загальні групи [17]:

— реальні активи — земля, корисні копалини, товарно-матеріальні запаси тощо. В системі національних рахунків, реальні активи — це "активи, що функціонують в якості збереження вартості ... та з яких можна отримувати вигоди, володіючи ними або використовуючи їх певний час". Людський капітал не є реальним активом;

— фінансові активи — це активи, що мають цінність в тій мірі, в якій вони є контрактними претензіями на економічні вигоди від використання реальних активів. До них відносять: готівка; банківські вклади; цінні папери, крім акцій; кредити; монетарне золото тощо.

Властивості активів роблять активи придатними або непридатними на роль сховища вартості. Якщо властивості будь-якого активу такі, що він володіє корисністю, то фізичні особи, які максимізують корисність свого майна, мають його купувати. Розглянемо основні властивості фінансових активів [18, с. 19—22].

1. Придатність до тривалого використання. Саме тривалий термін корисної служби фінансових активів пов'язує невизначене майбутнє з теперішнім та минулим. Термін корисної служби цінних паперів змінюється від декількох днів до нескінченості.

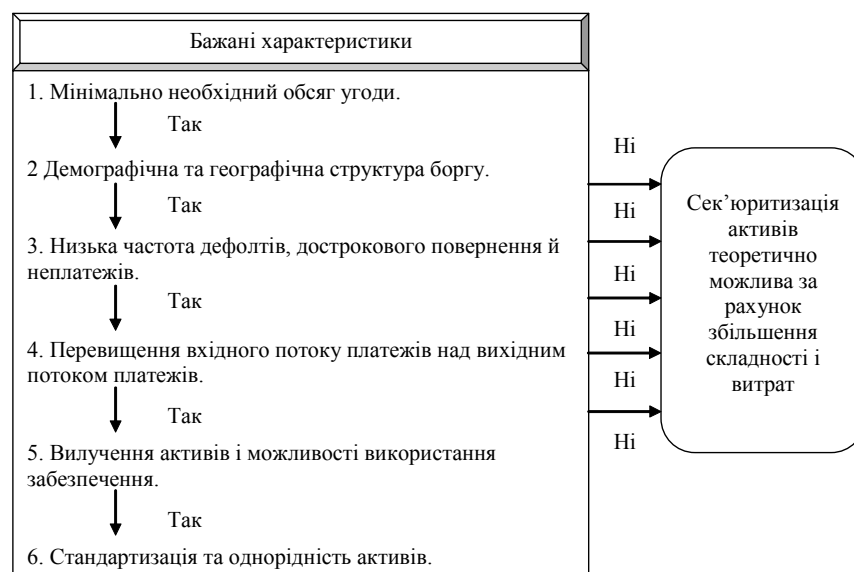
2. Вироблення. Фінансові активи не можна виробити так, як виробляють промислову продукцію, використовуючи працю у приватному секторі. Тому їх називають невиробленими, а реальні активи — виробленими. В класичній економічній теорії тільки вироблені активи мають корисність, і кожний, хто максимізує корисність, має тримати свої заощадження у вироблених товарах тривалого користування.

3. Подільність. Подільністю володіють тільки фінансові активи, вона додає активу ліквідності, оскільки залучає до торгівлі багатьох фізичних осіб, спроможних купувати тільки дрібні частки цілого.

Виходячи з вищенаведеного, спостерігаємо перевагу фінансових активів над реальними активами в ролі ліквідної форми заощаджень.

Викладена інформація надає можливість перейти до ключової мети дослідження з позиції маркетингового оцінення придатності фінансових активів банку для сек'юритизації. У пошуках відповіді на питання про те, які активи в принципі придатні для сек'юритизації, в літературі і на практиці можна зустріти багато не цілком точних і дуже загальних міркувань.

Автор поділяє наукову позицію Х.П. Бера стосовно того, що ознаки придатності активів до сек'юритизації можна поділити на дві групи: обов'язкові та бажані. Перша група охоплює властивості, без яких здійснення сек'юритизації активів в принципі є неможливим з врахуванням діючих правил регулювання та технічних труднощів. Друга група містить такі характеристики, відсутність яких хоч і не перешкоджає здійсненню сек'юритизації, проте значною мірою ускладнює реалізацію угоди й істотно підвищує її вартість [10, с. 180]. Аналогічну думку висловлюють науковці Н.І. Версаль та В.П. Кирій щодо поділу характеристик придатності фінансових активів до сек'юритизації [1, с. 46]. Розглянемо обов'язкові характеристики (рис. 1).

Рис. 2. Алгоритм вивчення фінансових активів на предмет придатності для сек'юритизації за бажаними характеристиками

Джерело: складено на основі [10].

Досягнення розумної відповідності вхідного й вихідного потоків платежів за строками та обсягами можливе, якщо активи генерують потік платежів з визначеною періодичністю. В залежності від виду активів названі якості або притаманні активам із самого початку, або повинні бути спеціальним чином сконструйовані шляхом адекватного вибору структури угоди. На додаток до проблем, що виникають при розходженні платіжних потоків, існує складність узгодження їх строковості. Торгові вимоги, наприклад, у залежності від умов угоди можуть виконуватись протягом 30, 60 або 90 днів. Щодо вимог до кредитних карток у вітчизняній практиці є досить тривалими і мають терміновість до 3 років.

Окрім обчислення потоку платежів наступною необхідною характеристикою є його оцінення і прогнозованість. Першим шляхом та основою прогнозу майбутнього потоку платежів є конкретне знання історичної поведінки активів. Грунтуючись на аналізі історичних даних, на наступному кроці отримують статистичні показники за допомогою програвання різних сценаріїв. Отже, вдається виявити головні фактори впливу, локалізувати проблемні області та оцінити ступінь впливу певних обставин на поведінку активів. Далі перейдемо до розгляду бажаних характеристик (рис. 2).

За результатами проведених досліджень автором було встановлено той факт, що при сек'юритизації активів мова зазвичай йде про дуже великі обсяги фінансування. Умова значного обсягу угоди пояснюється високими опе-

раційними витратами (Up Front Costs) і витратами на поточне управління та спостереження. Для того, щоб покрити ці витрати, необхідна "економія на масштабі" [10, с. 192—193].

Висока концентрація боржників в окремих секторах економіки або велика частка певних боржників в пулі активів може негативно позначатися на частоті дефолтів. За такої концентрації ймовірність неповернення кредитів і загальний ризик портфеля можуть помітно зрости в результаті зовнішніх впливів, наприклад, зміни кон'юнктури, землетрусів або безробіття. Чим вище якість вимог і, відповідно, надійність структури, тим простіше і дешевше проведення сек'юритизації активів. Найчастіше такої першокласної надійності досягаються, використовуючи в якості покриття ABS-кредити, забезпечені заставою нерухомості (іпотекою). Однак вимоги, яким властива висока частота невиконання і невизначеність майбутнього потоку платежів, не виключають можливість проведення сек'юритизації. У разі, якщо задіяні адекватні механізми зниження кредитних ризиків, цілком допустимо сек'юритизувати непершокласні вимоги.

Важливою характеристикою активів є наявність досить великого спреду між процентними платежами боржників (Cash In-Flows) і купонними виплатами з цінних паперів (Cash Out-Flows). В ідеальному випадку ця процентна різниця повинна бути такою, щоб, крім задоволення вимог інвесторів, надати в розпорядження оригінатору маржу, достатню для покриття неплатежів і всіх трансакційних витрат.

До того ж, до виплат інвесторам слід додати витрати на оплату послуг обслуговуючої компанії (Servicer), витрати на юридичних консультантів, винагороду забезпечувача (Credit Enhancer) і рейтинговим агентствам.

Для того, щоб захистити інвесторів під час реалізації прав з забезпечення вимог, вилучення активів гарантується за допомогою так званої забезпечувальної (фідучіарної) поступки. Завдяки такій поступці, здійснюваної з метою забезпечення виконання зобов'язань перед інвесторами, всі права власності щодо майна передаються третій стороні, яка в свою чергу має право розпоряджатися ним лише при настанні певних обставин.

Іншим обмежувачем при проведенні операцій може стати відсутність стандартної документації на права вимоги (надходження). Недостатня стандартизація кредитної документації суттєво ускладнює проведення операції. Зокрема, через відмінності договорів, які передбачають різні умови платежу, в пулі може виникнути нерівномірність платежів, яка або безпосередньо збільшує витрати на залучення фінансування, оскільки інвестори, приймаючи додаткові ризики, потребують за це премії, або побічно підвищить витрати, тому що зробить необхідним включення додаткових механізмів підвищення надійності цінних паперів (Credit Enhancement), які компенсують зазначені нерівномірності і пов'язані з ними ризики. Створення потоку платежів з однаковими і передбачуваними характеристиками вимагає до того ж певної міри однорідності активів. Вона може бути досягнута найпростішим способом, якщо мова йде про однорідні вимоги. Наприклад, важко собі уявити поєднання в одному пулі іпотечних вимог і надходжень по кредитних картках через відмінності їх терміновості і платіжних характеристик.

Як правило, до фінансових активів, які планується використовувати для проведення сек'юритизації, висуваються дуже високі вимоги. Хоча теоретично майже будь-які активи можуть бути сек'юритизовано, з практичної точки зору окремі категорії активів не дуже підходять для цих цілей.

Завершуючи розгляд характеристик активів, придатних для сек'юритизації, слід сказати, що будь-який актив, який юридично і технічно може бути поступлений і при цьому генерує досить добре прогнозований потік платежів, може бути використаний в якості забезпечення (Collateral). Однак, враховуючи складність структурування та економічні міркування, найчастіше за все використовуються активи, які:

— є однорідними, стандартизованими, що оцінюються та обертаються на ринку;

— є в обсягах, що перевищують "критичну масу";

— відрізняються високою кредитною якістю, в ідеальному випадку, і, відповідно, низьким ризиком неплатежу.

ВИСНОВКИ

Таким чином, враховуючи вищевикладене в межах обраної проблеми, автори дійшли ряд висновків. Для того, щоб визначити придатність фінансових активів для профілю інвесторів, кожна установа на свою власну відповідальність має, по-перше, розрахувати конкретну методологію збору інформації від інвесторів, яка вважається необхідною визначення інвестиційного профілю інвесторів; по-друге, встановити заходи, які необхідно вжити, якщо установа вважає, що інформація є незадовільною для визначення інвестиційного профілю інвесторів, або якщо інвестор вирішує не надавати таку інформацію; по-третє, обґрунтувати конкретну політику, призначену для адаптації фінансових активів до інвестиційного профілю; по-четверте, створити критерій для моніторингу розподілу кожного інвестора і, коли це необхідно, оновити інформацію, щоб інвестиційний профіль фінансових активів став придатним для нових обставин, що впливають на інвесторів; по-п'яте, встановити правила, які регулюють зберігання інформації, а також конфіденційність правил розкриття інформації, яка вимагається.

Література:

1. Версаль Н.І. Визначення придатності фінансових активів українських банків для проведення сек'юритизації / Н.І. Версаль, В.П. Кирій // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. Зб. наук. праць Харківського інституту банківської справи Університету банківської справи НБУ, Вип. 1 (10). — 2011. — С. 46—52.

2. Бернет Дж., Мориарти С. Маркетинговые коммуникации: интегрированный подход / Пер. с англ. под ред. С.Г. Божук. — СПб.: Питер, 2001. — 864 с.

3. Дубовик О.В., Бойко С.М., Вознюк М.А., Гірченко Т.Д. Маркетинг у банку: [навч. посіб.]. — 2-ге вид. — К.: Алерта, 2007. — 275 с.

4. Котлер, Ф. Основы маркетинга: Краткий курс. Пер. с англ. — М.: Издательский дом "Вильямс", 2007. — 656 с.

5. Лютий І.О. Банківський маркетинг: [підручник] / І.О. Лютий, О.О. Солодка. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 776 с.

6. Нікітін А.В., Бортніков Г.П., Федорченко А.В. Маркетинг у банку [навч. посіб.] / За ред. А.В. Нікітіна. — К.: КНЕУ, 2006. — 432 с.

7. Спицин Й.О., Спицин Я.О. Маркетинг в банку. — Тернопіль: АО "Тарнекс". — К.: ЦММС "Писпайп", 1993. — 656 с.

8. Хершген Х. Маркетинг: основы профессионального успеха: учебник для вузов / Пер. с нем. — М.: ИНФРА-М, 2000. — 334 с.

9. Eilenberger G. 1991. Finanzinnovationen. Das Wirtschaftsstudium (11): P. 811—813.

10. Бэр Х.П. Секьюритизация активов: секьюритизация финансовых активов — инновационная техника финансирования банков / Х.П. Бэр; пер. с нем. [Ю.М. Алексеев, О.М. Иванов]. — М.: Волтерс Клувер, 2007. — 624 с.

11. Дэвидсон Э. Секьюритизация ипотеки: мировой опыт, структурирование и анализ / Э. Дэвидсон, Э. Сандерс и др.; пер. с англ. яз. [О.В. Смородинов при участии В. Качуро]. — М.: Вершина, 2007. — 592 с.

12. Fabozzi F.J. Mortgage backed securities: products, structuring, and analytical techniques. — Hoboken, NJ: Wiley, 2007. — 318 p.

13. Ohl, Hanns.-P., Hielcher U. Asset Backed Securities. — Stuttgart, Deutschland, 1994. — 120 p.

14. Кравчук І.С. Сек'юритизація банківських активів / І.С. Кравчук, В.Д. Юхимчук // Фондовий ринок. — 2008. — № 10. — С. 20—38.

15. Васильченко З.М. Сек'юритизація активів у системі управління банківськими ризиками [Текст] / З.М. Васильченко, А.С. Криклій, О.О. Ігнат'єва // Економіка та держава: Міжнародний науково-практичний журнал. — 2007. — № 11. — С. 14—16.

16. Ткаченко Н. Сек'юритизація фінансових активів: особливості використання в банківській сфері / Н. Ткаченко, Д. Чеховський // Вісник НБУ. — 2014. — № 8. — С. 54—60.

17. Lequiller F., Blades D. Understanding National Accounts, OECD Publishing, 2006, P. 219.

18. Алехин, Б. И. Рынок ценных бумаг: учебник и практикум для академического бакалаврата / Б.И. Алехин. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Издательство Юрайт, 2018. — 497 с.

References:

1. Versal', N.I. and Kyrij, V.P. (2011), "Determining the suitability of financial assets of Ukrainian banks for securitization", *Finansovokredytna diyal'nist': problemy teorii i ta praktyky*, vol. 1(10), pp. 46—52.

2. Bernet, Dzh. and Moryarty, S. (2001), *Marketingovyie kommunikatsii: integrirovannyi podhod* [Marketing communications: an integrated approach], Peter, St. Petersburg, Russia.

3. Dubovyk, O. V. Boiko, S. M. Vozniuk, M. A. and Hirchenko, T. D. (2007), *Marketynh u banku* [Bank marketing], Alerta, Kyiv, Ukraine.

4. Kotler, F. (2007), *Osnovy marketinga* [Marketing Fundamentals], Izdatelskiy dom "Vilyams", Moscow, St. Petersburg, Russia.

5. Liutyi, I. O. and Solodka, O. O. (2009), *Bankivskyi marketynh* [Bank marketing], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

6. Nikitin, A. V. Bortnikov, H. P. and Fedorchenko, A. V. (2006), *Marketynh u banku* [Bank marketing], KNEU, Kyiv, Ukraine.

7. Spitsin, Y. O. and Spitsin, Ya. O. (1993), *Marketing v banke* [Bank marketing], Tarneks, Pispayp, Ternopol, Kiev, Ukraine.

8. Hershgen, H. (2000), *Marketing: osnovyi professionalnogo uspeha* [Marketing: the basics of professional success], INFRA-M, Moscow, Russia.

9. Eilenberger, G. (1991), *Finanzinnovationen*. Das Wirtschaftsstudium, Frankfurt, Deutschland, pp. 811—813.

10. Ber, H. P. (2007), *Sekyuritizatsiya aktivov: sek'yuritizatsiya finansovyih aktivov — innovatsionnaya tehnika finansirovaniya bankov* [Asset securitization: securitization of financial assets — an innovative technique of financing banks]. Volters Kluver, Moscow, Russia.

11. Davidson, E. Sanders, E. (2007), *Sekyuritizatsiya ipoteki: mirovoy opyt, strukturirovanie i analiz* [Mortgage securitization: world experience, structuring and analysis]. Vershina, Moscow, Russia.

12. Fabozzi, F. J. (2007), *Mortgage backed securities: products, structuring and analytical techniques*. Hoboken, NY, USA.

13. Ohl, Hanns.-P. and Hielcher, U. (1994), *Asset-Backed Securities*, Stuttgart, Deutschland.

14. Kravchuk, I. S. and Yukhymchuk, V. D. (2008), "Securitization of Bank Assets", *Stock Market*, vol. 10, pp. 20—38.

15. Vasylchenko, Z. M. Kryklii, A. S. and Ihnatieva, O. O. (2007), "Securitization of assets in the banking risk management system", *Economy and the State*, vol. 11, pp. 14—16.

16. Tkachenko, N. and Chekhovskyi, D. (2014), "Securitization of Financial Assets: Features of Use in the Banking Sector", *Herald of the NBU*, vol. 8, pp. 54—60.

17. Lequiller, F. and Blades, D. (2006), *Understanding National Accounts*, OECD Publishing.

18. Alekhin, B. I. (2018), *Rynok tsennykh bumah: uchebnyk i praktikum dlia akademicheskoho bakalavrata* [Securities market: a textbook and workshop for academic bachelor]. Yurait, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 24.03.2019 р.

УДК 577.23.001.76: 332.025.12: 339.13

Ю. М. Гальчинська,
к. е. н., доцент кафедри маркетингу та міжнародної торгівлі,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.7.49

СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ ВІДНОВЛЮВАНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ ЗА ДОПОМОГОЮ "ЗЕЛЕНОГО" ТАРИФУ

Ju. Galchynska,
PhD in Economics, Associate Professor, Department of Marketing and International Trade,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kiev

RESTRUCTURING RENEWABLE ENERGY IN UKRAINE BY A GREEN TARIFF

Ринок біоенергетики є системою відносин, що виникають між учасниками під час здійснення купівлі-продажу біомаси, різних видів біопалива, а також електричної енергії та теплової енергії, що вироблена з біомаси або біопалива. Групою об'єктів державного регулювання ринку біоенергетики є суб'єкти економічної діяльності, що виробляють електричну та/або теплову енергію з використанням біомаси або біопалива. Суб'єкти господарювання, що виробляють електричну енергію з біомаси або деяких видів біопалива мають право отримати "зелений" тариф. Державне регулювання ринку біоенергетики здійснюється в основному за допомогою системи законів та підзаконних нормативно-правових актів, проте інші форми права в Україні, як правило, застосовуються обмежено. Стимулювання розвитку зеленого тарифу здійснюється лише за допомогою вдосконалення механізму державного регулювання ринку біоенергетики через застосування таких інструментів, як закони та підзаконні нормативно-правові акти, якими встановлюються вимоги та правила для всіх учасників.

Today, alternative energy is becoming one of the key sectors of the world economy, since renewable energy sources are not only a way of reducing carbon energy dependence, but can be a real competitive advantage for those countries that can effectively use them. The need to switch to the use of renewable energy sources every year becomes more and more relevant. The bioenergy market is a system of relations between participants in the sale and purchase of biomass, different types of biofuels, as well as biomass and biofuels for electricity and heat. The group of objects of state regulation of the bioenergy market is the subjects of economic activity, producing electric and / or thermal energy using biomass or biofuel. Entrepreneurs who produce electricity from biomass or certain types of biofuels have the right to get a "green" tariff. Irregularity of tariffs. The "Green" tariff in Ukraine is quite high, which hinders the process of development of alternative energy.

The domestic energy consumption market generated by the use of alternative technologies is not sufficiently developed. Price policy in the alternative energy market requires a well-balanced approach, including with the development of short-term and long-term forecasts for the development of alternative energy production capacities, assessment of real needs of the domestic market and opportunities for its export. The cost of production of alternative energy sources so far exceeds the cost of traditional energy and fuel. State regulation of the bioenergy market is carried out mainly through a system of laws and bylaws, however, other forms of law in Ukraine, as a rule, apply restrictively. Stimulating the development of the green tariff is carried out only through the improvement of the mechanism of state regulation of the bioenergy market through the use of such instruments as laws and regulations, which set requirements and rules for all participants.

Ключові слова: державне регулювання, зелений тариф, ринок, механізм, біоенергетика.
Key words: government regulation, green tariff, market, mechanism, bioenergy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ринок біоенергетики стрімко розвивається за рахунок встановлення "зеленого тарифу", проте невизначеність діючої

системи "зеленого" тарифу зараз є основним чинником, що стримує потенційних інвесторів в українську альтернативну енергетику.

Таблиця 1. Коефіцієнт "зеленого" тарифу для об'єктів, що виробляють електроенергію з біомаси та біогазу

Категорії об'єктів електроенергетики, для яких застосовується «зелений» тариф	Коефіцієнт «зеленого» тарифу для об'єктів або його черг / пускових комплексів, введених в експлуатацію							
	по 31.03.2013 включно	з 01.04.2013 по 31.12.2014	з 01.01.2015 по 30.06.2015	з 01.07.2015 по 31.12.2015	з 01.01.2016 по 31.12.2016	з 01.01.2017 по 31.12.2019	з 01.01.2020 по 31.12.2024	з 01.01.2025 по 31.12.2029
для електроенергії, виробленої з біомаси	2,30	2,30	2,07	2,30			2,07	1,84
для електроенергії, виробленої з біогазу	-	2,30	2,07	2,30			2,07	1,84

Джерело: укладено за матеріалами [1].

Таблиця 2. Країни ЄС, що мають найвищі "зелені" тарифи на електроенергію, вироблену з біомаси

	Країна ЄС	Євро/кВт·год
1.	Швейцарія	0,261 - 0,163
2.	Болгарія	0,248 - 0,2042
3.	Італія	0,246 - 0,15
4.	Австрія	0,22 - 0,105
5.	Греція	0,198 - 0,135

Джерело: укладено за матеріалами [1].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДЖЕРЕЛ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значний внесок у розвиток державного регулювання ринку біоенергетики, зробили вітчизняні вчені, серед яких: Г. Гелетуха, Т. Железна, М. Талавира, О. Макачук, В. Савчук, Г. Калетнік, В. Потапенко, В. Дубровін та ін. Проте, незважаючи на значну кількість публікацій, кількість дискусійних питань не зменшується, особливо в частині державного регулювання ринку біоенергетики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Об'єктами державного регулювання ринку біоенергетики є суб'єкти економічної діяльності, що виробляють електричну або теплову енергію з використанням біомаси та біопалива. Відповідно до Закону України "Про ринок електричної енергії" [2], виробництво електричної енергії здійснюється за умови отримання відповідної ліцензії, яка видається НКРЕКП. Суб'єкти господарювання, що вироблять електричну енергію з біомаси або деяких видів біопалива мають право отримати "зелений" тариф. Відповідно до ст. 1 Закону України "Про альтернативні джерела енергії", "зелений" тариф — це спеціальний тариф, який встановлюється НКРЕКП, за яким закуповується електрична енергія, вироблена на об'єктах електроенергетики, зокрема на введених в експлуатацію чергах будівництва електричних станцій (пускових

комплексах) та з альтернативних джерел енергії.

"Зелений" тариф для суб'єктів господарювання, які виробляють електричну енергію з біомаси, встановлюється на рівні роздрібного тарифу для споживачів другого класу напруги на січень 2009 року, помноженого на коефіцієнт "зеленого" тарифу для електричної енергії, виробленої з біомаси. Коефіцієнти "зеленого" тарифу для електричної енергії, виробленої з використанням біомаси та біогазу, визначаються Законом України "Про альтернативні джерела енергії" та встановлюються на однаковому рівні, ці дослідження висвітлено в таблиці 1.

Отже, для установок електроенергетики, що вводяться у експлуатацію з 1 липня 2015 року і до 31 грудня 2019 року, застосовується коефіцієнт 2,30. "Зелений тариф" розраховується наступним чином (у Євро): роздрібний тариф для споживачів другого класу напруги на січень 2009 року, що становить 0,05385 Євро/кВт·год множиться на коефіцієнт 2,30. Таким чином, "зелений" тариф на електроенергію, вироблену з біомаси чи біогазу, розрахований відповідно до Закону, на сьогодні складає 0,124 Євро/кВт·год. Слід зазначити, що такий розмір "зеленого" тарифу є одним з найнижчих в Європі (табл. 2). Хоча, як правило, в країнах ЄС, розмір "зеленого" тарифу коливається залежно від потужності установки, на якій здійснюється виробництво електричної енергії.

Розмір "зеленого" тарифу, що встановлений на рівні Закону України "Про альтернативні джерела енергії", щокварталу перераховується НКРЕКП для кожного суб'єкта господарювання, у національну валюту за середнім офіційним валютним курсом Національного банку України за останніх 30 календарних днів, що передують даті засідання НКРЕКП. Відповідно, розмір "зеленого" тарифу у гривні змінюється щоквартально, адже він залежить від офіційного курсу гривні до Євро, "зелений" тариф встановлюється до 1 січня 2030 року.

Таблиця 3. Порядок визначення розміру надбавки до "зеленого" тарифу

Розмір надбавки до «зеленого» тарифу, %	Рівень використання обладнання українського виробництва, %
5	30 та більше, але менше 50
10	50 та більше

Джерело: укладено за матеріалами [3].

Таблиця 4. Питомі відсоткові показники елементів обладнання для об'єктів електроенергетики, які виробляють електричну енергію з біогазу

Елементи обладнання	Питомий відсотковий показник, %
Металоконструкції/залізобетонні/сталеві конструкції, з яких побудований генератор газу (газгольдер/реактор анаеробного зброджування/газифікатор і т.п.)	35
Міксери підготовки та подачі біомаси і двигуни до них	10
Газові компресори/газодувки	5
Обладнання для фільтрування або очищення газів	15
Когенераційні установки (модулі)/електрогенераторні установки з поршневим двигуном з іскровим запалюванням	35
Разом по об'єкту	100

Джерело: укладено за матеріалами [3].

Таблиця 5. Ріст встановленої потужності об'єктів ВДЕ за час дії "зеленого" тарифу

Об'єкти ВДЕ	Встановлена потужність, МВт 2009 рік	Встановлена потужність, МВт на 01.04.2017 р.	Встановлена потужність, МВт на 1.04.2018 р.
ВЕС	76	437,7	512,2
СЕС		590,9	841,4
Біомаса		38,7	43,8
Біогаз		24	40,6

Джерело: укладено за матеріалами [1].

В Україні суб'єкти господарювання, що виробляють електричну енергію з альтернативних джерел, можуть також отримати надбавку за дотримання на відповідних об'єктах визначеного рівня використання обладнання українського виробництва. Надбавка до "зеленого" тарифу за дотримання рівня використання обладнання українського виробництва встановлюється та підлягає застосуванню на весь строк дії "зеленого" тарифу та є фіксованою у визначених відсотках доплатою до "зеленого" тарифу, пропорційною до рівня використання суб'єктом господарювання на відповідному об'єкті електроенергетики обладнання українського виробництва (табл. 3).

Порядок визначення рівня використання обладнання українського виробництва на об'єктах електроенергетики та встановлення відповідної надбавки до "зеленого" тарифу затверджений Постановою НКРЕКП від 10 груд-

ня 2015 року № 2932 [2]. Зокрема такий рівень визначається як сума відповідних питомих відсоткових показників елементів обладнання. Наприклад, на об'єктах електроенергетики, у тому числі введених в експлуатацію чергах будівництва електричних станцій (пускових комплексів), які виробляють електричну енергію з біогазу питомі відсоткові показники елементів обладнання становлять (табл. 4):

Незважаючи на можливість отримання надбавки до "зеленого" тарифу, встановлена потужність об'єктів електроенергетики, що виробляють електричну енергію з біомаси та біогазу, порівняно зі встановленою потужністю об'єктів електроенергетики на інших відновлюваних джерелах енергії, є незначною (табл. 5). Це вказує на те, що поточний рівень стимулювання виробництва електроенергії з біомаси та біогазу є недостатнім і потребує вдосконалення.

Вдосконалення державного регулювання використання "зеленого" тарифу може полягати у встановленні різних рівнів "зеленого" тарифу для електричної енергії, виробленої з використанням біомаси і біогазу, залежно від потужності установки, на якій здійснюється виробництво електроенергії. Крім того, як видно з табл. 1 коефіцієнт "зеленого" тарифу для об'єктів, що виробляють електроенергію з біомаси та біогазу, буде знижено з 1 січня 2020 року до рівня 2,07, а з 1 січня 2025 року до рівня 1,84. Таке зниження може взагалі зупинити будівництво нових об'єктів електроенергетики на біомасі та біогазі через те, що вартість технологій виробництва електроенергії з біомаси та біогазу не мають тенденцію до зниження, а вартість сировини постійно збільшується. Відповідно, варто залишити коефіцієнт "зеленого" тарифу для об'єктів електроенергетики на біомасі та біогазі незмінним до 2030 року.

Відповідно до Закону України "Про теплопостачання" [4], державна політика у сфері теплопостачання передбачає пріоритетний розвиток використання нетрадиційних і поновлювальних джерел енергії при виробництві теплової та електричної енергії, у тому числі енергії сонця, вітру, біогазу, геотермальних вод, відходів виробництва. Виробництво теплової енергії підлягає ліцензуванню. Згідно з Ліцензійними умовами провадження господарської діяльності з виробництва теплової енергії, що затверджені Постановою НКРЕКП від 22 березня 2017 року № 308 [3], ліцензування діяльності з виробництва теплової енергії з використанням альтернативних джерел енергії здійснюють обласні та Київська міська державні адміністрації. Крім того, якщо альтернативні джерела енергії використовуються на теплоелектроцентралях, теплоелектростанціях, і когенераційних установках, ліцензування здійснює НКРЕКП.

Тарифи на теплову енергію, що виробляється з використанням альтернативних джерел енергії, також встановлюються різними органами. Зокрема, якщо ліцензування здійснюється державними адміністраціями, то тарифи встановлюються органами місцевого самоврядування. Якщо діяльність з виробництва теплової енергії ліцензується НКРЕКП, то відповідно НКРЕКП і встановлює тарифи на теплову енергію, вироблену з альтернативних джерел. Порядок встановлення таких тарифів визначається статтею 20 Закону України "Про теплопостачання". Цією статтею передбачено, що тарифи на теп-

лову енергію для суб'єктів господарювання, що здійснюють її виробництво на установках з використанням альтернативних джерел енергії, включаючи теплоелектроцентралі, теплоелектростанції та когенераційні установки, для потреб установ та організацій, що фінансуються з державного чи місцевого бюджету, а також для потреб населення встановлюються на рівні 90 відсотків діючого для суб'єкта господарювання тарифу на теплову енергію, вироблену з використанням природного газу, для потреб відповідної категорії споживачів. У разі ж відсутності для суб'єкта господарювання встановленого тарифу на теплову енергію, вироблену з використанням природного газу, для потреб установ та організацій, що фінансуються з державного чи місцевого бюджету, а також для потреб населення тарифи на теплову енергію встановлюються на рівні 90 відсотків середньозваженого тарифу на теплову енергію, вироблену з використанням природного газу, для потреб відповідної категорії споживачів. Отже, на рівні Закону визначено, що тариф на теплову енергію, що виробляється з використанням альтернативних джерел енергії, є на 10 відсотків нижчим, ніж аналогічний тариф на теплову енергію, що виробляється з використанням природного газу.

Розрахунок середньозважених тарифів на теплову енергію, вироблену з використанням природного газу, для потреб населення, установ та організацій, що фінансуються з державного чи місцевого бюджету, здійснюється за адміністративно-територіальними одиницями Держенерго-ефективності, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Для здійснення такого розрахунку НКРЕКП та органи місцевого самоврядування щокварталу, до 10 числа останнього місяця кожного кварталу, надають Держенергоефективності, необхідну інформацію. Держенергоефективності у свою чергу, щокварталу, до 25 числа останнього місяця кожного кварталу, розраховує та оприлюднює середньозважені тарифи на теплову енергію, вироблену з використанням природного газу, для потреб населення, установ та організацій, що фінансуються з державного чи місцевого бюджету, а також тарифи на транспортування та постачання теплової енергії. Порядок розрахунку середньозважених тарифів на теплову енергію, вироблену з використанням природного газу, для потреб населення, установ та організацій, що фінансуються з державного чи місцевого бюджету, її транспортування та постачання,

затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 6 вересня 2017 року № 679 [3, 5]. Держенергоефективності відповідно до зазначеної Постанови, 26 березня 2018 року опублікувало середньозважені тарифи на теплову енергію, зокрема, для установ та організацій, що фінансуються з державного чи місцевого бюджетів, вони коливаються в середньому від 1500 до 1700 грн/Гкал (без ПДВ) [5]. Зазначений рівень тарифу є достатнім для покриття всіх витрат, що необхідні для здійснення виробництва теплової енергії з використанням біомаси.

Зокрема для встановлення тарифу на теплову енергію суб'єкти господарювання, подають уповноваженому органу заяву із зазначенням розміру тарифу, що ними самостійно розраховується відповідно до частини четвертої та/або п'ятої статті 20 Закону України "Про теплопостачання". Якщо ж уповноважений орган протягом 30 календарних днів з дня надходження заяви не встановлює розрахований розмір тарифу, або не надає вмотивовану відмову у його встановленні, вважається, що суб'єкту господарювання, що здійснює виробництво теплової енергії на установках з використанням альтернативних джерел енергії, включаючи теплоелектроцентралі, теплоелектростанції та когенераційні установки, встановлено розмір тарифу, розрахований таким суб'єктом господарювання та поданий у заяві. У цій нормі реалізований так званий принцип "мовчазної" згоди. Для суб'єктів господарювання застосування цього принципу є надзвичайно важливим, адже він дає змогу швидко встановлювати тариф після зміни середньозважених тарифів, у разі, якщо орган місцевого самоврядування чи НКРЕКП з будь-яких причин не встановлює суб'єкту визначений законом розмір тарифу.

Наступним основним елементом механізму державного регулювання ринку біоенергетики є спосіб такого регулювання, а саме система правового регулювання ринку біоенергетики. Нормативно-правове регулювання — це регламентація загальних суспільних відносин правовими нормами, закріпленими в нормативно-правових актах, нормативно-правових договорах та інших формах права, які (норми) розраховані на багаторазове застосування за наявності передбачених ними обставин. Обсяг суспільних відносин, на які поширюється нормативно-правове регулювання, є кількісно невизначеним; коло осіб не окреслене персонально; часові межі дії норм чітко не встановлені [7].

Основа нормативно-правового регулювання становить система законів та підзаконних нормативно-правових актів, інші форми права, в Україні, як правило, застосовуються обмежено.

Отже, державне регулювання ринку біоенергетики здійснюється в основному за допомогою системи законів та підзаконних нормативно-правових актів. Ринок біоенергетики являє собою систему відносин, що виникають між учасниками під час здійснення купівлі-продажу біомаси, різних видів біопалива, а також електричної енергії або теплової енергії, що вироблена з біомаси або біопалива. Порядок здійснення купівлі-продажу біомаси та біопалива в першу чергу регулюється загальними нормами Цивільного кодексу України [9] та Господарського кодексу України [8]. Відповідно до ст. 655 Цивільного Кодексу України, за договором купівлі-продажу одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму. За Господарським Кодексом України, аналогічні відносини між сторонами можуть регулюватися договором поставки, за яким одна сторона — постачальник зобов'язується передати (поставити) у зумовлені строки (строк) другій стороні — покупцеві товар (товари), а покупець зобов'язується прийняти вказаний товар (товари) і сплатити за нього певну грошову суму.

Крім того, особливості відносин, що виникають на ринку біоенергетики, регулюються також Законом України "Про альтернативні види палива". Відповідно до ст. 8 цього Закону, суб'єкти господарювання, що використовують різні технології виробництва біологічних видів палива, мають рівні права на доступ до ринку біологічних видів палива. Ця норма не має значного регулюючого впливу, однак, встановлює загальний принцип рівності для всіх виробників біопалива на здійснення його купівлі-продажу.

Під час здійснення купівлі-продажу біомаси та біопалива важливе значення має його якість. Відповідно до ст. 11 Закону України "Про альтернативні види палива", у сфері альтернативних видів палива здійснюється стандартизація, метою якої є встановлення комплексу норм, правил, вимог, показників щодо технології виробництва (видобутку) та споживання цих видів палива, їх якості, екологічної безпеки, безпеки для здоров'я і праці людей, а

стандарти, якими встановлюються вимоги щодо якості альтернативних видів палива, повинні забезпечувати ефективне та економічне використання енергетичного потенціалу палива.

ВИСНОВКИ

Отже, стимулювання зеленої енергетики на досліджуваному ринку свідчить зростаючий інтерес до галузі, особливо зі сторони іноземних інвесторів. Якщо заявлені на сьогодні планові потужності будуть побудовані та працюватимуть за існуючим "зеленим" тарифом, то ринок може не витримати фінансового навантаження. Для того, щоб не ставити під загрозу розвиток галузі, необхідно не зволікати з запровадженням тендерного механізму для великих проектів сонячної та вітрової енергетики, а нова система стане запорукою сталого розвитку та сприятиме виконанню міжнародних зобов'язань України щодо зростання частки відновлюваних джерел в енергобалансі країни.

Література:

1. Офіційний сайт біоенергетичної асоціації України. URL: <http://www.uabio.org>
2. Закон України "Про ринок електричної енергії" № 2019-VIII від 13 квітня 2017 року. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 27—28. Ст. 312.
3. Постанова НКРЕКП № 2932 від 10.12.2015 року "Про затвердження Порядку визначення рівня використання обладнання українського виробництва на об'єктах електроенергетики, у тому числі на введених в експлуатацію чергах будівництва електричних станцій (пускових комплексів), що виробляють електричну енергію з альтернативних джерел енергії (крім доменного та коксівного газів, а з використанням гідроенергії — лише мікро-, міні- та малими гідроелектростанціями), та встановлення відповідної надбавки до "зеленого" тарифу". Офіційний вісник України. 2016. № 14. Ст. 579.
4. Закон України "Про тепlopостачання" № 2633-IV від 2 червня 2005 року. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 28. Ст. 373.
5. Постанова Кабінету Міністрів України № 679 від 6 вересня 2017 року "Про затвердження Порядку розрахунку середньозважених тарифів на теплову енергію, вироблену з використанням природного газу, для потреб населення, установ та організацій, що фінансуються з державного чи місцевого бюджету, її

транспортування та постачання". Урядовий кур'єр. 2017. № 168.

6. Скакун О.Ф. Теорія права і держави. Підручник. URL: <http://westudents.com.ua/knigi/467-teorya-prava-derjavi-skakun-of.html>

7. Цивільний Кодекс України № 435-IV від 16 січня 2003 року. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. Ст. 356.

8. Господарський Кодекс України № 436-IV від 16 січня 2003 року. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18. Ст. 144.

References:

1. Bioenergy Association of Ukraine (2019), available at: <http://www.uabio.org> (Accessed 15 March 2019).
  2. Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "About the market of electric energy", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 27—28.
  3. National commission for state regulation of energy and public utilities of Ukraine (2016), Resolution "On Approval of the Procedure for Determining the Level of Use of Ukrainian Production Equipment at Electricity Power Plants, including the commissioned queues for the construction of power plants (launchers) producing electricity from alternative sources of energy (except for blast furnace and coke oven gas, and from using hydro power - only micro, mini and small hydroelectric power plants), and the establishment of the corresponding surcharge to the "green" tariff", Ofitsijnyj visnyk Ukrainy, vol. 14.
  4. Verkhovna Rada of Ukraine (2005), The Law of Ukraine "About heat supply", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 28.
  5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), Resolution "On Approval of the Procedure for Calculation of Weighted Average Tariffs for Thermal Energy Produced by Using Natural Gas, for the needs of the population, institutions and organizations financed from the state or local budget, its transportation and supply", Uriadovyj kur'ier, vol. 168.
  6. Skakun, O. F. (2010), "The theory of law and state", available at: <http://westudents.com.ua/knigi/467-teorya-prava-derjavi-skakun-of.html> (Accessed 15 March 2019).
  7. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "The Civil Code of Ukraine", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 40.
  8. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "The Commercial Code of Ukraine", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 18.
- Стаття надійшла до редакції 25.03.2019 р.*

УДК 657:338

С. І. Самайчук,

к. е. н., доцент, доцент кафедри загальнооекономічних дисциплін,
ДВНЗ "Херсонський державний аграрний університет", м. Херсон

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.7.55

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

S. Samaichuk,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Department
of General Economics, SHEI "Kherson State Agrarian University", Kherson

METHODICAL PRINCIPLES OF IMPROVEMENT OF ECONOMIC ANALYSIS OF ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті обґрунтовано важливість економічного аналізу та необхідність удосконалення його методичних засад в динамічних умовах розвитку сільськогосподарських підприємств. Встановлено, що підвищення економічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств, насамперед, залежить від обґрунтування раціональних параметрів їхнього функціонування та розвитку, запровадження інтенсивних технологій агропромислового виробництва, інновацій в управлінні та організації агробізнесу. У процесі оцінки ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств згідно із сучасною статистичною методологією визначено відповідні показники. Наголошено на необхідності встановлення, оцінки та аналізу прибутку й дохідності як основних показників їх економічної ефективності. Обґрунтовано ознаки дієвості результатів аналітичної роботи для визначення ефективної організації та методики економічного аналізу ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств. Визначено доцільність посилення в методології та методиці аналізу соціальної складової як відображаючої соціальну направленість сучасної ринкової економіки. А також запропоновано на основі проведення аналізу основні напрями забезпечення збільшення обсягів та підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції.

The article substantiates the importance of economic analysis and the need to improve its methodological principles in the dynamic conditions of agricultural enterprises. It is determined that economic analysis is a powerful tool in optimizing their accounting, tax, financial-investment, credit, marketing and social policies. It allows him to rationalize resources, revenue and expenditures, gain and retain competitive advantages, provide financial and economic stability and competitive development. It has been established that increasing the economic efficiency of agricultural enterprises depends, first of all, on the rationale of rational parameters of their functioning and development, introduction of intensive technologies of agroindustrial production, innovations in the management and organization of agribusiness. In the process of assessing the efficiency of agricultural enterprises in accordance with the current statistical methodology, appropriate indicators are determined. It was emphasized on the need to establish, evaluate and analyze profit and profit as the main indicators of their economic efficiency. It is determined that the content of the analysis consists in obtaining on the basis of the data plan, accounting, reporting of analytical information on the state and results of the enterprise and its divisions, the magnitude, nature and causes of deviations in the activities of the objects, which helps in making managerial decisions and provides proper work agricultural enterprises. The signs of effectiveness of the results of analytical work for the effective organization and methods of economic analysis of the efficiency of agricultural enterprises activity are substantiated. The expediency of strengthening in the methodology and method of analysis of the social component as a reflective social orientation of the modern market economy is determined. The ways of carrying out of analytical work for increase of efficiency of production of agricultural production are allocated. Also, on the basis of the analysis, the main directions of ensuring the increase of volumes and improving the efficiency of agricultural production are proposed.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, діяльність, ефективність, удосконалення, прибуток, показники, управління.

Key words: agricultural enterprises, activity, efficiency, improvement, profit, indicators, management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Економічний аналіз як найважливіша складова економічної науки і практики, у вирішальній мірі визначає достовірність та надій-

ність висновків, які робляться у відношенні стану, перспектив розвитку та ефективності діяльності суб'єктів господарювання різного рівня. Сучасний стан економічного аналізу характе-

ризує його як досить розроблену в теоретичному і методологічному плані науку. Методи аналізу, створені в попередні періоди, адаптуються до нових умов господарювання. Проте аналітична наука постійно перебуває в стані розвитку, що визначається об'єктивними причинами, пов'язаними зі значними змістовними й структурними змінами в економіці (розширенням самостійності господарюючих суб'єктів у здійсненні бізнесової діяльності, зміщенням пріоритетів у бік інтересів їх власників, соціального підприємництва тощо).

За таких обставин вимагають уточнення, доповнення та імплементації в господарські механізми розроблені в попередні періоди методики аналізу використання економічного потенціалу аграрних підприємств, їх фінансової стійкості; ефективності виробництва продукції, її собівартості, дохідності, конкурентоспроможності, соціологізації й екологізації агробізнесу загалом. Усе це набуває особливої актуальності в умовах обмеженості та зменшення продуктивності ресурсів, дефіциту джерел фінансування, періодичних фінансових криз, автоматизації виробничих процесів, скорочення зайнятості, характерних для сучасного етапу розвитку економіки країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Науковці, які займаються економічним аналізом, постійно приділяють увагу методичному забезпеченню та пропонують шляхи його удосконалення. Дослідження, проведені Білик М.С., Бутком А.Д., Загороднім А.Г., Івахненком В.М., Кіндрацькою Г.І., Поповичем П.Я., Мнихом Є.В., Сопком В.В., Чумаченком М.Г. та іншими науковцями, достатньо повно висвітлюють методологію господарського аналізу. В розвиток методичних засад аналізу тих або інших аспектів діяльності сільськогосподарських підприємств, їх ресурсів, у т.ч. трудових, соціальної відповідальності значний внесок зробили Долинський В.П., Ігнатенко М.М., Ковальчук М.І., Мармуль Л., Петренко В., Савчук В.К., Романюк І.А., Царенко О.М. Не применшуючи вагомості всіх теоретико-методологічних і методичних напрацювань, слід констатувати, що існуючі на сьогодні інформаційні запити з боку як внутрішніх, так і зовнішніх користувачів вимагають суттєвої модернізації діючих методик аналізу.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування нових аспектів здійснення й удосконалення інструментів,

механізмів, структури економічного аналізу діяльності сільськогосподарських підприємств та поглиблення методики оцінки їх ефективності.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Економічна діяльність у системі управління підприємствами, зокрема, сільськогосподарськими, передбачає не тільки висвітлення фактів господарського життя, але і вираження звітних показників у натуральному і вартісному вимірниках для подальшого прогнозування й планування [1, с. 167]. Сільськогосподарське виробництво потребує чіткого розподілу витрат і врахування особливостей виробництва. Основним завданням, яке постає перед методикою проведення економічного аналізу, є визначення результативності функціонування сільського господарства.

Водночас вагомими результатами діяльності значною мірою залежать від організаційно-економічних внутрішніх чинників, які потребують фахового вирішення низки проблем на підприємствах. Аграрний сектор економіки за останні десятиріччя характеризується значними диспропорціями в аграрному виробництві — поєднанням дрібних та крупних формувань, нерівномірними змінами рівнів продуктивності й обсягів виробництва в різних аграрних галузях, постійним зростанням собівартості продукції і витрат [2, с. 69]. Результатом цих процесів є збитковість основних галузей сільського господарства, особливо тваринництва у більшості аграрних підприємств.

Підвищення економічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств, насамперед, залежить від обґрунтування раціональних параметрів їхнього функціонування та розвитку, запровадження інтенсивних технологій агропромислового виробництва, інновацій в управлінні та організації агробізнесу. Як вказує І.А. Романюк, це також збільшення продуктивності праці й зайнятості, зростання людського капіталу й поліпшення рівня використання трудових ресурсів потенціалу, соціального захисту працівників і сільських жителів загалом [3, с. 61].

До цього слід додати необхідність здійснення моніторингу та маркетингу аграрної діяльності, впровадження органічного виробництва й надсучасних технологій за умов посилення їх екологізації. На думку М. Ігнатенка, економічну діяльність сільськогосподарських підприємств також повинна супроводжувати їх соціальна відповідальність. Вона означає турботу про розвиток персоналу, якість продукції,

екологію довкілля й організацію сільських територій, підвищення продуктивності й ресурсозбереження, боротьбу з корупцією й тіньовою економікою [4, с. 196].

Все це зумовлює необхідність застосування модернізації економічної оцінки, діагностики й аналізу діяльності сільськогосподарських підприємств. Сьогодні економічний аналіз стає вагомим інструментом в оптимізації їх облікової, податкової, фінансово-інвестиційної, кредитної, маркетингової й соціальної політики. Саме він дозволяє раціоналізувати ресурси, надходження й видатки, набути й зберегти конкурентні переваги, забезпечити фінансово-економічну стійкість й конкурентоспроможний розвиток.

Разом з тим, сформований практичний досвід свідчить про те, що можливості економічного аналізу для вирішення даних проблем повною мірою не реалізуються на багатьох підприємствах [5, с. 311]. У сучасних ринкових умовах аграрний бізнес досить швидко й успішно розвивається і стає затребуваним серед споживачів сільськогосподарської продукції. Для того, щоб досягти високих результатів отримання прибутку, зберегти якість продукції й оптимізувати виробництво, потрібно знайти доцільне співвідношення між засобами і предметами праці, трудовими ресурсами, активами на засадах врахування природних і ринкових особливостей сільськогосподарського виробництва.

Серед основних економічних критеріїв ефективності діяльності сільськогосподарського підприємства, як і будь якого господарюючого суб'єкта, є прибуток [6, с. 475]. Завдяки прибутку, одержаного від порівняння доходів з витратами, і ефективності як результату їх зіставлення, визначають фінансовий стан підприємств і зацікавленість власників у господарській діяльності та відповідно в створенні доданої вартості для подальшого розвитку. Тому застосування адекватних інструментів оцінки ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств стає дедалі актуальнішим.

Основним механізмом реалізації цієї мети на сьогодні є статистико-економічне дослідження показників господарської діяльності аграрних формувань, визначення рівня витрат і доходів та моделювання їх оптимального співвідношення, тобто досягнення умов прибуткової діяльності. Тут найважливішим питанням є правильно оцінити фактичний їх рівень, передбачити майбутні тенденції поведінки та віднайти ефективні бізнесові й управ-

лінські рішення в умовах невизначеності [7, с. 357].

У процесі оцінки ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств згідно сучасної статистичної методології вважаємо за необхідне визначати наступні показники:

- залучення й використання ресурсів та їх продуктивність, екологічні показники й індикатори;

- натуральні показники обсягів виробництва, переробки й реалізації сільськогосподарської продукції;

- величина, структура й динаміка витрат на виробництво продукції;

- повна собівартість, прибуток та чистий дохід від реалізації продукції;

- рівень рентабельності (збитковості) тих або інших видів діяльності, фінансові результати, інновації та інвестиції;

- види й структура соціальної відповідальності, фінансові джерела й витрати здійснення, вплив на імідж і ділову репутацію.

Слід врахувати і те, що для досягнення більшої об'єктивності розрахунків показників обчислення доцільно здійснювати за період не менше 3 років, за видами продукції, організаційно-правовими формами господарювання та регіонами розміщення [8, с. 67]. Здійснюючи економічну оцінку основних параметрів господарювання аграрних підприємств, виникає потреба розробки концептуального підходу до визначення змісту показників і методів їх побудови за інформаційними ресурсами звітності.

На наш погляд, він повинен базуватися на синтезі комплексного вивчення показників діяльності сільськогосподарських підприємств України як важливої складової вітчизняної економічної системи. При цьому основним завданням його реалізації є розробка методології економічної діагностики на основі об'єктивних інформаційних ресурсів обліку і звітності та їх оцінки.

Як зазначають Л.О. Мармуль та В.С. Петренко, в умовах ринкової нестабільності, високої конкуренції, впливу природних ресурсів і умов на виробництво й сільськогосподарську продукцію, ризиків невизначеності саме аналіз є важливим елементом управління [9, с. 44]. Основним показником, який характеризує фінансовий стан підприємства, є собівартість продукції як рослинництва, так і тваринництва. На нашу думку, аналіз собівартості продукції необхідно розпочинати з вивчення динаміки загальної суми витрат загалом та за структурними елементами. Таким чином, за-

Таблиця 1. Ознаки дієвості результатів аналізу діяльності сільськогосподарських підприємств

Виконавці	Позитивні	Негативні
Внутрішні аналітики: – керівник – керівники підрозділів – бухгалтер – економіст – фінансист – плановик – маркетолог	1. Бажання наростити прибутковість діяльності. 2. Бажання залучити інвестований капітал. 3. Бажання розвитку виробничої та соціальної інфраструктури. 4. Економічний розвиток. 5. Збільшення рівня споживчих витрат. 6) Достовірність та дієвість результатів дослідження	1. Недостатній рівень кваліфікації аналітиків 2. Низький рівень оплати праці 3. Недієвість або відсутність мотиваційних факторів 4. Недостовірність або недостатність зовнішніх джерел інформації
Зовнішні аналітики: – спеціалісти банківських, фінансових установ, страхових компаній – партнери по бізнесу – конкуренти – аудитори – акціонери, пайовики – представники органів влади – інвестори	1. Бажання вкласти капітал Вдосконалення партнерських відносин Реалізація інвестиційних проєктів. 2. Реалізація інтеграційних зв'язків. 3. Вдосконалення ринкових відносин. 4. Підвищення рівня ділової активності	1. Недостовірність інформації. 2. Недостатній рівень кваліфікації персоналу. 3. Відсутність комплексності, системності дослідження. 4. Обмеженість можливостей внутрішнього ринку

Джерело: розроблено автором з використанням [6].

безпечується оцінювання матеріало-, трудо- і фондомісткості й енергоємності з метою підвищення продуктивності здійснюваних витрат.

Загалом аналіз ситуації в аграрних підприємствах різної галузевої спеціалізації за останні роки показує, що у кожній із галузей витрати змінюються по-різному. В залежності від технологічних особливостей вирощування сільськогосподарських культур і виробництва тваринницької продукції прослідковується різна їх строкатість за елементами. На виявлені зміни впливає низка чинників [10, с. 489]. Серед них можна виділити такі: обсяг виробництва, структура видів продукції, рівень змінних витрат на одиницю продукції, величина постійних витрат.

Економічний аналіз — це комплексне глибоке вивчення роботи підприємств, їх підрозділів та інших господарських формувань для об'єктивної оцінки її результатів і виявлення можливостей дальшого підвищення ефективності господарювання. Економічний аналіз важливий на будь-якому етапі процесу управлінських рішень. Варто підкреслити, що інформація необхідна на всіх стадіях розроблення, реалізації і виконання рішень, оскільки вона притаманна будь-якому етапу управлінського процесу, насамперед, вона потрібна на стадії стратегічного управління [11, с. 174]. Для визначення ефективної організації та методики економічного аналізу ефективності діяльності сільсько-

господарських підприємств доцільно визначити ознаки дієвості результатів аналітичної роботи (табл. 1).

Як бачимо з таблиці 1, є низка як позитивних так і негативних аспектів під час проведення аналітичної роботи сільськогосподарського підприємства. Тому можна виділити такі шляхи проведення аналітичної роботи для підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції, як: аналіз рівня інтенсифікації виробництва й екологічних наслідків; аналіз інноваційних технологій вирощування сільськогосподарських культур й утримання тварин; аналіз матеріально-технічного забезпечення й управління; аналіз соціальної відповідальності й соціальний менеджмент [12, с. 241].

Основними напрямками забезпечення збільшення обсягів та підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції на основі проведення аналізу є поліпшення її якості та підвищення окупності витрат, а також удосконалення системи землеробства, пошук шляхів зниження енерговитрат, впровадження ефективних ресурсозберігаючих технологій вирощування сільськогосподарських культур та утримання тварин. З іншої сторони, це аналіз аграрних ринків, їх динаміки, співвідношення попиту й пропозиції, конкуренції й конкурентоспроможності аграрних підприємств та потенціалу їх розвитку на перспективу.

ВИСНОВКИ

Отже, в управлінні сільськогосподарським виробництвом економічний аналіз є невід'ємним складником для оцінки ефективності діяльності. Зміст аналізу полягає в отриманні на основі даних плану, обліку, звітності аналітичної інформації щодо стану і результатів діяльності підприємства та його підрозділів, величини, характеру і причин відхилень у діяльності об'єктів, що допомагає у прийнятті управлінських рішень та забезпечує належну роботу сільськогосподарських підприємств.

Література:

1. Бутко А.Д. Теорія економічного аналізу: підручник. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. — 411 с.

2. Царенко О.М. Економічний аналіз діяльності підприємств агропромислового комплексу: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. — Суми: ВТП "Університетська книга", 2006. — 240 с.

3. Романюк І.А. Нові чинники та концепції здійснення інтенсифікації сільського господарства. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2016. — № 4 (36). — С. 60—63.

4. Ігнатенко М.М. Стратегії та механізми управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки: монографія. — Херсон: Айлант, 2015. — 470 с.

5. Кіндрацька Г.І., Білик М.С., Загородній А.Г. Економічний аналіз: теорія і практика: підручник. Львів: "Магнолія Плюс", 2006. — 428 с.

6. Попович П.Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання: підручник. — К.: Знання, 2008. — 630 с.

7. Мних Є.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: підручник. — К.: КНТЕУ, 2008. 513 с.

8. Долинський В.П. Аналіз господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. — К.: ІАЕ НААН, 2003. — 258 с.

9. Мармуль Л.О., Петренко В.С. Стратегічне позиціонування підприємств з іноземними інвестиціями в аграрній сфері економіки. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., — 2017. — № 4 (40). — С. 43—48.

10. Купалова Г.І. Теорія економічного аналізу: навч. посіб. — К.: Знання, 2008. — 639 с.

11. Ковальчук М.І. Економічний аналіз діяльності підприємств АПК: підручник. — К.: КНЕУ, 2005. — 390 с.

12. Лахтіонова Л.А. Фінансовий аналіз сільськогосподарських підприємств: навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2004. — 365 с.

References:

1. Butko, A.D. (2005), *Teoriya ekonomichnoho analizu* [Theory of economic analysis], Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.

2. Tsarenko, O.M. (2006), *Ekonomichnyy analiz diyalnosti pidpryyemstv ahropromyslovoho kompleksu* [Economic analysis of activity of enterprises of the agro-industrial complex], VTP "Univestytet'ska knyha", Sumy, Ukraine.

3. Romanyuk, I.A. (2016), "New factors and concepts for intensifying agriculture", *Visnyk Berdyanskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 4 (36), pp. 60—63.

4. Ihnatenko, M.M. (2015), *Stratehiyi ta mekhanizmy upravlinnya rozvytkom sotsialnoyi vidpovidalnosti subyektiv hospodaryuvannya ahrarnoyi sfery ekonomiky* [Strategies and mechanisms for managing the development of social responsibility of economic entities of the agrarian sector of the economy], Aylant, Kherson, Ukraine.

5. Kindratska, H.I. Bilyk, M.S. and Zahorodniy, A.H. (2006), *Ekonomichnyy analiz: teoriya i praktyka* [Economic analysis: theory and practice], Mahnoliya Plyus, Lviv, Ukraine.

6. Popovych, P.YA. (2008), *Ekonomichnyy analiz diyalnosti subyektiv hospodaryuvannya* [Economic analysis of business entities], Znannya, Kyiv, Ukraine.

7. Mnykh, Ye.V. (2008), *Ekonomichnyy analiz diyalnosti pidpryyemstva* [Economic analysis of enterprise activity], KNTU, Kyiv, Ukraine.

8. Dolynskyy, V.P. (2003), *Analiz hospodarskoyi diyalnosti silskohospodarskykh pidpryyemstv* [Analysis of economic activity of agricultural enterprises], IAE NAAN, Kyiv, Ukraine.

9. Marmul, L.O. and Petrenko, V.S. (2017), "Strategic positioning of enterprises with foreign investments in the agrarian sector of the economy". *Visnyk Berdyanskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 4 (40), pp. 43—48.

10. Kupalova, H.I. (2008), *Teoriya ekonomichnoho analizu* [The theory of economic analysis], Znannya, Kyiv, Ukraine.

11. Kovalchuk, M.I. (2005), *Ekonomichnyy analiz diyalnosti pidpryyemstv APK* [Economic analysis of the enterprises of the agroindustrial complex], KNEU, Kyiv, Ukraine.

12. Lakhtionova, L.A. (2004), *Finansovyy analiz silskohospodarskykh pidpryyemstv* [Financial analysis of agricultural enterprises], KNEU, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2019 р.

УДК 330.35

М. О. Дергалюк,

к. е. н., асистент кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет України, "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.7.60

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЮ ТЕХНІКОЮ

М. Dergalyuk,PhD in Economics, Assistant Professor of Economics and Entrepreneurship Department,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv

MANAGEMENT OF ECONOMIC POTENTIAL OF AGRICULTURAL TRADE ENTERPRISES

У статті розглядаються особливості управління економічним потенціалом підприємств торгівлі сільськогосподарською технікою. Проведене дослідження економічного потенціалу дає можливість стверджувати, що його необхідно розглядати як систему із складовими елементами (виробничої, кадрової, фінансової, інноваційної, маркетингової), якій притаманні закономірності, властивості функціонування системи, а саме: динамічність, еластичність, інертність, стабільність та синергійність. Як і будь-якій іншій системі економічного потенціалу підприємства притаманні горизонтальні та вертикальні взаємозв'язки та відносини, що виникають між її складовими елементами в системі та за її межами. Під управлінням економічним потенціалом підприємств торгівлі сільськогосподарською технікою, на наш погляд, необхідно вбачати розроблення на основі системного підходу обґрунтованої концепції формування, використання та нарощення економічного потенціалу підприємства відповідно до поставленої мети та цілей функціонування підприємства із урахуванням впливу екзогенних та ендогенних факторів. Для підприємств, що здійснюють торгівельну діяльність сільськогосподарської техніки для управління економічним потенціалом підприємства необхідно враховувати такі особливості, як: прогнозування можливого попиту споживачів у сільськогосподарській техніці із урахуванням технологічних процесів; урахування природно-кліматичних умов конкретного регіону із аналізом посівних культур цієї території та їх сівообігом; розширення послуг підприємства за рахунок запропонованню споживачу різноманітних технологічних послуг, що супроводжують продаж сільськогосподарської техніки; розрахунки можливої кількості запитів із урахуванням зносу техніки споживачів та їх купівельної спроможності; зміни у якості обслуговування споживачів за рахунок підвищення кваліфікації персоналу та використання інформаційних ресурсів тощо. Обґрунтовано, що для ефективного управління економічним потенціалом підприємств торгівлі сільськогосподарською технікою, важливою умовою є не тільки урахування специфіки складових елементів економічного потенціалу, а також і його специфічних властивостей з урахуванням поставлених цілей та завдань підприємства з урахуванням постійних змін під впливом ендогенних та екзогенних факторів.

The article deals with the peculiarities of management of the economic potential of the enterprise of agricultural machinery trade. The conducted research of the economic potential of the enterprise makes it possible to assert that it should be considered as a system with the constituent elements (production, personnel, financial, innovation, marketing), which is characterized by regularities, properties of the functioning of the system, namely: dynamism, elasticity, inertia, stability and synergy. As with any system, the economic potential of an enterprise is characterized by horizontal and vertical relationships and relationships that arise between its constituent elements in the system and beyond. In managing the economic potential of agricultural machinery enterprises, in our opinion, it is necessary to consider developing, on the basis of a systematic approach, a substantiated concept of the formation, use and increase of the economic potential of the enterprise in accordance with the purpose and purpose of the company's operation, taking into account the influence of exogenous and endogenous factors. For enterprises engaged in the trading of agricultural machinery to manage the economic potential of an enterprise, it is necessary to take into account such features as: forecasting of possible demand of consumers in agricultural machinery taking into account technological processes; taking into account the natural and

climatic conditions of a particular region with the analysis of sowing crops of the area and their circulation; expansion of the company's services by offering a variety of technological services to the consumer, accompanying the sale of agricultural machinery; calculations of the possible number of requests taking into account the wear of consumer technology and their purchasing power; changes in the quality of customer service at the expense of personnel development and use of information resources, etc. It is substantiated that in order to effectively manage the economic potential of enterprises trading in agricultural machinery, an important condition is not only taking into account the specifics of the constituent elements of economic potential, as well as its specific properties, taking into account the goals and objectives of the enterprise, taking into account the constant changes under the influence of endogenous and exogenous factors.

Ключові слова: економічний потенціал, підприємства торгівлі сільськогосподарської техніки, управління економічним потенціалом, потенціал, система, складові елементи системи, закономірності розвитку економічного потенціалу.

Key words: economic potential, enterprises of agricultural machinery trade, management of economic potential, potential, system, components of the system, regularities of development of economic potential.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Сукупність тенденцій розвитку світового господарства в умовах поглиблення глобалізаційних процесів та збільшення ризикованості господарської діяльності економічних суб'єктів доводять безперечно актуальність дослідження питань, пов'язаних із управлінням економічним потенціалом підприємств.

Не дивлячись на активний науковий пошук щодо удосконалення управління економічним потенціалом, необхідно відзначити, що недостатньо враховуються специфічні особливості діяльності підприємств, що визиває певний дисбаланс, за якого внутрішня спроможність підприємств щодо реалізації свого економічного потенціалу не може повністю реалізуватися. Це може призвести до погіршення результатів діяльності підприємств і/або не досягнення певних можливих показників діяльності, у тому числі на підприємствах торгівлі сільськогосподарською технікою.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання, пов'язані із удосконаленням управління економічним потенціалом підприємств часто висвітлюються у наукових працях, до яких можна віднести нароби таких вітчизняних науковців: І.А. Ажаман, О.В. Ареш'євої, О.Ф. Балацького, Б.Є. Бачевського, В.Г. Бкова, А.П. Волкова, А.С. Головкина, І.М. Губанова, В.С. Дога, О.І. Жидкова, І.В. Заблодської, Т.В. Калінеску, О.Н. Ковальова, Р.О. Костирка, Н.С. Краснокутської, Є.В. Лапіна, Б.М. Мізюка, О.І. Олексюка, І.П. Отенко, О.О. Решетняка, І.М. Рєпіної, М.Н. Романова, М.В. Савченка, О.С. Федоніна, Н.Я. Шкроміда та ін.

Численна кількість публікацій у даному напрямку підкреслює актуальність цієї проблематики. Але, надаючи належне науковому доробку вчених, необхідно зазначити, що проблематика управління економічним потенціалом підприємств, у тому числі, підприємств торгівлі сільськогосподарською технікою, із урахуванням специфічних особливостей їх діяльності потребує подальших наукових розвідок.

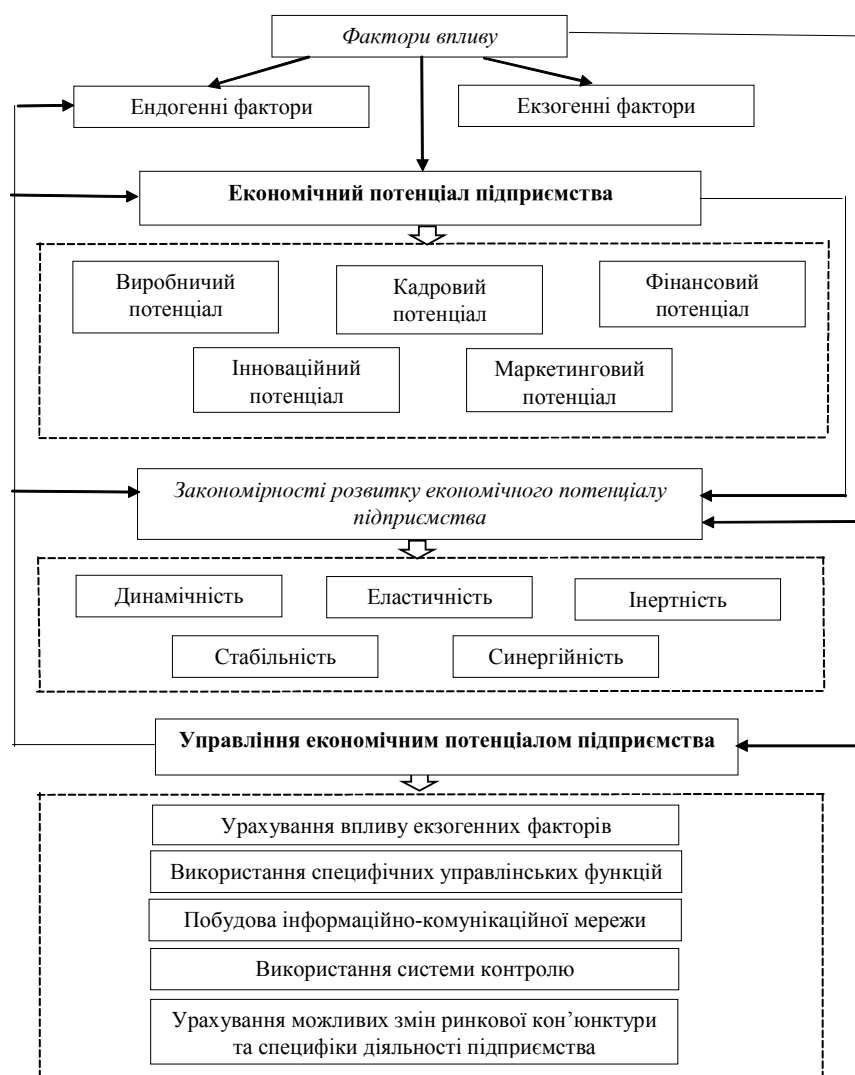
МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування напрямів управління економічним потенціалом підприємств торгівлі сільськогосподарською технікою із урахуванням їх специфічних особливостей. Досягнення поставленої мети зумовило вирішення таких завдань: обґрунтувати розгляд економічного потенціалу як системи із притаманними йому специфічними особливостями з точки зору розгляду системи; виокремити складові управління економічним потенціалом підприємств торгівлі сільськогосподарською технікою.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під управлінням економічним потенціалом, на наш погляд, необхідно вбачати розроблення на основі системного підходу, обґрунтованої концепції формування, використання та нарощення економічного потенціалу підприємства, відповідно до поставленої мети та цілей функціонування підприємства.

При цьому економічний потенціал підприємств, у тому числі, підприємств торгівлі сільськогосподарською технікою, необхідно розглядати як певну систему, що представлена сукупністю її складових елементів, сума ефектів

Рис. 1. Представлення економічного потенціалу підприємства

Джерело: авторська розробка.

функціонування яких є меншою за ефект функціонування цілісної системи. До складових елементів, які можуть виступати окремими системами нижчого порядку, слід віднести: виробничу (основні засоби виробництва, матеріальні запаси та ін.), кадрову (персонал підприємства, його кваліфікація, досвід), фінансову (позиковий й власний капітал, інвестиційні можливості підприємства), інноваційну (проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, використання нових технологій, випуск нової інноваційної продукції), маркетингову (просування продукції на ринку, потенційний попит на продукцію підприємства, частка ринку) складові.

Як і будь-якій іншій системі економічному потенціалу підприємства притаманні горизонтальні та вертикальні взаємозв'язки та відносини, що виникають між її складовими елемен-

тами в системі та за її межами, до яких можна віднести: виробничі, фінансові, економічні, господарські, юридичні, технологічні, інноваційні, інформаційні тощо. Економічний потенціал підприємств торгівлі сільськогосподарською технікою як і будь-яка інша система знаходиться під впливом екзогенних та ендогенних факторів, під дією яких відбуваються зміни в його розвитку, а також йому притаманні такі властивості, як: цілісність, складність, адаптивність, ієрархічність тощо.

Економічний потенціал підприємств торгівлі сільськогосподарською технікою дає можливість отримання ефективного відтворення та стабільного розвитку підприємств, а також ринкових переваг на ринку за рахунок виявлення резервів розвитку та перетворення потенціалу на ресурс. Задіяння економічного потенціалу підприємств торгівлі сільськогосподарською технікою полягає у забезпеченні ефективного використання певних інструментів управління з метою отримання конкурентоспроможного функціонування підприємства. Представлення економічного потенціалу підприємства подано на рисунку 1.

Ефективність задіяння економічного потенціалу підприємств торгівлі сільськогосподарською технікою визначається не тільки його зростаючими показниками, що характеризують діяльність підприємств, а й можливостями раціонального та одночасного використання всіх наявних ресурсів, а також нарощення потенціалу підприємства. Для цього необхідно застосовувати управління економічним потенціалом на системній основі із розробленням та підпорядкуванням стратегічних завдань та цілей розвитку підприємства. Ми погоджуємося із думкою Н.С. Педченко, що "управління економічним потенціалом підприємства є систематичною, динамічною, плановою і комплексною діяльністю щодо забезпечення стратегічної життєдіяльності шляхом гармонійної узгодженості дії "ресурси, спроможності, інновації" [6, с. 219].

Економічному потенціалу підприємств торгівлі сільськогосподарською технікою як певній системі притаманні принципи закономірності, властивості функціонування, а саме [3, с. 103; 4, с. 86; 5, с. 37]:

- динамічність — проявляється у кількісних та якісних змінах як у структурі потенціалу та його складових елементах, так і у динамічних змінах показників підприємства;

- еластичність — економічний потенціал як система має цілеспрямовану властивість адаптуватися до змін;

- інертність щодо змін;

- на економічний потенціал впливає велика кількість ендегенних та екзогенних факторів, але найчастіше ці зміни проявляються не миттєво, а з певним часовим лагом, а також ці зрушення можуть проявлятися досить тривалий й невизначений час;

- стабільність — системі властиве прагнення до встановлення порушеної стабільності, збалансованості та рівноваги в цілому;

- синергійність — сукупність ефекту від функціонування економічного потенціалу як системи в результаті впливу на один із його складових елементів дає синергійний ефект, що є незрівнянним із початковим ефектом його складових.

Для ефективного управління економічним потенціалом підприємств торгівлі сільськогосподарською технікою важливою умовою є не тільки врахування специфіки складових елементів економічного потенціалу, а також і його специфічних властивостей з урахуванням поставлених цілей та завдань підприємства та постійних змін під впливом ендегенних та екзогенних факторів.

Для ефективного управління економічним потенціалом підприємств торгівлі сільськогосподарською технікою необхідно [1, с. 24; 2, с. 73; 7, с. 385]:

- по-перше, як уже відзначалось, урахування впливу екзогенних факторів, які впливають як на економічний потенціал так і на діяльність підприємств торгівлі сільськогосподарською технікою, що дає можливість за рахунок більш швидкого реагування на зміни, які виникли під дією зовнішніх факторів, розробити заходи щодо задіяння економічного потенціалу та забезпечує не тільки утримання існуючого стану підприємства, а й отримання нових перспектив для підприємства;

- по-друге, на основі аналізу поточного стану функціонування підприємств торгівлі сільськогосподарською технікою та прогнозування його розвитку в майбутньому управ-

ління економічним потенціалом повинно базуватися на здійсненні певних специфічних управлінських функцій, а саме: розроблення програми комплексного планування та управління економічним потенціалом підприємства для забезпечення найбільш повного та ефективного використання наявного потенціалу підприємства та нарощення його в майбутньому;

- по-третє, побудова інформаційно-комунікаційної мережі на підприємствах торгівлі сільськогосподарською технікою для урахування прийняття управлінських рішень щодо задіяння та нарощення економічного потенціалу;

- по-четверте, використання системи контролю за виконанням управлінських рішень щодо задіяння та нарощення економічного потенціалу підприємства;

- по-п'яте, урахування можливих змін ринкової кон'юнктури та специфіки діяльності підприємств торгівлі сільськогосподарською технікою при прийнятті управлінських рішень.

Так, наприклад, для підприємств, що здійснюють торгівельну діяльність сільськогосподарською технікою для управління економічним потенціалом підприємства необхідно враховувати такі особливості:

- прогнозування можливого попиту споживачів у сільськогосподарській техніці із урахуванням технологічних процесів та нарощення економічного потенціалу торгівельного підприємства за рахунок пропонування найновітніших пропозицій на ринку у даному напрямі;

- урахування природно-кліматичних умов конкретного регіону із аналізом посівних культур даної території та їх сівобігом;

- розширення послуг підприємства за рахунок запропонування споживачу різноманітних технологічних послуг, що супроводжують продаж сільськогосподарської техніки, а саме: транспортування сільськогосподарських машин до місця споживача, передпродажне та післяпродажне обслуговування сільськогосподарських машин тощо;

- розрахунки можливої кількості запитів споживачів на різноманітні марки сільськогосподарської техніки із урахуванням зносу техніки споживачів та їх купівельної спроможності;

- зміни у якості обслуговування споживачів за рахунок підвищення кваліфікації персоналу та використання інформаційних ресурсів тощо.

ВИСНОВКИ

Отже, проведене дослідження економічного потенціалу підприємства дає можливість стверджувати, що його необхідно розглядати як систему із складовими елементами (виробничої, кадрової, фінансової, інноваційної, маркетингової), якій притаманні закономірності, властивості функціонування системи, а саме: динамічність, еластичність, інертність, стабільність та синергійність. Як і будь-якій іншій системі економічному потенціалу підприємства притаманні горизонтальні та вертикальні взаємозв'язки та відносини, що виникають між її складовими елементами в системі та за її межами.

Під управлінням економічним потенціалом підприємств торгівлі сільськогосподарською технікою, на наш погляд, необхідно вбачати розроблення на основі системного підходу обґрунтованої концепції формування, використання та нарощення економічного потенціалу підприємства відповідно до поставленої мети та цілей функціонування підприємства із урахуванням впливу екзогенних та ендегенних факторів. Ефективне використання економічного потенціалу підприємств торгівлі сільськогосподарською технікою впливає не тільки на підвищення прибутковості та досягнення фінансової стабільності підприємств, а й на можливий перехід підприємства на нову більш прогресивну стадію економічного розвитку підприємства.

Подальших наукових розвідок вимагають питання удосконалення методичного підходу щодо оцінювання ефективності задіяння та формування економічного потенціалу підприємства, а також оцінювання змін в управлінні економічним потенціалом на результати діяльності підприємства.

Література:

1. Ажаман І.А. Теоретичне обґрунтування сутності та властивостей потенціалу підприємства / І.А. Ажаман, О.І. Жидков // Економіка та держава. — 2018. — №2. — С. 22—26.
2. Божанова О. В. Управління економічним потенціалом підприємств: теоретичний аспект / О.В. Божанова // Вісник економіки транспорту і промисловості. — № 30. — 2010. — С. 71—77.
3. Внутрішній економічний механізм підприємства: навч. пос. / Круш П.В. та ін. — К.: Центр учбової літератури. — 2008. — 206 с.
4. Калінеску Т.В. Стратегічний потенціал підприємства: формування та розвиток: моногр. / Т.В. Калінеску, Ю.А. Романовська,

О.Д. Кирилов. — Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2007. — 272 с.

5. Краснокутська Н.С. Потенціал торговельного підприємства: теорія та методологія дослідження: моногр. / Н.С. Краснокутська. — Х.: Харк. держ. Ун-т харчування та торгівлі, 2010. — 247 с.

6. Педченко Н.С. Концептуальні підходи до формування і використання потенціалу розвитку підприємства в системі стратегічного управління / Н.С. Педченко // Науковий вісник полтавського університету економіки і торгівлі. — № 6 (51), — Ч. 1. — 2011. — С. 220—228.

7. Шкроміда Н.Я. Комплексна оцінка економічного потенціалу суб'єктів господарювання / Н.Я. Шкроміда // Економічний аналіз: 36. наук праць. — Тернопіль: Економічна думка. — Тернопіль: ТНУ, 2011. — Вип. 9. — Ч. 1. — С. 383—386.

References:

1. Azhaman, I.A. (2018), "Theoretical substantiation of the essence and properties of the enterprise potential", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 2, pp. 22—26.
2. Bozhanova, O.V. (2010), "Management of economic potential of enterprises: theoretical aspect", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 30, pp. 71—77.
3. Krush, P.V. (2008), *Vnutrishnij ekonomichnyj mekhanizm pidpryemstva* [Internal economic mechanism of the enterprise], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
4. Kalinesku, T.V. (2007), *Stratehichnyj potentsial pidpryemstva: formuvannia ta rozvytok* [Strategic potential of the enterprise: formation and development], Vyd-vo SNU im. V. Dalia, Luhansk, Ukraine.
5. Krasnokuts'ka, N.S. (2010), *Potentsial torhovel'noho pidpryemstva: teoriia ta metodolohiia doslidzhennia* [Potential of trade enterprise: theory and methodology of research], Kharkivs'kyj derzhavnyj universytet kharchuvannia ta torhivli, Kharkiv, Ukraine.
6. Pedchenko, N.S. (2011), "Conceptual approaches to the formation and use of the potential of enterprise development in the system of strategic management", *Naukovyj visnyk poltavs'koho universytetu ekonomiky i torhivli*, vol. 6, no. 51, pp. 220—228.
7. Shkromida, N.Ya. (2011), "Integrated assessment of economic potential of economic entities", *Ekonomichnyy analiz*, vol. 9, no. 1, pp. 383—386.

Стаття надійшла до редакції 26.03.2019 р.

УДК 332.14

В. А. Салюта,
аспірант, Інститут агроєкології і природокористування НААН України

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.7.65

ЗАПРОВАДЖЕННЯ КРАЩИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРАКТИК СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

V. Saliuta,
postgraduate student at the Institute of Agroecology and Nature Management
of the National Academy of Sciences of Ukraine

IMPLEMENTATION OF THE BEST EUROPEAN PRACTICES OF ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN UKRAINE

Здійснено поглиблений аналіз процесів децентралізації, запровадження адміністративно-територіальної реформи пов'язаної зі становленням та розвитком територіальних громад у країнах Європейського Союзу з метою відбору кращих практик із метою уникнення помилок у здійсненні зазначеної реформи в Україні. Виявлено, що успіх реформування досягався за умови добровільного об'єднання суб'єктів місцевої влади, використання досвіду муніципальної кооперації, моніторингу суспільної думки. Визначено, що в кожній із цих країн територіальні громади являють собою визнану у праві місцеву спільку людей публічного характеру, формою організації місцевої влади. З'ясовано, що найважливішими аспектами пов'язаними з становленням та розвитком новостворених територіальних громад є визнання Конституцією України територіальних громад суб'єктом адміністративно-територіальної одиниці та надання статусу юридичної особи, що дозволить визначати ступінь політичної та фінансової автономії територіальних громад.

An in-depth analysis of the processes of decentralization, introduction of administrative-territorial reform related to the formation and development of territorial communities in the countries of the European Union with the purpose of selecting best practices in order to avoid mistakes in the implementation of the mentioned reform in Ukraine was carried out. The analysis of the administrative-territorial structure of the states of the European Union was made. It was found that the success of the reform was achieved under the condition of voluntary association of local authorities, the use of experience of municipal cooperation, monitoring of public opinion. It has been determined that in each of these countries, territorial communities represent the local people community recognized by law as a form of organization of local self-government. It was established that most of the states of the European Union in the process of solving problems of local self-government faced with the necessity of enlarging the size of the communities, especially if the reforms were expanding their powers. It has been found that communities often formed for decades, and sometimes centuries, were incapable of performing their functions at the present time, since they were too small and sparsely populated. However, not in all cases, plans to unite the territorial communities were successful. It was found that, for example, in France, the government due to the protests had to abandon the association of local self-government bodies in favor of close cooperation between them. It was clarified that the most important aspects related to the formation and development of newly formed territorial communities is the recognition of territorial communities in the Constitution of Ukraine as a subject of administrative-territorial system and granting of the status of a legal entity, which will allow determining the degree of political and

financial autonomy of territorial communities. It is determined that the next important step is the clear formulation of the concept of decentralization of power and local self-government reform with the involvement of specialists and representatives of local self-government.

Ключові слова: адміністративно-територіальна реформа, територіальна громада, зарубіжний досвід, країни Європейського Союзу.

Key words: administrative-territorial reform, territorial community, foreign experience, countries of the European Union.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Оскільки Україна вибрала для себе євроінтеграційний шлях подальшого розвитку, то досвід функціонування місцевого самоврядування країн-членів Європейського Союзу може бути корисним і для нашої держави.

Для кожної із цих країн територіальні громади являють собою визнану у праві місцеву спілку людей публічного характеру, формою організації місцевої влади. Ці суб'єкти мають різне визначення (громада, гміна, община, земство, департамент, сіті, бороу, ком'юніті, гемайнде, гемайншафт, комуна, амти, муніципальне утворення, адміністративно-територіальне утворення і т. ін.) [2; 10; 14].

Становлення та розвиток територіальних громад у цих країнах відбувається по-різному, яким притаманні як переваги, так і недоліки. Деякими з них пройдено довготривалий шлях реформування, проте цей досвід є важливим для України, оскільки більшість із них посідають провідні місця у світовому економічному розвитку.

У переважній більшості країн Європи зазначена проблема вирішувалась проведенням адміністративно-територіальної реформи з укрупнення адміністративно-територіальних одиниць. Євроінтеграційний напрям розвитку обраний Україною обумовлює оновлення підходів у розвитку регіонів із визначенням пріоритетів і механізмів ведення регіональної політики та її реалізації. З огляду на це, досвід країн ЄС у становленні та розвитку місцевого самоврядування, зокрема територіальних громад на засадах самоорганізації, самоуправління, самовідповідальності буде корисним для України. Це пов'язано з тим, що існуюча система функціонування територіальних громад в Україні не є досконалою, а запозичений досвід дозволить переглянути допущені помилки та водночас скористатися найкращими практиками розвитку цих спільнот.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Упродовж тривалого періоду в наукових колах розглядаються проблеми пов'язані з децентралізацією влади. Вирішенню проблем пов'язаних із впровадженням адміністративно-територіальної реформи в Україні присвячені праці О. Бориславської, Т. Забейвороти, І. Заверухи, І. Коліушко, В. Куйбіда, Ю. Сурміна та інших. Багато дослідників вивчали питання визначення і статусу територіальних громад, серед яких В. Бабаєв, Ю. Куц, В. Мамонова та інші. Проте недостатньо розкритими є питання пов'язані з поглибленням аналізу процесів децентралізації, проведенням реформи адміністративно-територіального устрою в Європейських країнах.

Мета дослідження — є поглиблення аналізу процесів децентралізації, проведення реформи адміністративно-територіального устрою в країнах Європейського Союзу для впровадження кращих традицій в Україні із започаткуванням децентралізаційних процесів та виокремлення пріоритетних напрямів з метою подальшого їх запровадження.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження — є поглиблення аналізу процесів децентралізації, проведення реформи адміністративно-територіального устрою в країнах Європейського Союзу для впровадження кращих традицій в Україні із започаткуванням децентралізаційних процесів та виокремлення пріоритетних напрямів з метою подальшого їх запровадження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Німеччина вважається країною, де територіальна громада є первинним суб'єктом місцевого самоврядування. На законодавчому рівні (статтею 28, пунктом 2 Конституції Німеччини 1949 року) за цією спільнотою закріплене виключне право на прийняття рішень на локальному рівні. Місцеве самоврядування характеризується наявністю двох рівнів — районів і громад. Структура самоврядування складна (нараховує 16 федеральних земель), організація державного управління в яких суттєво різниться. Середня чисельність жителів у районах наближається до 250 тис. осіб, у містах земельного підпорядкування — 200 тис. осіб, а в громадах — 6 тис. осіб. У Німеччині доходи від місцевих податків перевищують 20 % бюджетних доходів; неподаткових надходжень — 6 %; майже половину доходів складають субсидії та дотації з центрального бюджету (у Німеччині на державні трансферти припадає 49,7 % бюджетних доходів, у тому числі 32,4 % дотацій, 17,3 % субсидій) [9].

Із запровадженням ідеї децентралізації у Французькій республіці більшість повноважень передаються від органів державної (місцевих державних адміністрацій) до органів влади місцевої (органів місцевого самоврядування). У цьому контексті у цій країні створено три рівні територіальних одиниць — комуна, департамент та регіон, із яких комуна — базова одиниця адміністративно-територіальної системи. У Франції частка місцевих податків у бюджеті комун становить 45—50 %, департаментів — близько 38 %, у той час як із зовнішніх джерел фінансується 35 % бюджету комун і 41,5 % бюджету департаментів [8].

У Франції спостерігається тенденція до скорочення кількості департаментів і комун (із 36 682 базових комун 32 тис. (90 %) мають менше 2 тис. жителів, а 898 — менше 50 осіб) [6]. Суттєва різниця в чисельності населення і ресурсному забезпеченні комун породжує диспропорції рівня життя в них. Зазначене спонукало уряд країни розпочати примусове об'єднання комун (муніципалітетів), створених кілька сотень років тому. Цей задум не підтримало населення, тому реформа трансформувалася у співробітництво територіальних громад. У цьому контексті Франція досягнула позитивних результатів у досягненні демократичності французького суспільства. Разом із тим, напередодні проведення адміністративної реформи міністри один тиждень на місяць проводили у поїздках по провінціях для з'ясування тонкощів життєдіяльності французів на місцях, надаючи їм певні поради. Це давало незначний ефект, проте експерти назвали ці заходи "найважливішою французькою адміністративною реформою з часів Наполеона" [6]. А на законодавчому рівні передбачено норму, згідно з якою об'єднання дрібних комун можливе тільки за згодою муніципальних рад або за результатами проведення місцевого референдуму.

Реформа місцевого самоврядування в Німеччині, Франції відбувалась водночас із зміною адміністративно-територіального устрою (передачею частини повноважень від органів державної влади місцевому самоврядуванню). У цих економічно розвинутих країнах реформа адміністративно-територіального устрою і місцевого самоврядування є успішною, оскільки при її проведенні органи державної влади враховували проблеми та дослухались до інтересів місцевих громад.

Важливо розглянути досвід Польщі, як найближчого сусіда з нашою державою. Передумовою реформування адміністративно-терито-

ріальної системи була наявність значної кількості (49) воєводств, що вело до неефективності адміністрування, а концентрація фінансів в органах центральної влади унеможливляла ефективне вирішення проблеми на місцях. Адміністративно-територіальне реформування пов'язане із запровадженням самоврядування у гмінах і розширенням повноважень органів місцевого управління.

Територіальний поділ країни характеризується наявністю таких рівнів: гміна, повіт, воєводство, з яких гміна є базовою одиницею адміністративно-територіальної системи [4]. Цей поділ достатньо простий та може бути певним орієнтиром для України. Гміна є юридичною особою, її устрій визначається статутом. Відзначимо, що при створенні, об'єднанні чи розподілі гмін ураховується однорідність за поселенським складом і просторовою структурою території та соціальні й економічні відносини, що склались. За рішенням гмінної ради після попереднього обговорення з жителями чи за їх ініціативою можливе створення допоміжних адміністративних одиниць.

Близько 80% жителів громад у Польщі беруть участь у прийнятті управлінських рішень у власних гмінах. Цьому сприяє добре розвинута інфраструктура, особливо завдяки використанню інтернет ресурсів місцевого значення (у 90,5% гмін). Завдяки сучасним технологіям покращується й співпраця між органами влади та членами спільнот [5].

Проте неврахування різниці між сільськими та міськими гмінами і різними повітами за ресурсною забезпеченістю, відбувся зріст розриву між слабо розвинутими регіонами Польщі відносно найуспішніших регіонів та країни в цілому [12].

Румунія перебуває в процесі здійснення реформи адміністративно-територіального устрою, до основних одиниць якого належать муніципія і комуна. Міста з високим рівнем урбанізації (кількість жителів понад 15 тис. осіб) отримують статус муніципій, а поселення в яких проживає менше 15 тис. осіб — комуни. У цій країні спостерігається тенденція до укрупнення адміністративно-територіальних одиниць задля передачі більшості повноважень і ресурсів на місцевий рівень, що сприятиме їхньому розвитку та утвердженню статусу самодостатності [4].

У Норвегії діє дворівнева, зрідка — одnorівнева система адміністративно-територіального устрою. У графстві головою державної адміністрації є губернатор (з обмеженими повноваженнями), представницьким органом є

рада графства, виконавчим — правління графства, а в муніципалітетах функціонують рада та правління. Повноваження їхні розподілені (муніципалітети відповідають за належне функціонування соціальної сфери, регулюють надання житлово-комунальних послуг). Графства несуть відповідальність за освітні послуги, стан доріг (крім місцевих), громадський транспорт, розвиток промисловості, культури й загалом за регіональне планування. Наразі у цій країні налічується 19 графств і 432 муніципалітетів у більшості з яких проживає менше 5000 осіб, у решті — понад 50 тис. осіб [15].

Вартим уваги є досвід Данії у визначенні нових муніципальних утворень. Для цього проводилися спеціальні дослідження, завдяки яким виявлялися зони, що природно склалися в тій чи іншій сферах діяльності та спілкування. У подальшому виготовлялася карта взаємозв'язків і взаємозалежностей окремих територій. У подальшому проводився детальний аналіз зібраної інформації та вносились зміни до законодавства стосовно створення округів із попереднім обговореннями в муніципалітетах. Як наслідок, у Данії створено 5 регіонів (від 0,6 до 1,6 млн мешканців) та 98 муніципалітетів (у середньому по 55 тис. осіб, але не менше 50 тисяч, що закріплено законодавчо). Реформування в Данії забезпечило високий рівень самофінансування в муніципалітетах, що значно зменшило потребу в цільових субсидіях. До того ж на ці самоврядні одиниці покладено більше економічних зобов'язань і відповідальності, самостійність у виборі органами місцевого самоврядування виду діяльності [1].

Оптимізація розмірів адміністративно-територіальних одиниць в Італійській Республіці, спрямована на ліквідацію малочисельних, які виявилися фінансово неспроможними вирішувати нагальні проблеми. Для цього у Законі про устрій місцевих автономій датований 1990 роком створення нових комун можливе за наявності не менше 10 тис. жителів, а провінцій — не менше 200 тис. жителів. Цим законодавчим документом передбачалися й фінансові стимули для об'єднання й подальшого злиття комун із чисельністю жителів менше 5 тисяч осіб, або приєднання до більших [3; 13, с. 51].

Цікавим є досвід реформування й у Фінляндії. Понад два десятка років тому в цій країні з метою зменшення кількості муніципалітетів застосовано принцип добровільності. Водночас для об'єднання муніципалітетів державою надавалися додаткові субсидії, розмір яких був диференційований. Обсяг дотацій зростає при умові об'єднання комун з кількістю

жителів більше 20 тис. осіб та їх об'єднання на початковому етапі реалізації реформи. Зазначене свідчить, що реформа адміністративно-територіального устрою у Фінляндії відбувається при добровільному об'єднанні суб'єктів місцевого самоврядування при державній фінансовій підтримці (економічному стимулюванню) такого об'єднання.

Адміністративно-територіальна реформа в Латвії супроводжувалася певними складнощами, що стосувалися, насамперед, супротиву дрібних громад об'єднанню. Із її започаткуванням упродовж чотирьох років із метою укрупнення адміністративно-територіальних утворень надавалися фінансові стимули у вигляді разових дотацій з державного бюджету (від 1 до 5 % бюджету муніципалітету). Після завершення цього періоду в наступному році проводилося адміністративне укрупнення решти муніципалітетів. За перші шість років реформи об'єдналися всього 20 громад, що стало результатом відсутності чітких вимог стосовно критеріїв та формату об'єднання з боку держави. Наразі основними джерелами місцевих доходів є податки, трансферти з державного бюджету, місцеві мита, взаєморозрахунки місцевих спільнот, плата від послуг [11, с. 52—62]. Незважаючи на тривалий термін упровадження реформи, Латвії вдалося розв'язати більшість існуючих проблем. До того ж, вона сприяла посиленню впливу місцевого самоврядування на місцевий економічний розвиток.

У результаті проведених досліджень з'ясовано, що в країнах Європейського Союзу об'єднання громад відбувається з урахуванням економічних, географічних, історичних, етнічних особливостей і традицій кожної з них, стану розвитку системи управління місцевого рівня, налагодженості зв'язків між рівнями управління. Зазначене свідчить, що оптимальною величиною місцевої адміністративно-територіальної одиниці вважається така, яка здатна самоорганізуватися, спроможна задовольнити потреби людей та функціонувати як самодостатня.

Децентралізаційні процеси започатковані в Україні супроводжувалися прийняттям низки законодавчих актів, визначальним серед яких є Закон України "Про добровільне об'єднання територіальних громад" (2014 р.) [7]. Нормами цього закону також передбачено здійснення державної фінансової підтримки процесу об'єднання територіальних громад сіл і селищ (надання коштів на формування відповідної інфраструктури згідно з планом соціально-економічного розвитку громади за умови, якщо межі території новоутвореної об'єднаної терито-

ріальної громади відповідатимуть межах, визначеним перспективним планом формування територій громад Автономної Республіки Крим, області).

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Ураховуючи досвід країн Європейського Союзу вважаємо, що децентралізація відіграє визначальну роль в демократизації та трансформації суспільства, переході до інститутів, заснованих на ініціативі та відповідальності як громади, так і кожної людини зокрема. Проте прийнятими законодавчими та нормативними документами не передбачено чи не найважливіші аспекти пов'язані з становленням та розвитком новостворених територіальних громад, до яких відносимо: визнання Конституцією України територіальних громад суб'єктом адміністративно-територіальної одиниці; надання статусу юридичної особи (дозволить визначати ступінь політичної та фінансової автономії територіальних громад). Крім того, для успішного реформування необхідно вжити таких заходів: 1) розробці концепції реформування має передувати ретельна підготовка до її здійснення із залученням громадськості, представників органів місцевого самоврядування до складу спеціальних органів з опрацювання та реалізації реформи; 2) застосування індивідуального підходу до кожного регіону з встановленням критеріїв для об'єднання громад або встановлення міжмуніципального співробітництва; 3) будь-яке реформування спрямоване на довготривалий період; 4) делегування значної частини повноважень центральних органів виконавчої влади на місця; 5) адміністративна ліквідація найслабкіших у фінансовому сенсі громад, шляхом приєднання до самодостатніх; 6) професіоналізм служб місцевого управління; 7) впровадження інституцій, діяльність яких пов'язана з контролюючою функцією за ефективністю розподілу бюджетних коштів на розв'язання проблем територіально-просторового розвитку. Такий підхід сприятиме успішному здійсненню децентралізації влади в Україні.

Література:

1. Адміністративно-територіальний устрій країн Європейського Союзу // Навчальні матеріали онлайн (pidruchniki.website) — 2018. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://pidruchniki.com/91596/pravo/dosvid-reformuvannya_administrativno-teritorialnogo_ustroyu_krayinah_yevropeyskogo_soyuzu
2. Бориславська О.М. Місцеве самоврядування в Україні: теорія та практика реалізації

конституційно-правових засад / О. Бориславська. — Львів: ПАІС, 2005. — С. 208.

3. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О.М., Заверуха І.Б., Школик А.М. та ін.]; Центр політикоправових реформ. — К., Москаленко О. М., 2012. — 212 с.

4. Європейський досвід адміністративно-територіального реформування: політичний аспект. Аналітична записка // Національний інститут стратегічних досліджень — 2018. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/844>

5. Жовнірчик Я.Ф., Мельник В.М. Зарубіжний досвід і вітчизняні традиції здійснення інноваційного розвитку територіальних громад органами місцевого самоврядування // Інвестиції: практика та досвід № 9/2015. — С. 92—97. — Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/9_2015/22.pdf

6. Забейворота Т.В. Зарубіжний досвід упровадження адміністративно-територіальної реформи в умовах проведення децентралізації влади // Зовнішня політика та національна безпека [Електронний ресурс] — Режим доступу: dunrda.gov.ua/wp-content/uploads/2015/05

7. Закон України "Про добровільне об'єднання територіальних громад" // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст. 91.

8. Зеленевиц В.О. Зарубіжний досвід фінансування охорони здоров'я / В.О. Зеленевиц, А.І. Кузьмин [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://intkonf.org/zelenovich-vo-ktn-kuzmin-ai-zarubizhnyi-dosvidfinansuvannya-ohoroni>

9. Кохалик Х. Організація та функціонування системи комунального самоврядування на прикладі міст Німеччини та України: компаративний аналіз / Х. Кохалик // Ефективність державного управління: збірник наукових праць. — 2010. — Вип. 25.

10. Поняття про територіальну громаду та її роль // Навчальні матеріали онлайн (pidruchniki.website) — 2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pidruchniki.com/13330825/ekonomika/ponyattya_pro_teritorialnu_gromadu_rol#342

11. Русін В.В. Реформування адміністративно-територіального устрою України в контексті зміцнення фінансових основ місцевого самоврядування / В.В. Русін // Вісник ТНЕУ. — № 4. — 2013. — С. 52—62.

12. Свяневич П. Місцеве самоврядування в Польщі. Стисла історія реформи місцевого самоврядування в Польщі (2001) [Електронний ресурс] / П. Свяневич. — Режим доступу: PS_Laws_report_2507_ucr.doc

13. Сірик З.О. Європейський досвід реформування адміністративно-територіального устрою // територіальний розвиток та регіональна економіка, Випуск 3 (113). — С. 49—54 — Режим доступу: [http://ird.gov.ua/sep/sep20153-\(113\)/sep20153\(113\)_049_SirykZO.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20153-(113)/sep20153(113)_049_SirykZO.pdf)

14. Функції територіальної громади, її роль та правовий статус // Навчальні матеріали онлайн (pidruchniki.website) — 2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pidruchniki.com/14400912/finansii/funktsiyi_teritorialnoyi_gromadi_rol_ppravoviy_status#521

15. Чаплигін О.К. Можливості використання закордонного досвіду здійснення адміністративно-територіальних реформ в Україні / О.К. Чаплигін // Державне будівництво. — 2007. — № 1(1). — Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2007_1\(1\)_47.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2007_1(1)_47.pdf)

References:

1. Study materials online (pidruchniki.website) (2018), "The administrative-territorial structure of European Union member states", Available at: https://pidruchniki.com/91596/pravo/dosvid_reformuvannya_administrativno-teritorialnogo_ustroyu_krayinah_yevropeyskogo_soyuzu, (accessed 3.02.2019);

2. Boryslavska, O. (2005), *Mistseve samovriaduvannya v Ukraini: teoriia to praktyka realizatsii konstytutsiino-pravovykh zasad* [Local self-government in Ukraine: theory and practice of the implementation of constitutional and legal principles], PAIS, Lviv, Ukraine;

3. Boryslavska, O. Zaverukha, I. Shkolyk, A. (2012), *Detsentralizatsiia publicnoi vlady: dosvid yevropeyskykh krain ta perspektyvy Ukrainy* [Decentralization of public power: the experience of European countries and the prospects of Ukraine], Centre of Policy and Legal Reform, Kyiv, Ukraine;

4. National Institute for Strategic Studies (2018), "European experience of administrative-territorial reform: the political aspect. Analytical note" Available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/844> (accessed 3.02.2019);

5. Zhovnirchuk, Ya. Melnyk, V. (2015), "Foreign experience and domestic traditions of implementation of innovative development of territorial communities by local self-government bodies", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 9/2015, pp. 92—97, Available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/9_2015/22.pdf (accessed 3.02.2019);

6. Zabeivorota, T. (2015), "Foreign experience in implementing administrative and territorial reform in the context of decentralization of power", *Zovnishnia polityka ta natsionalna bez-*

peka, vol. 5/2015, Available at: <http://dunrda.gov.ua/wp-content/uploads/2015/05/> (accessed 4.02.2019);

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), *The Law of Ukraine "On Voluntary Association of Territorial Communities"*, Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19> (accessed 3.02.2019);

8. Zelenevych, V. Kyzmyn, A. (2014), "Foreign experience in health care financing", Available at: <http://intkonf.org/zelenevich-vo-ktn-kuzmin-ai-zarubizhnyi-dosvidfinansuvannya-ohoroni> (accessed 4.02.2019);

9. Kokhalyk, Kh. (2010), "Organization and functioning of the communal self-government system on the example of the cities of Germany and Ukraine: comparative analysis", *Efficiency of public administration: academic papers collection*, vol. 25.

10. Study materials online (pidruchniki.website) (2018), "The concept of a territorial community and its role", Available at: http://pidruchniki.com/13330825/ekonomika/ponyattya_pro_teritorialnu_gromadu_rol#342 (accessed 3.02.2019);

11. Rusin, V. (2013), *Reformuvannya administrativno-terytorialnoho ustroiu Ukrainy v konteksti zmitsnennia finansovykh osnov mistsevoho samovriaduvannya* [Reform of the administrative-territorial structure of Ukraine in the context of financial bases strengthening of local self-government], *Visnyk TNEU*, vol. 4, pp. 52—62.

12. Svianevych, P. (2001), "Local government in Poland. A Brief History of Local Self-Government Reform in Poland", Available at: PS_Laws-repot_2507_ucr.doc (accessed 4.02.2019).

13. Siryk, Z. (2015), "European experience in the reform of administrative-territorial system", *Terytorialnyi rozvytok ta rehionalna ekonomika*, vol. 3 (113), pp. 49—54, Available at: [http://ird.gov.ua/sep/sep20153\(113\)/sep20153\(113\)_049_SirykZO.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20153(113)/sep20153(113)_049_SirykZO.pdf) (accessed 4.02.2019).

14. Study materials online (pidruchniki.website) (2018), "Functions of a territorial community, its role and legal status", Available at: http://pidruchniki.com/14400912/finansii/funktsiyi_teritorialnoyi_gromadi_rol_ppravoviy_status#521 (accessed 3.02.2019);

15. Chaplyhin, O. (2007), "Possibilities of using foreign experience in implementing administrative and territorial reforms in Ukraine", *Derzhavne budivnytstvo*, vol. 1(1), Available at: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2007_1\(1\)_47.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2007_1(1)_47.pdf) (accessed 4.02.2019).

Стаття надійшла до редакції 08.03.2019 р.

УДК 631.152:631.587-027.236](477)

М. В. Фомічов,

аспірант кафедри економіки і менеджменту агробізнесу,

ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

ORCID ID: 0000-0002-4927-9116

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.7.71

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗРОШУВАННЯ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

M. Fomichov,

Assistant of the Department of Agrobusiness Economics and Management,

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

EFFICIENCY OF IRRIGATION IN AGRARIAN ENTERPRISES OF UKRAINE

У статті досліджено ефективність використання зрошувальних земель окремих аграрних підприємств та агрокомпаній. Розглянуто показники ефективності зрошення земель на основних сільськогосподарських культурах, а саме: зернових та зернобобових, буряку цукрового, соняшнику, сої, картоплі та овочах відкритого ґрунту. Проаналізовано статті витрат за технології зрошення та без її використання. Встановлено, що використання більшої науково-обґрунтованої кількості добрив помітно знижує коефіцієнт водоспоживання рослин. Визначено, що залучення інвестицій у новітні системи зрошення несе у собі позитивні ефекти не лише для підприємства, яке отримує додаткові прирости урожайності та якості продукції, а й для місцевого населення, що отримує нові робочі місця. Окрім цього, впровадження систем зрошення стає передумовою для розвитку насінництва в Україні, адже вирощування високоякісного насіння можливе лише за умови достатнього забезпечення рослини вологою. На півдні та південному сході країни, де зосереджена найбільша кількість родючих земель, які є основою для вирощування високоякісного насіння, без поливу отримувати хороший врожай дуже складно. Саме тому для підприємств цього регіону впровадження зрошення стало одним з найбільш важливих стратегічних проєктів.

This article explores the current state of irrigated lands in Ukraine, in particular, on individual agro enterprises and agricultural companies. The main economic indicators of efficiency based on the results of implementation of irrigation systems are presented and disclosed. The indicators of irrigating land in Ukrainian agrarian enterprises on the main agricultural crops, namely: grain and leguminous plants, sugar beet, sunflower, soybean, potatoes and open-ground vegetables are considered. In particular, a significant difference is evident in open-field vegetables — yields increase by almost 2.3 times. During the last seven years, the area under irrigation has changed considerably, in particular, sunflower has increased significantly — 82%, soybeans at 36%, but sugar beet grew by 7 times.

It is determined that attraction of investments into the newest irrigation systems has positive effects not only for the enterprise, which receives additional increments of productivity and quality of products, but also for the local population the population receiving new jobs. In addition, the introduction of irrigation systems is a background for the development of seed production in Ukraine, because the cultivation of high-quality seeds is possible only if the plant is sufficiently damp.

Efficiency, use, introduction of irrigation by agrarian enterprises is investigated. In particular, the costs of irrigation technology and without them are analyzed: it has been established that fuel and lubricants are especially indicative in this cost structure, where the economy is more than 2,000 UAH / ha; more than 1 000 UAH per hectare is a lower cost for plant protection products and wages. But as for fuel and lubricants, it is worth noting that such an item of expenditure plays an important role in the formation of the cost of production; therefore, many enterprises that do not have direct access to sources should include funds from retail owners.

It has been found, if enough water is sufficient, it allows to get almost 51% better yields than the amount of precipitation that is provided by climatic conditions in a certain period. It was established that the use of more fertilizers significantly reduces the water consumption of plants. However, one and the same irrigation rate of water gives a greater increase in crop yields using fertilizers than without them.

Ключові слова: зрошення, система зрошення, сільськогосподарські культури, урожайність, ефективність зрошення.

Key words: irrigation, irrigation system, agricultural crops, yield, irrigation efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Високий потенціал українських ґрунтів у поєднанні з сучасними технологіями обробітку ґрунту можуть забезпечити високий врожай.

Проте ані сучасні технології в рослинництві (новітні гібриди, сорти, техніка), ані високий потенціал земельних ресурсів не зможе забезпечити ефективний результат за відсутності

Таблиця 1. Структура зрошувальних площ на основних сільськогосподарських культурах України, 2010–2017 рр.

Культура	2010	2013	2014	2015	2016	2017	Різниця між 2017 та 2010 рр., %
Зернові та зернобобові; тис. га	125	119	98	109	102	121	-4
Соя; тис. га	99	90	109	108	116	134	36
Соняшник; тис. га	25	33	39	48	45	45	82
Овочі відкритого ґрунту; тис. га	23	18	21	19	20	19	-18
Картопля; тис. га	6,3	5,0	3,9	3,8	4,5	4,2	-33
Буряк цукровий; тис. га	0,3	2,6	0,1	1,5	4,6	4,2	1300
Разом зрошувальних земель; тис. га	278	267	272	290	292	327	18

Джерело: статистичний щорічник "Рослинництво України" за 2017 рік, власні розрахунки.

одного з головних чинників — води. Тому дослідження ефективності зрошення в аграрних підприємствах, як одного з шляхів їх стабільного розвитку, є першочерговим питанням.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ ОСТАННІХ РОКІВ

Сучасний період дослідження зрошення відзначається цілеспрямованим вивченням даного процесу. Вчені розробляють екологічні системи і методи управління родючістю меліорованих земель з метою забезпечення оптимальних умов для їх використання. Аналізом та пошуком шляхів підвищення ефективності використання зрошення в Україні займаються ряд вчених. Зокрема в овочівництві відкритого ґрунту це М. Ромащенко, О. Матвієць, А. Шатковська, Ю. Черевичний, А. Журавльов. Вплив крапельного зрошення на урожайність і якість досліджували Р. Вожегова, С. Коковіхін, П. Писаренко, І. Біляєва, Г. Балашов та ін. [10, 9] [2] [11].

МЕТОЮ СТАТТІ

Отже, метою статті є дослідження нинішнього стану зрошених земель в Україні та розвитку систем зрошення в аграрних підприємствах і їх ефективність.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для оцінки загального стану зрошуваних земель України на основних сільськогосподарських культурах, розглянуто зміну посівних площ під зрошення в динаміці (табл. 1). Дані демонструють чітку тенденцію до зростання посівних площ під зрошення протягом досліджуваного періоду. Загалом у 2017 році площа поливних земель склала 327 тис. га, що на 18% більше від 2010 року. Такого показника досягнуто завдяки реконструкції державних зрошувальних систем, про що повідомила під час звіту результатів діяльності Державного агентства водних ресурсів України у 2017 році [3].

Така зміна площ свідчить про зростання потреби в зрошувальних землях аграрними підприємствами України. Значне збільшення спостерігаємо по соняшнику (на 82%) та сої (36%), а от по цукровому буряку приріст склав 7 разів. І це не дивно, оскільки ці культури є найрентабельнішими і сільськогосподарські виробники обирають їх для отримання вищих результатів своєї діяльності. Щодо овочів відкритого ґрунту, то ситуація залишилася майже в тих межах, що демонструє стабільний полив на окремо окреслених територіях. Варто також відзначити, що під овочі поливні площі використовуються найбільше (61% всіх посівних площ), тому це найбільше масове використання поливу в аграрних підприємствах України.

Для детальнішого аналізу розглянемо показники зрошення земель в аграрних підприємствах на основних сільськогосподарських культурах, а саме: зернових та зернобобових, буряку цукровому, соняшнику, сої, картоплі та овочах відкритого ґрунту.

Дані таблиці демонструють значно вищий рівень урожайності на поливних землях за всіма культурами у порівнянні із урожайністю на богарних землях. Аналізуючи досягнуті фактичні результати урожайності у 2017 році за традиційної та зрошувальної системи поливу видно, що за зрошувальної технології досягнуто приріст урожайності за всіма видами культур. Суттєва різниця помітна на овочах відкритого ґрунту — урожайність зростає майже в 2,3 рази, що пояснюється тим, що переважна більшість овочів відкритого ґрунту знаходиться на півдні України в посушливих умовах, відповідно використання поливу має надзвичайно вагомий ефект на фоні всієї країни.

Отже, вирощування зернових та овочевих культур, за сучасних умов господарювання, потребує застосування краплинного зрошення, яке, окрім забезпечення рослини вологою, ще й гарантує економію при внесенні органічних та мінеральних сполук. Прикладом результативного використання такої технології зро-

Таблиця 2. Загальні показники вирощування сільськогосподарських культур на богарних та поливних землях за 2017 рік

Тип с.г. культур	Зібрана площа, тис. га			Валовий збір, тис. т			Урожайність, ц/га		
	Загальна	Богарні	Зрошувальні	Загальна	Богарні	Зрошувальні	Богарні	Зрошувальні	Приріст урожайності
Зернові та зернобобові	10573	10453	121	47905	47195	710	45,2	58,8	13,6
Буряк цукровий	297	292	4	14227	13993	234	478,6	553	74,4
Соняшник	4954	4909	45	10597	10479	118	21,3	26,2	4,9
Соя	1837	1703	134	3647	3251	396	19,1	29,4	10,3
Картопля	18	14	4	429	302	127	222,2	305,3	83,1
Овочі відкритого ґрунту	30	12	19	1344	287	1057	247,3	565,4	318,1
Разом	17708	17382	327	78150	75507	2642	-	-	-

Джерело: побудовано автором з використанням [8].

шення є ФГ "Бургунське", яке розташоване у Херсонській області та займається вирощуванням фруктів. За рахунок збільшення площі зрошувальних земель у чотири рази (з 115 га до 545 га) господарство стало провідним виробником фруктів у регіоні, за рахунок підвищення урожайності плодоносних насаджень.

Окрім цього, впровадження інноваційної системи дало змогу підприємству працевлаштувати 30 осіб з числа місцевих мешканців. Розглядаючи діяльність господарства з боку соціальної ефективності, можна зазначити, що в цілому користь від реалізації проекту отримали 1 200 чоловік. Такий ефект досягається за рахунок доступу до нового трубопроводу 126 особистих підсобних господарств і сімей, які наразі мають змогу використовувати воду для поливу своїх земельних ділянок. Такі соціальні гарантії з боку господарства створюють позитивний імідж серед населення регіону.

Проте, якщо говорити про середні та великі підприємства, що мають достатній обсяг вільних грошових коштів, то для них впровадження високотехнологічних систем зрошення є ефективною інвестицією, що здатна генерувати в майбутньому більше додаткових результатів, ніж за умов ризикованого землеробства з непередбачуваними погодними та кліматичними умовами.

Особливо показовим для середніх виробників є впровадження новітніх систем зрошення агрохолдингами. Так, впродовж останніх років, ключові гравці на ринку сільськогосподарської продукції збільшують урожайність експортних культур за рахунок зрошення, що передусім впливає на збільшення прибутку та рентабельності їх вирощування.

А от агропромислова компанія "Маїс", що розташована в Черкаській області, вже кілька років поспіль успішно реалізує проект зрошен-

ня. Володіючи земельним банком у 10 тис. га, підприємство забезпечує достатньою кількістю води 40 % всієї площі у власності. Це один із найбільших показників зрошення у структурі земельних угідь по всій території України.

Варто зазначити той факт, що система зрошення використовується на землях, що лежать в межах достатнього кліматичного зволоження. Проте кліматичні зміни відіграли важливу роль у кількості та розподілі опадів на певних територіях нашої країни. Погодні умови в межах земельного банку компанії також не є виключенням і в останні десятиліття все частіше зазнають змін у бік збільшення посушливих явищ. Саме тому підприємство з кожним роком нарощує кількість площ під зрошенням. У 2018 році було введено такі системи на площі майже 1 100 га.

Підприємство використовує сучасні широкозахватні високопродуктивні дощувальні машини на площах під кукурудзою, що дозволяє не лише нарощувати обсяг виробництва насінницької продукції, а й поліпшувати її якість. За даними досліджень компанії, забезпечення належного зволоження ґрунту підвищує врожайність кукурудзи на 51—53 ц/га [1].

Ще одним показовим прикладом підвищення урожайності культур за рахунок зрошення є досвід компанії "Сади України". Із 4 000 га землі, яку обробляє компанія, на сьогодні зрошують 1 000 га. Більша частина цієї площі відведена під виробництво гібридів кукурудзи, які характеризуються високою посухостійкістю та інтенсивною віддачею води. Потенціал урожайності таких гібридів на зрошувальних ділянках перевищує 150 ц/га, тоді як у середньому по Україні урожайність кукурудзи варіюється в межах від 50 до 60 ц/га.

Як зазначає директор підприємства Олексій Зайцев: "Технологія зрошення, особливо в

таких посушливих регіонах, як Схід та Південь України, повністю себе виправдовує. Сільгоспвиробництво на зрошувальних землях підвищує якість зерна та вдвічі збільшує урожайність культур" [4].

Наступною великою агропромисловою компанією, що активно впроваджує системи зрошення є HarvEast. Земельні активи підприємства розташовані в межах Київської, Житомирської та Донецької областей і охоплюють в загальному 123 тис. га. З них 1 090 га землі в Донецькій області знаходяться під зрошенням. У 2019 році планується введення в експлуатацію ще дев'яти дощувальних машин на 900 га. Всього за п'ять років заплановано забезпечити зрошенням не менше 5 тис. га оброблюваних земель. Для поливу компанія використовує дощувальні машини компаній Valley та Western різних типів (фронтальні, кругові, секційні), які застосовуються на площах під гібридизацією кукурудзи, соняшнику, озимого і ярого ріпаку, пшениці та сої.

Варто зазначити, що в межах досліджуваного підприємства, чітко прослідковуються соціальні ефекти. Так, компанія за власні кошти бурить свердловини для подачі води, будує нову і відновлює вже існуючу інфраструктуру та створює нові робочі місця. В ході реалізації проекту зі зрошення у 2018 році було створено 14 нових робочих місць, окрім цього сезонні польові роботи на зрошуваних ділянках дають змогу додатково залучати 200 осіб з числа місцевих мешканців [5].

Як бачимо, залучення інвестицій у новітні системи зрошення несе у собі позитивні ефекти не лише для підприємства, яке отримує додаткові прирости урожайності та якості продукції, а й для місцевого населення, що отримує нові робочі місця. Окрім цього, впровадження систем зрошення стає передумовою для розвитку насінництва в Україні, адже вирощування високоякісного насіння можливе лише за умови достатнього забезпечення рослини вологою. На півдні та південному сході країни, де зосереджена найбільша кількість родючих земель, які є основою для вирощування високоякісного насіння, без поливу отримувати хороший врожай дуже складно. Саме тому для підприємств даного регіону впровадження зрошення стало одним з найбільш важливих стратегічних проектів.

Не лише в південних областях України впроваджуються зрошувальні системи, а й як зазначалося раніше, аграрні підприємства активно інвестують у такі види активів і в центральних областях. Так, агрохолдинг "Астарта"

інвестував 10 млн грн у проект крапельного зрошення полів у Полтавській області на площі 360 га. Така технологія поливу застосована для забезпечення стабільної врожайності цукрового буряку незалежно від кліматичних факторів. Також, компанія застосовує дощувальні машини українського виробництва "Фрегат" на площі у 500 га, де вирощує кукурудзу.

За рахунок застосування системи поливу на ділянках під цукровим буряком компанія досягла середньої врожайності даної культури на рівні 85 т/га, а в перспективі планує вийти на показник 100 т/га [7]. Такі результати стали основою для прийняття рішення про збільшення площ під зрошенням до 2 500 га. Таким чином, підприємство має змогу збільшувати обсяги виробництва буряка, не збільшуючи площі під ним.

Для оцінки результативності використання системи зрошення на конкретному об'єкті дослідження можемо проаналізувати діяльність підприємства ТОВ "Лан", що у 2018 році впровадило систему фронтального зрошення лідируючої у цій сфері міжнародної компанії "Valley".

Підприємство знаходиться у селі Новов'язівське, Юр'ївського району Дніпропетровської області. Клімат регіону помірно-континентальний, кількість опадів становить 423 мм/рік, переважно в теплий період року. Для регіону характерні посухи, суховії, чорні пилові бурі, недостатнє зволоження, що є причиною недостатнього розвитку гідромережі, значного поверхневого стоку. Такі природні особливості цієї місцевості з урахуванням кліматичних змін, зумовили прийняття рішення керівництвом підприємства про запровадження системи зрошення на 500 га земель для збільшення ефективності виробництва, в першу чергу, кукурудзи на зерно та подальшого використання зрошування на інших профільних культурах підприємства.

У 2017 році підприємством був підписаний договір на поставку зрошувального обладнання іноземного виробництва, яке за проектною документацією забезпечує вологою 507 га сільськогосподарських земель. Керівництвом були обрані фронтальні та кругові типи систем дощувального виду зрошення, адже вони є найбільш поширеними в Україні та зарекомендували себе, як надійна, енергоощадна та екологічно безпечна техніка.

Інвестиції в таке обладнання в загальному склали 19,1 млн грн, в розрахунку на гектар цей показник складає 37,7 тис. грн. Якщо розглядати валютний еквівалент таких вкладень, то

Таблиця 3. Порівняльна структура витрат на вирощуванні кукурудзи зі зрошенням за 2018 рік, грн/га

Статті витрат	ТОВ «Лан»	ПП «Перемога АВК»	Δ зміни витрат
Насіння та посадковий матеріал	3 240	2 911	+ 329
Мінеральні добрива	3 800	5 126	-1 326
ЗЗР	2 052	1 045	+ 1 007
Пальне і мастильні матеріали	3 000	856	+ 2 144
Оплата праці	1 800	397	+ 1 403
Всього прямих	13 892	10 335	+ 3 557
Оренда землі	3 500	3 429	+ 71
Ремонти АТП і МТП	1 000	2 842	+ 280
Доробка зерна	635	720	-85
Інші ЗВВ	1 920	2 340	-420
Всього розподілених	7 055	9 331	-2 276
Електроенергія на полив	1 970	1 590	+ 380
МШП	876	937	-61
Пальне та мастильні матеріали	3 276	5 440	-2 164
Охорона	710	840	-130
Всього витрат на полив	6 832	8 807	-1 975
Всього витрат	27 779	28 472	-693

Джерело: розроблено автором на основі управлінської звітності ТОВ "Лан" та ПП "Перемога АВК".

він складає 1 416 дол. США/га. Такі інвестиційні вкладення не є вищими за ту мінімальну межу, яку аграрії південних регіонів країни встановили з власного досвіду впровадження таких проектів. Так, директор по виробництву компанії "АТФ Агро-Діло" Володимир Гусєв, що має в своєму арсеналі 100 зрошувальних систем у регіонах з ризикованим землеробством, зазначає: "Для ефективної роботи зрошувальних систем на полях мінімально потрібно вкласти 2,3 тис. дол. США/га, максимально — 3 тис. дол. США/га. Все залежить від того, як далеко розміщено поле від каналу або як далеко потрібно проводити труби та комунікації" [6].

Питання величини інвестицій у цьому аспекті відіграє ключову роль, адже не завжди сільськогосподарські виробники мають змогу витрачати кошти на реконструкцію водопроводу. Якщо ж таке рішення і приймається, то це, в свою чергу, збільшує величину інвестицій на 1 га і, як наслідок, збільшує строк їх окупності, що за сучасних умов господарювання ставить під сумнів доцільність таких вкладень.

Результати року показали, що урожайність становила 70 — 72 ц/га. Якщо порівнювати дані показники з результатами діяльності підприємства у попередні роки, то вони свідчать про результативність впровадження зрошення на площах господарства. Порівнюючи урожайність 2018 року з результатом 2015 року, можемо стверджувати, що вона підвищилась на 44 %, а враховуючи результат 2016 року — вона збільшилась у 2,5 рази. Варто врахувати той факт, що система зрошення, як свідчить практика, перший рік працює лише на 80 % своєї

ефективності, а отже, не може дати максимального результату.

З метою подальшого порівняння можемо дослідити результативність впровадження зрошувальної системи на підприємстві "Перемога АВК", що також знаходиться в Дніпропетровській області і має схожі кліматичні та природні умови й вирощує кукурудзу на поливних землях. Підприємство починаючи з 2016 року збільшує площі під фронтальним типом зрошення, якщо у 2016 році їх було 168 га, то вже у 2018 році — 397 га. У 2018 році частина зрошувальних земель, а саме 16 % з них була використана під посів кукурудзи. Показники урожайності кукурудзи за умов зрошення 91 ц/га, а без його використання становили 65 ц/га. Тобто достатня кількість води дає змогу отримувати майже до 51% кращі результати по урожайності, ніж за тієї кількості опадів, що забезпечується кліматичними умовами у певний період.

Як бачимо з таблиці 3, технологія зрошення ПП "Перемога АВК" є більш ефективною, адже за її використання витрачається менша кількість прямих витрат на одиницю площі. Особливо показовою у цій структурі витрат є стаття пального і мастильних матеріалів, де економія становить більше 2 000 грн/га. Також більше ніж на 1 000 грн/га є меншими витрати на ЗЗР та оплату праці.

Окрім значної економії на основних статтях прямих витрат, спостерігаємо збільшення витрат на мінеральні добрива. Проте їх збільшення є виправданим, адже, як свідчить власний досвід, при внесенні мінеральних та орга-

Таблиця 4. Динаміка урожайності кукурудзи на зерно в умовах зрошення та без його використання в ПП "Перемога АВК" та ТОВ "Лан", 2016–2018 роки

Статті витрат	Урожайність, ц/га			
	2016	2017	2018	
			на богарних	на зрошуваних
ТОВ «Лан»	20	X	x	72
ПП «Перемога АВК»	60	64	65	91

Джерело: розроблено автором на основі управлінської звітності ТОВ "Лан" та ПП "Перемога АВК".

нічних добрив утворюються сприятливі умови для більш повного використання рослинами зрошувальної води. А це, в свою чергу, свідчить про те, що при оптимальній вологості ґрунту добрива знижують транспіраційний коефіцієнт більше, ніж за недостатнього вологозабезпечення.

Відповідно до цього використання більшої науково-обґрунтованої кількості добрив помітно знижує коефіцієнт водоспоживання рослин. При цьому одна й та ж зрошувальна норма води дає більший приріст урожаю з використанням добрив, ніж без них. Як бачимо з таблиці 4, використання більшої кількості добрив за умов зрошення дає свої позитивні результати. У 2018 році "Перемога АВК" збило на 40 % більше продукції на зрошувальних ділянках, ніж на богарних.

Також важливо зауважити, що від відстані до джерела зрошення залежать витрати на пальне та мастильні матеріали. Чим вона є більшою, тим вищими будуть витрати. В розрізі досліджуваних підприємств більші витрати на пальне має ПП "Перемога АВК", яке витрачає на 2 164 грн/га більше, ніж ТОВ "Лан". Зауважимо, що така стаття витрат відіграє важливу роль у формуванні собівартості продукції, тому ряд підприємств, що не мають прямого доступу до джерел зрошення, вкладають кошти у розробку власних свердловин для забору води.

ВИСНОВКИ

Зрошення земель аграрними та агропромисловими компаніями є практично одним із основних способів підвищення ефективності вирощування сільськогосподарських культур. Використання такого безальтернативного способу особливо притаманне посушливим регіонам України, однак і в центральних регіонах аграрії не відмовляються від такого методу підвищення ефективності. Однозначне підвищення урожайності з використання зрошувальних технологій гарантоване навіть і тим регіонам, в яких природне зрошення забезпечує до-

статній рівень урожайності культур. Агропромислові компанії все більше інвестують коштів у проведення системи зрошення на своїх земельних ділянках, що значно підвищує фінансові результати їх діяльності, і, як наслідок, є локомотивом економічного зростання.

Література:

1. Агропромислова компанія "Маїс". Маїс активно імплементує програму зрошення. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://mais.ua/publikatsiyi/mayis-aktivno-implementuye-programu-zroshennya/>
2. Вожегова Р.А. Науково-практичні аспекти оптимізації штучного зволоження в умовах півдня України / Р.А. Вожегова, С.В. Коковіхін, П.В. Писаренко, І.М. Біляєва // Зрошуване землеробство: Міжвідомчий тематичний збірник наукових праць. — Херсон: Грінь Д.С., 2013. — Вип. 60. — С. 377 3-5.
3. Матеріали сайту Agro Polit.com. Площа зрошуваних земель в Україні збільшиться на 16 тис. га [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://agropolit.com/news/7404-ploscha-zroshuvanih-zemel-v-ukrayini-zbilshitsya-na-16-tis-ga>
4. Матеріали сайту Landlord.ua [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://landlord.ua/market-overview/svoje-dlya-svoyih/>
5. Матеріали сайту HARVEAST. HarvEast запустив в Донецькій області другу чергу зрошення [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://harveast.com/uk/news/harveast-zapustiv-v-doneckiy-oblasti-drugu-chergu-zroshennya>
6. Матеріали сайту Latifundist.com. Агрохолдинг под орошением: 100 систем решают погоду [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://latifundist.com/interview/389-agroholding-pod-orosheniem-100-sistem-reshayut-pogodu>
7. Пропозиція. Агрохолдинг "Астарт" розширив площі під зрошення [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://propozitsiya.com/ua/agroholdyng-astarta-rozshyryv-ploshchi-pid-zroshennya>
8. Ресурси відкритого доступу. Сільське господарство України. Статистичний збірник 2017 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publ-cat/kat_u/publ7_u.htm
9. Ромащенко М.І. Зрошення земель в Україні / М. І. Ромащенко, С.А. Балюк. — К.: Світ, 2000. — 112 с.
10. Ромащенко М.І. Тенденції розвитку системи краплинного зрошення. Агробізнес сьо-

годні. 2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://agro-business.com.ua/agro/ahronomiia-sohodni/item/503-tendentsii-rozvytku-systemy-kraplynnoho-zroshennia.html>

11. Ромащенко М.І. Управління краплинним зрошенням на основі використання інтернет-метеостанції i-Metos / М.І. Ромащенко, А.П. Шатковський, О.В. Журавльов, Ю.О. Черевичний // Матеріали науково—практичної конференції, присвяченої Всесвітньому дню води "Вода і сталий розвиток". — К., 2015. — С. 9—12.

References:

1. Agroindustrial company MAIS (2019), "Mais actively implements the irrigation program", available at: <https://mais.ua/publikatsiyi/mayis-aktivno-implementuye-programu-zroshennya/> (Accessed 15 March 2019).

2. Vozhehova, R.A. Kokovikhin, S.V. Pysarenko, P.V. and Biliaieva, I.M. (2013), "Scientific and practical aspects of optimization of artificial humidification in the conditions of southern Ukraine", Zroshuvane zemlerobstvo: Mizhvidomchyj tematychnyj zbirnyk naukovykh prats', vol. 60, pp. 3—5.

3. AgroPolit.com (2018), "The area of irrigated land in Ukraine will increase by 16 thousand hectares", available at: <https://agropolit.com/news/7404-ploscha-zroshuvanih-zemel-v-ukrayini-zbilshitsya-na-16-tis-ga> (Accessed 15 March 2019).

4. Landlord.ua (2018), available at: <https://landlord.ua/market-overview/svoje-dlya-svoyih/> (Accessed 15 March 2019).

5. HarvEast (2018), "HarvEast launches the second irrigation in the Donetsk region", available at: <http://harveast.com/uk/news/harveast-zapustiv-v-doneckiy-oblasti-drugu-chergu-zroshennya> (Accessed 15 March 2019).

6. Husev, V. (2018), "Agroholding under irrigation: 100 systems solve the weather", available at: <https://latifundist.com/interview/389-agroholding-pod-orosheniem-100-sistem-reshayut-pogodu> (Accessed 15 March 2019).

7. Propozitsiya (2018), "Agroholding "Astarta" has expanded the area under irrigation", available at: <https://propozitsiya.com/ua/agroholding-astarta-rozshyryv-ploshchi-pid-zroshennya> (Accessed 15 March 2019).

8. State Statistics Service of Ukraine (2018), "Agriculture of Ukraine", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm (Accessed 15 March 2019).

9. Romaschenko, M.I. and Baliuk, S.A. (2000), Zroshennia zemel' v Ukraini [Irrigated land in Ukraine], Svit, Kyiv, Ukraine.

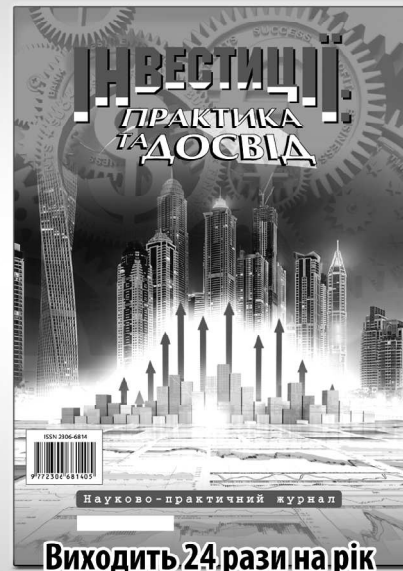
10. Romaschenko, M.I. (2014), "Trends in the development of the system of drip irrigation. Agribusiness today", available at: <http://agro-business.com.ua/agro/ahronomiia-sohodni/item/503-tendentsii-rozvytku-systemy-kraplynnoho-zroshennia.html> (Accessed 15 March 2019).

11. Romaschenko, M.I. Shatkovs'kyj, A.P. Zhuravl'ov, O.V. And Cherevychnyj, Yu. O. (2015), "Drip irrigation management based on the use of the i-Metos Internet Weather Station", Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoi Vsesvitn'omu dnu vody "Voda i stalij rozvytok" [Materials of the scientific and practical conference devoted to the World Water Day "Water and Sustainable Development"], Kyiv, Ukraine, pp. 9—12.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2019 р.

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua

Передплатний індекс: 23892

**Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІКИ
та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

УДК 332.3

С. В. Лойко,
здобувач, Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.7.78

РЕЗУЛЬТАТИ РЕФОРМУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

S. Loiko,
National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"

RESULTS OF THE REFORM OF LAND RELATIONS IN AGRICULTURE IN ZHYTOMYR REGION

Земельна реформа, проведена в Україні, охарактеризувалася роздержавленням сільськогосподарських земель, запровадженням інститутів оренди земель та їх нормативної грошової оцінки, становленням приватної власності на землю, формуванням сімейних форм господарювання та корпоративних підприємницьких структур, що зумовило значні зміни у системі земельних відносин. У статті розкрито особливості реформування земельних відносин, їх результати та сучасний стан землекористування, проаналізовано окремі його аспекти. Висвітлено зміни у структурі земельного фонду Житомирської області та хід приватизації земельних ділянок. З'ясовано, що розпайовані землі в області переважно передаються в оренду, лише 4 % власників паїв самостійно їх обробляють. Виявлено, що половина не витребуваних паїв, нині не використовуються або використовуються без правовстановлюючих документів, у результаті чого місцеві бюджети недоотримують кошти, які є потенційним джерелом їх наповнення. Необхідним є здійснення контролю за земельними ділянками відумерлої спадщини та невитребуваними земельними паями, залучення їх до господарського обороту. Встановлено, що нормативна грошова оцінка у Житомирській області є найнижчою серед областей України, оскільки в досліджуваній області переважають малопродуктивні дерново-підзолисті ґрунти. З'ясовано, що за період реформування виробництво валової продукції сільського господарства у Житомирській області зменшувалось до 1999 р. включно, однак у наступні роки тенденції змінилися. Поступово відбулося відродження галузі рослинництва, проте галузь тваринництва знаходиться на рівні кризового 1999 р., продовжує зменшуватися поголів'я тварин, окрім птиці, чисельність якої зростає.

The land reform carried out in Ukraine was characterized by deregulation of agricultural land, the introduction of land lease institutions and their normative monetary valuation, the formation of private ownership of land, the formation of family forms of management and corporate entrepreneurial structures, which led to significant changes in the land relations system. The article reveals the peculiarities of the reformation of land relations, their results and the current state of land use, and analyzes its separate aspects. The changes in the structure of the land fund of Zhytomyr region and the course of privatization of land plots have been highlighted. It is revealed that dispersed lands in the region are mainly leased, only 4% of the owners of the shares independently process them. It is revealed that half of the unclaimed shares are not currently used or used without legal documents, as a result, local budgets are losing money, which is a potential source of their filling. It is necessary to carry out control over the land plot of the deceased heritage and unclaimed land shares, involving them in commercial turnover. It is established that the normative monetary valuation in the Zhytomyr region is the lowest among Ukrainian regions, since in the studied area prevailing low-yield turf-podzolic soils. It was determined that during the reform period, the gross agricultural output in Zhytomyr region had been decreasing until 1999, however, trends in the following years have changed. Gradually, the revival of the crop production sector took place, but the livestock industry is at the level of the crisis of 1999, the number of animals continues to decrease, with the exception of the bird, whose number is increasing.

Ключові слова: земельні відносини, сільське господарство, земельний пай, реформування сільського господарства, відумерла спадщина, не витребувані паї.

Key words: land relations, agriculture, land share, agricultural reformation, deceased heritage, unclaimed land shares.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У результаті реформування земельних відносин 6,9 млн громадян отримали право на земельну частку, але не всі скористалися цим правом, у результаті чого з'явилися невитребувані паї. Площі невитребуваних паїв на сьогодні у Житомирській області становлять 88,2 тис. га. Донедавна земельні ділянки, віднесені до категорії невитребуваних, використовувалися без належного документального оформлення у результаті чого місцевими бюджетами було втрачено чималі суми коштів. Ще однією про-

блемою сільськогосподарського землекористування, яка тривалий час залишалася не вирішеною було використання земель відумерлої спадщини. Причиною її формування стало те, що чимало власників паїв не мали спадкоємців, або останні не вбачають за необхідне оформляти спадщину, що і зумовило утворення земельних ділянок відумерлої спадщини, переважна більшість яких використовується без належного документального посвідчення.

Започаткована земельна реформа, не зважаючи на свій тривалий та затяжний характер,

Таблиця 1. Земельний фонд Житомирської області та його зміни (на початок року)

Види основних земельних угідь та економічної діяльності	Площа земель у 2013 р.		Площа земель у 2014 р., тис. га	Площа земель у 2015 р., тис. га	Площа земель у 2016 р., тис. га	Площа земель у 2018 р.	
	Усього тис. га	%				Усього тис. га	%
Загальна площа земель	2982,7	100	2982,7	2982,7	2982,7	2982,7	100
Сільськогосподарські землі всього	1583,0	53,1	1583,1	1582,4	1582,2	-	-
у тому числі: сільськогосподарські угіддя	1510,8	50,7	1511,0	1510,3	1510,1	1510,0	50,6
з них: рілля	1107,9	37,1	1107,9	1111,2	1112,7	1113,8	37,3
перелоги	65,5	2,2	66,8	63,6	62,1	61,9	2,1
багаторічні насадження	23,3	0,8	23,3	23,4	23,4	23,4	0,8
сіножаті та пасовища	314,1	10,5	313	312,1	311,9	310,9	10,4

Джерело: за даними [13; 14]; дані Держгеокадастру.

досі не досягла досконалості та довершеності. За період трансформацій в аграрній сфері поглибилися процеси дисбалансу між галузями тваринництва та рослинництва на користь останньої. Зазначені проблеми потребують невідкладного державного втручання та вирішення, що досягається шляхом гармонійного поєднання дії ринкових законів та дієвих регуляторних інструментів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми реформування земельних відносин у сільському господарстві, теоретичні обґрунтування та науково-практичні розробки знайшли своє відображення у працях таких вітчизняних науковців: М.М. Федоров [3] та В.Я. Месель-Веселяк [8], які розробили методологічні і методичні принципи нормативної грошової оцінки сільськогосподарських земель, О.Ю. Лупенко та О.В. Ходаківська [6; 7], які запропонували наукові засади запровадження виваженого ринкового обігу сільськогосподарських земель, що враховують національні інтереси та потреби аграріїв; Й.М. Дорош [2], Д.С. Добряк, Карплюк Д.І., Бабміндра І.Р. [1] — напрацювали низку пропозицій щодо удосконалення системи землеустрою в умовах земельного реформування; А.Я. Новаковський та А.М. Третяк [9], за участі яких були напрацьовані напрями щодо завершення земельної реформи в Україні і т.д.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — здійснити аналіз результатів реформування земельних відносин у сільському господарстві Житомирської області та визначити недоліки, що утворилися.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

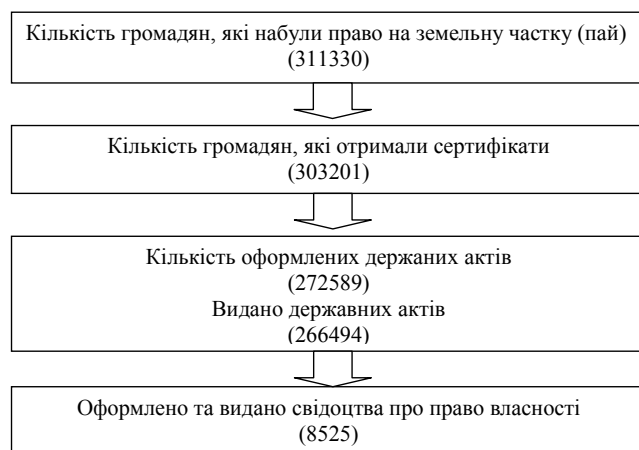
Основою трансформації земельних відносин у сільському господарстві була зміна форм власності та організаційно-правових форм господарювання. Земельна реформа передбачала

передачу земель у приватну та колективну власність, а її метою було створення умов для рівноправного розвитку всіх форм господарювання на землі.

Реформування відносин власності на землю має базуватися на пріоритетності загальнонаціональних цінностей. При трансформації відносин власності на землі сільськогосподарського призначення доцільно враховувати можливість вибору та вільної праці, тобто власник земельної ділянки повинен мати змогу в будь-який час реалізовувати свої правомочності з питань володіння, користування та розпорядження. Попри те, що земля виступає природним ресурсом сільськогосподарські угіддя приносять прибуток за рахунок праці та виробництва, тому при реформуванні відносин власності на землю необхідно звертати увагу на зміни у сфері виробництва. Землекористувач повинен мати право на вибір організаційно-правової форми господарювання і в умовах вільної конкуренції здійснювати сільськогосподарську діяльність. Держава за участі обласних, місцевих та селищних громад повинна використовувати відповідні інструменти для забезпечення раціонального використання земельних ресурсів, підвищення економічної ефективності та охорони земель для збалансованого функціонування навколишнього середовища [15, с. 42].

Загалом дослідники розглядають трансформацію відносин власності як "структурні перетворення у відносинах власності, посилення ролі тих чи інших господарських укладів та організаційно-правових форм господарювання, зміна їх цільової спрямованості, нових тенденцій у відносинах володіння, розпорядження і використання у межах існуючих форм власності" [15, с. 42].

Житомирська область займає 4,94 % від всієї території України, її площа станом на 01.01.2018 р. становить 2982,7 тис. га. Землі сільськогосподарського призначення займають половину всієї області — 53 %, забудовані землі становлять 3 %, відкриті заболочені землі —

Рис. 1. Хід приватизації земельних часток (паїв) у власність громадянами Житомирської області станом на 25.09.2018 р.

Джерело: за даними територіального органу Держгеокадастру у Житомирській області.

3,4%, відкриті землі без рослинного покриття або з незначним покриттям — 1,3 %, води — 1,6% (табл. 1).

У Житомирській області найбільша площа лісів — 1020,2 тис. га. Лісистість становить 34,2% від загальної площі області. Лісові ресурси виконують важливу роль у сільському господарстві. У першу чергу це пов'язано з використанням побічних лісових користувань, відповідно до Лісового кодексу України до яких відно-

Таблиця 2. Паювання сільськогосподарських земель у розрізі районів Житомирської області станом на 01.01.2018 р.

Назва району	Кількість громадян, які набули право на земельну частку (пай), чол.	Загальна площа земель переданих у власність, га	Середня площа паю, га
Андрушівський	14204	55713	3,9
Баранівський	9470	33825	3,6
Бердичівський	16420	45063	2,7
Брусилівський	7795	37954	4,9
Вол.-Волинський	10157	36459	3,6
Смільчинський	16912	76527	4,5
Житомирський	15607	50074	3,2
Коростенський	14206	72027	5,1
Коростишівський	9779	37227	3,8
Лугинський	7487	21860	2,9
Любарський	12924	43185	3,3
Малинський	12424	53171	4,3
Народицький	6258	21782	3,5
Нов.-Волинський	23206	77436	3,3
Овруцький	20902	44506	2,1
Олевський	11664	27906	2,4
Попільнянський	15633	63080	4,0
Радомишльський	14693	53176	3,6
Романівський	10196	38204	3,7
Ружинський	18976	64409	3,4
Червоноармійський	11561	41885	3,6
Черняхівський	12721	46596	3,7
Чуднівський	18132	57999	3,2
Разом	311327	1100064	3,5

Джерело: за даними територіального органу Держгеокадастру у Житомирській області.

сять: заготівлю сіна, випасання худоби, розміщення пасік, заготівлю дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід лікарських рослин, збирання лісової підстилки та заготівлю очерету [5]. Роль лісів полягає також у захисті угідь від затоплення і суховіїв, водної та вітрової ерозії ґрунтів. Вони беруть безпосередню участь у регулюванні водно-повітряного режиму та створюють сприятливі кліматичні умови.

У структурі земельного фонду Житомирської області сільськогосподарські угіддя за досліджуваний період зменшились на 800 га до 1510,0 тис. га і у 2018 р. становлять 50,6%. Площа ріллі у структурі сільськогосподарських угідь становить 73,8%. За досліджуваний період вона збільшилась на 5,9 тис. га до 1113,8 тис. га, що становить 37,3% від загальної території Житомирської області. Площа перелогів у Житомирській області є найбільшою у країні та становить 26,8% від всієї площі перелогів України, та 4% від площі сільськогосподарських угідь області. За досліджуваний період їх площа зменшилась на 3,6 тис. га і становить 61,9 тис. га. Природні кормові угіддя становлять 20,6% (310,9 тис. га) від сільськогосподарських угідь, багаторічні насадження — 1,5% (23,4 тис. га).

Негативним явищем для сільського господарства області є наявність 33,5 тис. га (2,1%) сільськогосподарських земель, які зазнали техногенного забруднення.

Важливим етапом у реформуванні земельних відносин стало паювання земель та передача прав на земельні наділи громадянам. У результаті держава позбулася монопольного права на землі сільськогосподарського призначення. Паювання земель було здійснено у 1995—1996 рр., відповідно до Указу Президента України "Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям", яким визначався розмір земельного паю без виділення земельних ділянок у натурі. У результаті землі колгоспів, радгоспів, міжгосподарських підприємств перейшли у власність їх працівників і пенсіонерів з їх числа [8, с. 206] (рис. 1).

У Житомирській області право власності на земельну частку (пай) набули 311330 громадян, площею сільськогосподарських земель 1,1 млн га. Із них отримали Сертифікати на право на земельну частку (пай) 97,4% громадян. Сертифікат посвідчував право особи на земельну частку і містив відомості про її вартість та розмір в умовних кадастрових гектарах. Згодом відбувся процес виділення земельних часток (паїв) у натурі (на місцевості), який супровод-

жувався видачею Державних актів на право власності взамін сертифікатів. 87,9% громадян які отримали сертифікати, здійснили оформлення та отримали державні акти на право власності земельної ділянки. Від загальної кількості громадян, які набули право на земельну частку їх кількість становить 85,6%.

Загалом у Житомирській області найбільша площа земель переданих у приватну власність земель була у Новоград-Волинському (77436 га), Ємільчинському (76527 га) та Коростенському (72027 га) районах. Натомість найменші площі земель було передано в Олевському (27906 га), Лугинському (21860 га) та Народицькому (21782 га) районах. Розмір земельного паю по районах Житомирської області як і загалом по Україні є різними, оскільки на його величину впливали такі фактори, як: площа сільськогосподарських угідь, яка підлягала паюванню; чисельність осіб, яким належало право на пай та якість ґрунтового покриву. Найбільші за площею паї на одну особу припадають у Коростенському (5,1 га), Брусилівському (4,9 га) та Ємільчинському (4,5 га) районах, найменші — в Олевському (2,4 га) та Овруцькому (2,1 га) районах. У середньому по Житомирській області площа земельного паю становить 3,5 га (табл. 2).

Ключова мета земельної реформи полягала у передачі сільськогосподарських земель тим хто на ній працює. Підґрунтям цьому слугувала думка, що вони зможуть стати ефективними господарями. Проте практика показала, що нині лише 4 % власників земельних паїв обробляють їх самостійно [7; 20]. Із яких, 66,1% використовуються для ведення товарного сільськогосподарського виробництва та 33,3% для особистого селянського господарства. Переважна більшість розпайованих земель — 54% передано в оренду (рис. 2).

Не визначились як розпоряджатись своїм правом на земельну частку (пай) 22,8 % власників (251,3 тис. га), з яких 15,9 % (39,9 тис. га) — померли, а їх спадкоємці відсутні. Площа нерозподілених земель становить 11,2 % (123,6 тис. га), невитребуваних земельних паїв — 88,2 тис. га (8%) [6; 21].

У результаті реформування та приватизації земельних ділянок не на всі земельні частки було витребувано, як близько 100 тис. паїв в Україні залишилися не витребуваними [7].

Загалом невитребуваний пай (земельна ділянка) — це земельна ділянка, що була запроєктована в складі єдиного земельного масиву, визначена в проектах чи схемах паювання земель КСП, без визначення меж в натурі (на місцевості), проте не була розподілена на зборах влас-

Рис. 2. Структура розпайованих земель Житомирської області за способом їх використання на 01.01.2018 р.

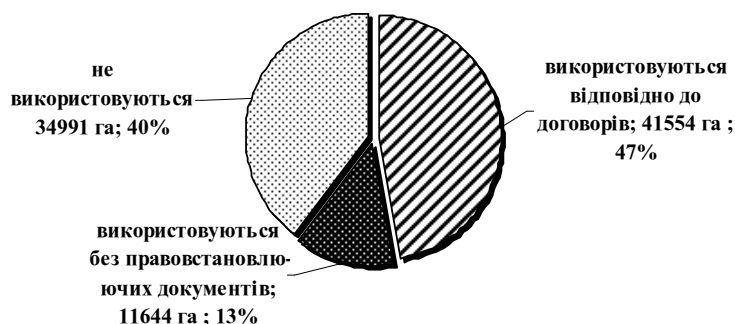
Джерело: за даними територіального органу Держгеокадастру у Житомирській області.

ників земельних часток (паїв) через неявку на збори осіб — власників права на земельну частку (пай) чи їх спадкоємців у результаті громадяни які мали право на них не отримали відповідного документа (сертифіката), що підтверджує це право, або власники земельних часток не оформили право власності чи померли, а їх спадкоємці не прийняли спадщину [19; 10].

Відповідно до статті 13 Закону України "Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)" нерозподілені (невитребувані) земельні ділянки за рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради чи районної державної адміністрації можуть передаватися в оренду для використання за цільовим призначенням на строк до моменту отримання їх власниками державних актів на право власності на земельну ділянку, про що зазначається у договорі оренди земельної ділянки, а власники земельних часток (паїв) чи їх спадкоємці, які не взяли участь у розподілі земельних ділянок, повідомляються про результати проведеного розподілу земельних ділянок у письмовій формі, у разі якщо відоме їх місцезнаходження [12].

Площа невитребуваних земельних паїв у Житомирській області станом на 01.01.2018 р. складає 88,2 тис. га, з яких 47,1% (41,6 тис. га) використовуються згідно з договорами, 39,7% (34,991 тис. га) не використовуються та 13,2% використовуються без правовстановлюючих документів, тобто значна частина ріллі використовується без належного документального оформлення та статистичного і податкового обліку (рис. 3).

У розрізі районів Житомирської області найбільше невитребуваних (нерозподілених) земельних часток налічується у Коростенсько-

Рис. 3. Розподіл не витребуваних земельних часток (паїв) за способом використання у Житомирській області станом на 01.01.2018 р.

Джерело: за даними територіального органу Держгеокадастру у Житомирській області.

му районі (10693 га), з яких 81% використовуються відповідно до договору оренди. У Малинському районі — 9382 га, з яких 61% використовують відповідно до договорів, а 39% не використовують взагалі. У Радомишльському районі з 8247 га використовуються лише 11%, а 89% не використовують або відповідні документи відсутні. У Андрушівському та Бердичівському районах усі невитребувані паї використовуються без правовстановлюючих документів, у Ружинському — 95%, Попільнянському — 83% (табл 3).

Відповідно до законодавства України невитребувана земельна ділянка може бути пере-

дана до комунальної власності територіальної громади, на території якої вона розташована, у порядку визнання майна безхазяйним, за рішенням суду, у разі якщо до 1 січня 2025 року власник невитребуваної земельної частки (паю) або його спадкоємець не оформить право власності на земельну ділянку [11].

Крім невитребуваних земельних паїв, у процесі реформування земельних відносин утворилися земельні ділянки зі статусом відумерлої спадщини. Відумерла спадщина — це земельна ділянка, яка належала особам, що померли, а спадщина залишилась через відсутність спадкоємців чи їх відмову від спадщини, або вчасно не було подано заяву про прийняття спадщини.

Відповідно до Цивільного Кодексу статті 1277 "У разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття орган місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини, а якщо до складу спадщини входить нерухоме майно — за його місцезнаходженням, зобов'язаний подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою.

У разі якщо на об'єкті нерухомого майна на момент відкриття спадщини знаходиться рухоме майно, що входить до складу спадщини, таке рухоме майно переходить у власність територіальної громади, якій передано відповідну земельну ділянку. Відповідно до Закону України від 20.09.2016 р. "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової долі земельних ділянок, власники яких померли" землі відумерлої спадщини передаються у комунальну власність територіальній громаді за місцем розташування спадщини.

У Житомирській області станом на 01.01.2018 р. знаходиться 651 га земель відумерлої спадщини. Найбільше цих земель знаходиться у 4 районах: Новоград-Волинському — 183 га (28,1%), Володарсько-Волинському 112 га (17,2%), Любарському 105 (16,1%) та Ружинському

Таблиця 3. Використання нерозподілених земельних паїв у Житомирській області станом на 01.01.2018 р.

Назва району	Загальна площа нерозподілених земельних паїв, га	З них					
		використовуються відповідно до договору		використовуються без правовстановлюючих документів		не використовуються	
		га	%	га	%	га	%
Андрушівський	3103	-	0,0	3103	100,0	-	-
Баранівський	4226	2081	49,2	-	-	2145	50,8
Бердичівський	1060	-	-	1058	99,8	2	0,2
Брусилівський	1132	-	-	-	-	1132	100,0
Вол.-Волинський	7372	4381	59,4	-	-	2991	40,6
Смільчинський	1413	1413	100,0	-	-	-	-
Житомирський	869	26	3,0	-	-	843	97,0
Коростенський	10693	8662	81,0	-	-	2031	19,0
Коростишівський	455	-	-	-	-	455	100,0
Лугинський	3785	2410	63,7	-	-	1375	36,3
Любарський	424	424	100,0	-	-	-	-
Малинський	9382	5741	61,2	-	-	3641	38,8
Народицький	3468	2327	67,1	-	-	1141	32,9
Нов.-Волинський	5293	3030	57,2	595	11,2	1668	31,5
Овруцький	5246	216	4,1	2940	56,0	2090	39,8
Олевський	394	-	-	-	-	394	100,0
Попільнянський	1783	143	8,0	1473	82,6	167	9,4
Радомишльський	8247	903	10,9	-	-	7344	89,1
Романівський	1308	1082	82,7	-	-	226	17,3
Ружинський	2608	133	5,1	2475	94,9	-	-
Червоноармійський	5014	4214	84,0	-	-	800	16,0
Черняхівський	7135	2535	35,5	-	-	4600	64,5
Чуднівський	3779	1833	48,5	-	-	1946	51,5
Разом	88189	41554	47,1	11644	13,2	34991	39,7

Джерело: за даними територіального органу Держгеокадастру у Житомирській області.

районах 96 га (14,7%), які складають 76,2% від загальної площі земель відумерлої спадщини області. У 2017 р. із загальної площі відумерлої спадщини в оренду було надано лише 14 %. Орендна плата за такі земельні ділянки у 2017 р. становила 5248 грн/га, що значно вище, ніж оренда за земельні паї (різниця ставить 5 разів).

Також у Житомирській області налічується 39896 га земель, що знаходяться у невизначеному стані, оскільки 12997 осіб (власників паїв) померли, а спадкоємці відсутні, але відумерлою спадщиною їх не визначено.

У регулюванні земельних відносин важливе значення відіграє нормативна грошова оцінка земель сільськогосподарського призначення. Оцінка земель входить до єдиної державної системи земельно-кадастрових робіт і є складовою державного земельного кадастру, яка включає бонітування ґрунтів, економічну оцінку земель і грошову оцінку земельних ділянок. Потреба у грошовій оцінці земель сільськогосподарського призначення виникла при входженні економіки нашої держави в ринкові відносини [7]. Оскільки грошової оцінки не було, то вартість землі не включалась до собівартості продукції і прибуток на неї не нараховувався. У результаті сільськогосподарські товаровиробники недоводили кошти, що гальмувало розвиток сільськогосподарського виробництва [3, с. 35].

З плином часу нормативна грошова оцінка сільськогосподарських угідь зазнала суттєвих змін. Так станом на 1 січня 2018 р. нормативна грошова оцінка 1 га ріллі у Житомирській області проти 1995 р. зросла у 8,7 раза і становить 21165,27 грн/га, проте є найнижчим показником в Україні. Нормативна грошова оцінка по багаторічним насадженням, сіножатям пасовищам зросла у 4,8 рази (рис. 4).

Нормативна грошова оцінка земель сільськогосподарських земель в Україні була затверджена 01.07.1995 р. при підготовці до передачі земель у колективну власність та їх розпаюванні. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 12.05.2000 р. № 783 "Про

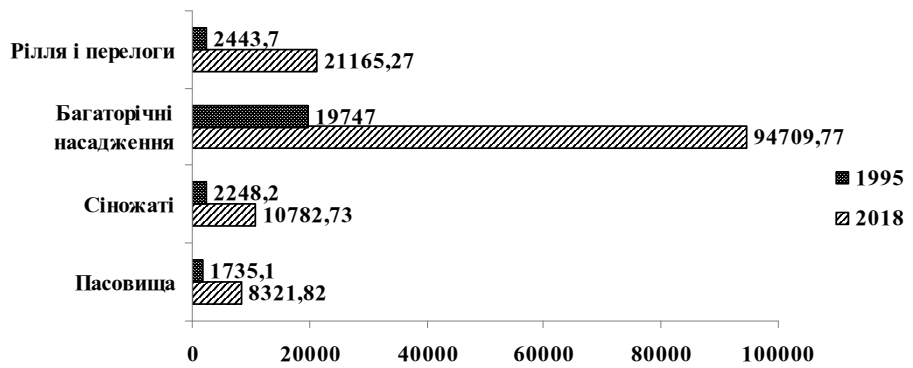

Рис. 4. Нормативна грошова оцінка сільськогосподарських угідь Житомирської області, грн/га

Джерело: за даними Держгеокадастру [4].

проведення індексації грошової оцінки земель" та Податкового кодексу України у країні була запроваджена індексація нормативної грошової оцінки земель на відповідний коефіцієнт (рис. 5).

У 2012 р. коефіцієнт індексації становив 1,756 і нормативна грошова оцінка 1 га ріллі підвищилась до 13731,64 грн. У 2015 р. коефіцієнт становив 1,249, що забезпечило зростання величини нормативної грошової оцінки 1 га до 17150,82 грн. У 2017 р. коефіцієнт індексації становив 1,2 у результаті чого нормативна грошова оцінка підвищилась до 20580,98 грн/га.

Ґрунтовий покрив Житомирської області є дрібноконтуриним, домінують малопродуктивні дерново-підзолисті ґрунти, які займають 50% сільськогосподарських угідь. Чорноземні та чорноземнолугові ґрунти займають лише 14,2%. Найбільш родючі ґрунти зосереджені у південно-лісостеповій частині: сірі лісові, темно-сірі опідзолені та чорноземи опідзолені, чорноземи типові, лучні та чорноземно лучні, дерново глейові (рис. 6).

Досліджуючи розмір нормативної грошової оцінки орних земель Житомирської області в розрізі районів, стає очевидним, що найвища грошова оцінка ріллі має місце в Ружинському районі (37713,97 грн/га), оскільки там переважають опідзолені ґрунти та малогумусні чор-

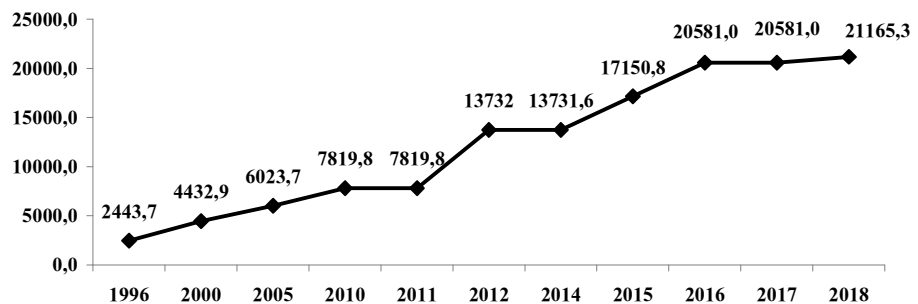

Рис. 5. Нормативна грошова оцінка ріллі в Житомирській області (на початок року), грн/га

Джерело: за даними Держгеокадастру [4].

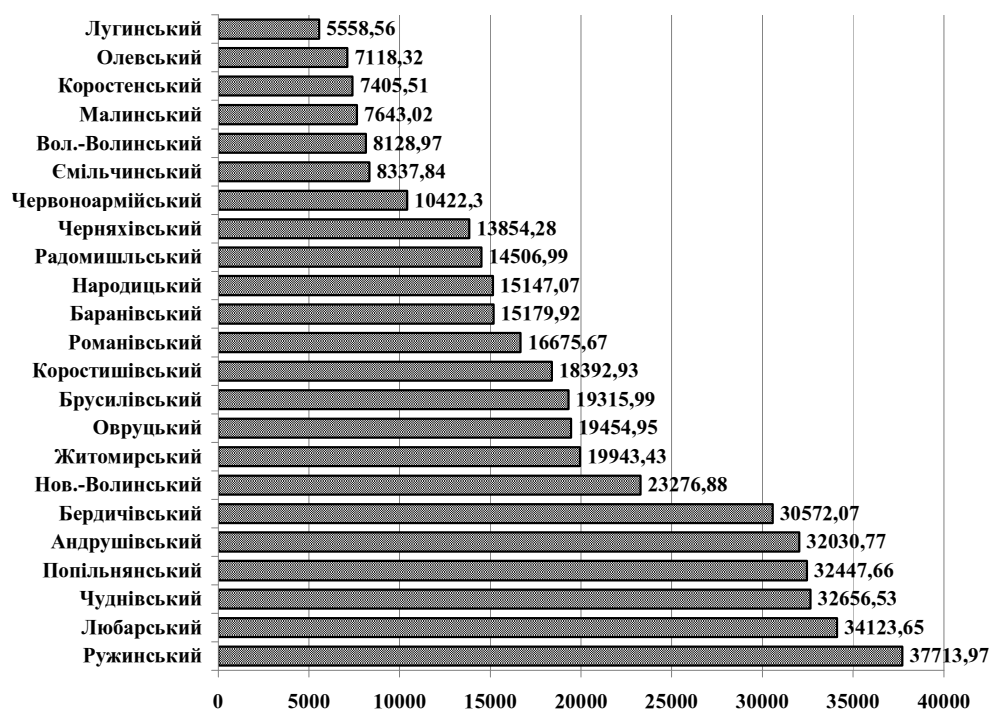

Рис. 6. Нормативна грошова оцінка ріллі у Житомирській області станом на 01.01.2017 р., грн/га

Джерело: за даними ННЦ "Інститут аграрної економіки".

ноземи. Найнижча грошова оцінка ріллі в Лугинському районі (5558,56 грн/га), де переважають дерново-підзолисті ґрунти, які характеризуються легким гранулометричним складом та високою кислотністю.

Незважаючи на те, що на операції з купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення діє мораторій, спостерігається рух права на земельні частки (паї), оскільки в умовах дії мораторію дозволено передавати земельні ділянки у спадок, дарування, обмінювати на іншу земельну ділянку чи викуповувати для суспільних потреб [21]. Станом на 01.01.2017 р. у Житомирській області було зафіксовано 52070 шт. нотаріально посвідчених переходів прав на земельну ділянку, загальною

площею 169,4 тис. га. Із них були успадковано 164,5 тис. га (97,1%), подаровано — 2,7 %, обмінано — 0,1 % та продано — 0,1%.

Попри позитивні зрушення у земельному реформуванні виробництво сільськогосподарської продукції зазнало спаду як в Україні загалом, так й у Житомирській області зокрема. Спад виробництва відбувся у результаті стримування процесу реорганізації господарських структур колективного типу та несприятливої цінової політики. Такий процес мав місце до 1999 р. включно. У цей період показники ефективності агросектору були найменшими. Після реформування колективних сільськогосподарських виробничих структур в агроформування ринкового типу, розширення

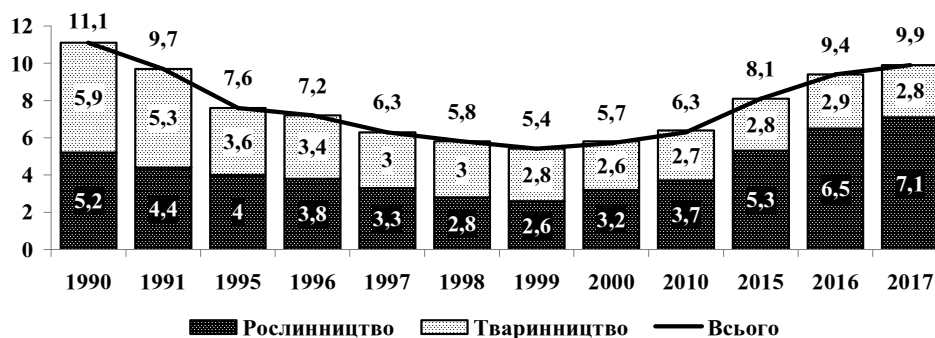

Рис. 7. Динаміка виробництва валової продукції сільськогосподарства у Житомирській області, млрд грн

Джерело: за даними [16; 17].

земельних площ у фермерських господарств та господарств населення виробництво почало поступово зростати. Нині виробництво продукції сільськогосподарства порівняно з 1999 р. зросло на 83,3% і становить 9,9 млрд грн.

За досліджуваний період також відбулися зміни й у структурі виробництва. Так, у 1990 р.

співвідношення рослинництва до тваринництва було 47:53, а у 2017 р. — 72:28 (рис. 7).

ВИСНОВКИ

У ході приватизації земельних ділянок, не всі земельні частки було витребувано, у результаті чого сформувалися невитребувані земельні паї. Згодом додалася ще одна категорія земель — землі відумерлої спадщини, кількість яких з кожним роком збільшується. Оскільки питання, щодо використання таких земель є недостатньо врегульованими тривалий час використання таких земель проводилося без відповідного документального оформлення, наслідком чого стало неодержання значних сум коштів місцевими бюджетами, що мали б надійти від плати за їх використання.

Література:

1. Добряк Д.С., Карплюк Д.І., Бабміндра І.Р. Сучасний землеустрій — основоположний державний механізм управління в галузі використання та охорони земельних ресурсів. Землеустрій і кадастр. — 2007. — № 2. — С. 3—8.
2. Дорош Й.М. Землеустрій як основний механізм формування земельних відносин в умовах трансформаційної економіки. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. — 2012. — № 1—2. — С. 6—14.
3. Еволюція методологічних і методичних аспектів оцінки земель в Україні (наукова доповідь) / М.М. Федоров, В.Я. Месель-Веселяк, та ін. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2017. — 84 с.
4. Інформація про нормативну грошову оцінку земель сільськогосподарського призначення, 01.01.2018. URL: <http://land.gov.ua/info/informatsiia-pro-normativnu-hroshovu-otsinku-zemel-silskohospodarskoho-pryznachennia-01-01-2016>
5. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 № 3852-III (зі змінами) База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>
6. Лупенко Ю.О., Ходаківська О.В. Наукові засади запровадження ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення. Економіка АПК. — 2016. — № 12. — С. 5—15.
7. Лупенко Ю.О., Ходаківська О.В. Трансформація земельних відносин у сільському господарстві (аналітичний огляд). — К.: ННЦ "ІАЕ", 2015. — 52 с.
8. Месель-Веселяк В. Я. Реформування аграрного сектора економіки України (здобутки проблеми, вирішення). Вісник економіки наук України. — 2010. — № 2. — С. 205—211.
9. Новаковський А.Я., Третяк А. М. Основні положення концепції розвитку земельної реформи в Україні. — К.: Центр земельної реформи, 2000. — 96 с.
10. Постанова Вищого господарського суду України від 15.01.2015 у справі № 924/686/14. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link-1/SD150511.html
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні: Закон України від 10.07.2018 № 2498-VIII. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-19>
12. Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв): Закон України від 05.06.2003 № 899-IV (зі змінами). База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/899-15>
13. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Житомирській області у 2013 р. URL: http://ecology.zt.gov.ua/reg_dop-1.html
14. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Житомирській області у 2015 році. URL: <http://ecology.zt.gov.ua/2015.htm>
15. Сапич В.І. Теоретико-методологічні засади розвитку відносин власності на землю. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. — 2014. — № 4. — С. 41—47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2014_4_11
16. Статистичний збірник. Валова продукція сільського господарства України 1990 — 2010. — Київ. Держстат, 2012. — 48 с.
17. Статистичний щорічник. Сільське господарство України 2017. — К.: Держстат, 2018. — 245 с.
18. Третяк А. Стратегічні напрями розвитку земельних відносин в Україні на 2015—2025 роки. Землепорядний вісник. — 2014. — № 12. — С. 18—22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zv_2014_12_7
19. Харченко А. Невитребувані паї: визначення, оренда, реєстрація URL: <https://uteka.ua/publication/agro-4-zemlya-ta-zemelni-pravovidnosini-32-nevitrebuvani-pai-viznachennya-orenda-reyestraciya>
20. Ходаківська О.В. Особливості регулювання орендної плати за землі державної власності. Економіка АПК. — 2016. — № 6. — С. 49—60.
21. Ходаківська О.В., Левек Р. Земельні відносини: пошук балансу інтересів між державним регулюванням та неолібералізмом. Економіка АПК. — 2018. — № 6. — С. 5—17.

References:

1. Dobryak, D.S. Karplyuk, D.I. and Babmindra, I.R. (2007), "Modern land management is a fundamental state control mechanism in the field of land use and protection", *Zemleustriy i kadastr*, vol 2, pp. 3—8.
2. Dorosh, Y.M. (2012), "Land system as the main mechanism for forming land relations in a transformational economy", *Zemleustriy, kadastr i monitorynh zemel*, vol. 1—2, pp. 6—14.
3. Fedorov, M. M. and Mesel-Veselyak, V. YA. (2017), *Evolutsiya metodolohichnykh i metodychnykh aspektiv otsinky zemel v Ukrayini (naukova dopovid) [Evolution of methodological and methodical aspects of land valuation in Ukraine (scientific report)]*, NNTS "IAE", Kyiv, Ukrainian.
4. State Service of Ukraine for Geodesy, Cartography & Cadastre (2018), "Information on normative monetary valuation of agricultural lands, 01.01.2018" available at: <http://land.gov.ua/info/informatsiia-pro-normatyvnu-hroshovu-otsinku-zemel-silskohospodarskoho-pryznachennia-01-01-2016> (Accessed 15 March 2019).
5. The Verkhovna Rada of Ukraine (1994), "Forest Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12> (Accessed 15 March 2019).
6. Lupenko, Yu. O. and Khodakivska, O. V. (2016), "Scientific principles of introduction of market circulation of agricultural land" *Ekonomika APK*, vol. 12, pp. 5—15.
7. Lupenko, Yu.O. and Khodakivska, O.V. (2015), *Transformatsiya zemelnykh vidnosyn u silskomu hospodarstvi (analitichnyi ohliad) [The transformation of land relations in agriculture (analytical review)]*, NNTS "IAE", Kyiv, Ukraine.
8. Mesel-Veseliak, V. Ya. (2010), "Reforming the agrarian sector of Ukraine's economy (achievements of the problem, solution)", *Visnyk ekonomiky nauk Ukrayiny*, vol. 2, pp. 205—211.
9. Novakovskii, L. Ya. and Tretyak, A.M. (2000), *Osnovni polozhennya kontseptsii rozvytku zemelnoyi reformy v Ukrayini [Basic provisions of the concept of land reform in Ukraine]*, Tsentr zemelnoyi reformy, Kyiv, Ukraine.
10. Supreme economic court of Ukraine (2015), "Resolution of 15.01.2015 number 924/686/14 "On the invalidation of instructions in respect to the use of land", available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SD150511.html (Accessed 15 March 2019).
11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "On amendments to some legislative acts of Ukraine on the solution of the issue of collective ownership of land, improvement of land use rules in massifs of agricultural land, prevention of raiding and stimulation of irrigation in Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-19> (Accessed 15 March 2019).
12. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On the order of allocation in kind (on the ground) of land plots to owners of land shares (units)", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/899-15> (Accessed 15 March 2019).
13. Department of Ecology and Natural Resources of Zhytomyr Regional State Administration (2014), "Regional report on the state of the environment in Zhytomyr region in 2013", available at: http://ecology.zt.gov.ua/reg_dop-1.html (Accessed 15 March 2019).
14. Department of Ecology and Natural Resources of Zhytomyr Regional State Administration (2016), "Regional report on the state of the environment in Zhytomyr region in 2015", available at: <http://ecology.zt.gov.ua/2015.htm> (Accessed 15 March 2019).
15. Sapych, V. I. (2014) "Theoretical and methodological principles of the development of relations of land ownership", *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu, Seriya : Ekonomika i menedzhment*, vol. 4, pp. 41—47, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2014_4_11, (Accessed 15 March 2019).
16. State Statistics Service of Ukraine (2012), *Statystychnyy zbirnyk. Valova produktsiya silskoho hospodarstva Ukrayiny 1990 - 2010 [Statistical collection. Gross agricultural output of Ukraine 1990—2010]*, Derzhstat, Kyiv, Ukrainian.
17. State Statistics Service of Ukraine (2018), *Statystychnyy shchorichnyk. Silske hospodarstvo Ukrayiny 2017 [Statistical Yearbook. Agriculture of Ukraine 2017]*, Derzhstat, Kyiv, Ukrainian.
18. Tretyak, A. (2014), "Strategic directions of development of land relations in Ukraine for 2015—2025", *Zemlevporyadnyy visnyk*, vol 12, pp. 18—22, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zv_2014_12_7 (Accessed 15 March 2019).
19. Kharchenko, A. "Unclaimed units: definition, lease, registration", available at: <https://uteka.ua/publication/agro-4> (Accessed 15 March 2019).
20. Khodakivska, O. V. (2016), "Features of regulation of rent for land of state property", *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 49—60.
21. Khodakivska, O.V. and Levek, R. (2018), "Land relations: the search for a balance of interests between state regulation and neo-liberalism", *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 5—17.

Стаття надійшла до редакції 26.03.2019 р.